

ALGIRDAS
STUMBRAS

Prisiminiai

ALGIRDAS STUMBRAS

Prisiminimai



MARGI RAŠTAI
VILNIUS 2007

UDK 888.2-94
St398

Knygos leidimą rėmė
LIETUVOS ELEKTROS
ENERGETIKOS ASOCIACIJA

Rankraštį spaudai parengė
ASTA JANKAUSKIENĖ

ISBN 978-9986-09-338-1
© Algirdas Stumbras, 2007
© „Margi raštai“, 2007

Skiriu žmonai Jolantai

Žodis skaitytojui

Jūsų rankose – Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus, ilgamečio energetikos sistemos vadovaujančio darbuotojo, pokario energetikų ir valdžios vyrų pripažinto autoriteto Algirdo Stumbro prisiminimų knyga.

Laikas lėčiau dilina akmenis negu atmintį. Per praėjusius dešimtmečius užfiksuota ir visiems laikams išliko daug ženklų apie reikšmingus ir įspūdingus energetikos pokyčius Lietuvoje. Deja, reikšmingi kiekybiniai ir kokybiniai aprašomo laikotarpio įvykiai dažnai užgožė pačius žmones. Be to, anų metų įvykius aprašantiems autoriams buvo duodami nurodymai ir keliama atitinkami reikalavimai. Manau, kol nevėlu kai ką pataisyti, kol dar nemažai veteranų tebėra kartu, šią spragą būtina užpildyti. Šių prisiminimų autorius buvo skatinamas, o ir pats norėjo daugiau akcentuoti asmeninę įtaką ir indėlį kuriant krašto energetikos pamatus. Tai iš dalies pavyko.

Atkūrus nepriklausomybę, mes paveldėjome nepriekaištingai išvystytą energetikos ūkį, tačiau informacijos apie tai, kaip kai kurie energetikai svarbūs sprendimai buvo priimami tuometinės vyriausybės ar partinės valdžios lygiu, kodėl, ko, kokiais sumetimais ir metodais buvo siekiama, niekad nebuvo per daug. Šioje prisiminimų knygoje skaitytojas ras informacijos apie energetikos ūkio statybos dalyvius, jų norą ir entuziazmą elektrifikuoti kraštą, pajus, su koku politikų nepasitikėjimu ir diletantiškumu pirmaisiais atkurtos nepriklausomybės metais teko susidurti profesionaliems energetikos ūkio vadovams, puikiai išmanantiems šios šakos valdymo subtilybes.

A. Stumbro pašnekovai, nesvarbu, kas – kolega, pavaldinys, stambios įmonės (nebūtinai energetikos) vadovas, prezidentas, ministras pirmininkas, seimo narys ar eilinis inžinierius, išgirsdavo atvirą jo nuomonę, kad ir kokia – maloni ar karti – ji būdavo, neretai visai priešinga tai, kurią pašnekovas tikėjosi išgirsti... Todėl nieko keisto, kad jis įsigydavo oponentų ir priešų. Tačiau gyvenimas ne sykį patvirtino jo įžvalgus

mą, nenorą taikstyti su abejotinais ar net akivaizdžia žala gresiančiais sprendimais. Verčiant puslapį po puslapio, įžvalgesniam skaitytojui gali kilti mintis, kad kai kurios autoriaus prognozės dėl neteisingų ar pavėluotų sprendimų, susietų su energetika, dar pasitvirtins ateityje.

Tie, kurie daugiau ar mažiau pažinojo A. Stumbrą, kuriems teko kartu spręsti įvairius klausimus, skaitydami šią knygą, pasijus besikalbą su pačiu autoriumi apie senesnius ir visai nesenus krašto energetikos kūrimo ir funkcionavimo užtikrinimo įvykius bei faktus. O iš Kauno kilę vyresniosios kartos energetikai nugrims į prisiminimus apie prailgusius vakarus prie žvakės, žibalinės ar karbidinės lempos, pokario mieste sustojus Petrašiūnų elektrinei. Knyga įdomi ne tik joje minimų įvykių dalyviams, autoriaus bendražygiams. Atkūrus nepriklausomybę, stojus į rinkos santykių kelią, įvyko esminiai pokyčiai ekonomikoje. Lietuvos energetikos ūkyje atlikti reikšmingi restruktūrizavimo ir reorganizavimo veiksmai.

Į energetiką ateina nauja jaunų, gabių vadovų ir darbuotojų karta, kuriai, tikiu, šis leidinys padės suprasti, kad krašto energetikos ūkis, prie kurio vairo jie stoja dabar, buvo kuriamas dešimtmečiais, pradedant tik nuo idėjos ir tuščioje vietoje. Objekto sukūrimas ir protingas disponavimas jau gatavu produktu – lygiaverčiai procesai, reikalaujantys gerų specifinių žinių ir įgūdžių, kurie neatskiriami nuo atkaklių pastangų.

Knygoje paminėta daug įdomių faktų, kurių nėra arba jie mažai nušviesti kituose tikslinės paskirties leidiniuose, todėl jie gali sudominti tuos, kurie analizuoja ir vertina Lietuvos energetikos ūkio raidą.

RIMVYDAS RUKŠĖNAS

Lietuvos elektros energetikos
asociacijos prezidentas

Turinys

Pradžių pradžia	13
Pradžios mokykla – pasiekimai ir įvertinimai	18
Teatras ir mano rolės	20
Profesijos pasirinkimas	23
Dispečeris kontrrevoliucionierius	29
Kolegiški pokštai	32
J. Linkaičio patarimai	34
Į Vilnių	36
Šokio kūry užgimusi meilė	38
Diplomuotas specialistas	41
Dispečerinė – sistemos pulsas	45
Prie energetikos sistemos – rajonų centrai	47
Reformos	50
Naujos pareigos – didelė atsakomybė	57
Žemės ūkio elektrifikacija	64
Vargas dėl mažųjų hidroelektrinių	71
Reikia naujos galingos elektrinės	77
Renkami geriausi specialistai	82
Elektrinei trūksta tik 330 kV linijos	83
Kuriama jungtinė sistema	88

Ignalinos AE aikštelės parinkimas	92
Projektavimo darbai	96
Ignalinos AE statybos pradžia	102
„Atomininkų“ miesto projektavimas	104
Ignalinos AE sustabdymo problemos	108
Kruonio hidroakumuliacinė elektrinė	111
Strategija klaidina	118
Neišsiversime	121
Tris dešimtmečius trukusi Kruonio HAE statyba	127
300 megavatų limitą skyrė... „Amerikos balsas“	134
Visuomeninės veiklos verpetai	136
Geras idėjas pavyko įgyvendinti	145
Kuro blokados išbandymai	149
Elektros linija į Lenkiją	158
Su patariamuoju balsu	163
Pokyčiai energetikos sistemoje	165
Naujovės, kurių siekiama griauinant sena	173
Papeikimas... už devynis rublius	180
Vietoj pabaigos	184

*Prisiminimai – tai vienintelis rojus,
iš kurio mūsų niekas negali išvartyti.*

HONORÉ DE BALZAC



Dar tebestovi senas, aptriušęs, kadaise rudai dažytas mano vaikystės namas. Nedidelis kiemas, už namo – kelios daržo lysvės, seni medžiai, o mūsų pamėgtos vaikystės žaidimų vietos – jau tik prisiminimuose. Ten, kur spardydavom futbolo kamuolį – judri gatvė, spirito gamyklos teritorija, kurioje eidavom slėpynių, aukštom tvorom aptverta, o didmiesčio gyvenimas juntamas ir mažose aplinkinėse gatvelėse, ir skersgatviuose.

Jau turbūt kelis kartus ir namo gyventojai pasikeitę. Išsikraustę kur geriau, erdviau ir nejaučiantys jokių sentimentų šiam varganam medinukui...

Pradžių pradžia

Gimiau aš Kaune rugsėjui baigiantis (1927 metų rugsėjo 24 dieną). Nors mama labai laukė mergaitės (mat išdykėlišką berniuko būdą jau buvo patyrusi augindama pirmagimį, mano brolių Vytautą), bet augau ramus, nebuvo verksnys, didelių rūpesčių nekėliau, tad mama greitai pamiršo svajonę turėti dukrą, nors aš dar porą metų buvau rengiamas suknelėmis. Kol kartą į svečius atėjęs tėvų bičiulis operos dainininkas A. Kučingis pasišaipė: „Tai ar ilgai dar tas vaikas sukneles vilkės?“ Netrukus, kaip ir visi berniūkščiai, gavau „vyriškus“ drabužius...

Mūsų namas stovėjo Bažnyčios gatvėje, netoli geležinkelio. Kartkartėmis vėjas atnešdavo traukinio švilpuko aidą ar prislopintą jo ratų dundesį. Gyvenome mes nedideliame dviejų kambarių bute mansardoje, į kurį įėjimas buvo per virtuvę, o iš jos galėjai patekti į kambarius. Vasarą bute būdavo labai karšta, o žiemą reikėdavo be perstojo kūrenti krosnį. Bute buvo vandentiekis, o tualetas – bendras trim šeimoms – pirmajame aukšte. Su mumis dar gyveno mano bobutė, mamos mama. Nors butukas buvo ankštas, bet mums jaukus ir mielas – pro vieno kambario langus buvo matyti gatvė su ramiu ir nelabai įspūdingu savo gyvenimu, pro virtuvės langą galėjai matyti kiemą, priešais stovintį namą, kurio pirmajame aukšte buvo įsikūrusi gausi gaisrininko Puzemskio šeima. Kai į kiemą išbėgdavo du jo berniūkščiai, mūsų su broliu bendraamžiai, dar prisidėdavo Raulinaičių sūnūs ir keleriais metais vyresnis namo savininko Rutkausko sūnus Zigmas, nuo mūsų klegesio aidėdavo

ne tik visas kiemas. Tame name buvo gimusi ir mano mama, todėl apie 1935 metus mums, ilgamečiams gyventojams, namo savininkas sumažino nuomos mokestį nuo 100 iki 90 litų.

Nors prie namo buvo tvora įrėmintas nedidelis kiemas, o namuose šeiminkavo mama ir bobutė, tėvai, rūpindamiesi mūsų su broliu lavinimu, keletą metų mus leido į vaikų darželį prie Karmelitų bažnyčios. Rūpestingos vienuolės mus mokė katekizmo ir gražių manierų.

Mama turėjo gražų balsą, dainavo J. Naujalio chore, vėliau giedojo Karmelitų bažnyčioje. Nuolatinio darbo neturėjo, triūsė namuose, užsidirbdavo siūdama teatrui skrybėles ir kepures. Ypač daug ir įvairių jų reikėdavo naujiems spektakliams. Kartais tokių įmantrių, kad nesugalvodama kaip jas siūti, eidavo tartis su teatro dailininkais. Mama turėjo auksines rankas. Mokėjo gerai išdirbti kailius, kepdavo skanius sausainius ir tortus. Jos „Napoleonas“ burnoje tirpdavo... Mama buvo linksmo būdo ir jaunatviška energija tryško visą gyvenimą. Mano bendraamžiai draugai ir bendradarbiai stebėdavosi jos energingumu ir dažnai pabrėždavo, kad jų pora dešimtmečių jaunesnėms žmonoms trūksta mano mamos gyvybingumo.

Tėvą namuose matydavom rečiau. Jis dirbo saviveikliniame „Vilkolakio“ teatre, pas režisierių A. Sutkų, skaitydavo tuo metu populiarias humoristines „Veltas žinias“, vėliau, įsikūrus Valstybės teatrui, dirbo operoje. Buvo režisieriaus padėjėjas, vėliau režisierius, statė spektaklius.

Tėvas buvo labai energingas, linksmas, mėgo kompanijas. Kišenėje jis visuomet nešiojosi mažą užrašų knygelę, kurioje užsirašydavo išgirsto anekdoto esmę, o jei pasakodamas primiršdavo kokį, nusišukęs nežymiai išsitraukdavo knygelę ir žvilgteldavo...

Kai būdavo laisvas vakaras, nereikėdavo dalyvauti spektaklyje ir nebuvo repeticijų, tėvas mėgdavo pasivaikščioti, o kelio galas būdavo Valstybės teatras. Ten susitikdavo su bendradarbiais, diskutuodavo, juokaudavo. Kartais vesdavosi ir mane. Man patikdavo būti suaugusiųjų kompanijoje.

O Kaunas man, vaikui, atrodė didelis miestas. Gatvės buvo grįstos akmenimis, transporto jose buvo mažai. Atsimenu, kai 1937 metais sutikom iš Rygos sugrįžusius Europos čempionais tapusius lietuvius krepšininkus, nuo geležinkelio stoties Vytauto prospekte būriavosi minios žmonių. Tada asfaltuota buvo tik vidurinė gatvės dalis. Šonai dar buvo grįsti akmenimis.

Kartais tėvas, važiuodamas lankyti Aleksote gyvenančios savo mamos, veždavosi ir mane. Sėsdavom į tokį dviejų ar trijų vagonų traukinuką, kažkodėl „kukūška“ vadintą, ir visa panemune, pro Karmelitų bažnyčią, dardėdavom iki Aleksoto tilto.

Žiemą po miestą važinėjo rogės. Vaikams ypač patikdavo pasivijus užsukti iš galo ant jų ir taip pasivažinėti. Vežėjai pykdavo, vydavų šalin, bet tik pasitaikius progai, mes ir vėl pripuldavom. Vasarą keleivius vežiojo juodi fajetonai. Jie stovėdavo išsirikiavę prie geležinkelio stoties ir laukdavo keleivių, kuriuos išvežiodavo po įvairius rajonus. Vežikai sėdėdavo ant aukštų pasosčių. Juos kartu su vežimais vadindavo „izvoščikais“. Kai mes vasarą su tėvais ruošdavomės atostogauti, taip pat kviesdavom vežiką, sukraudavom savo mantą ir jis nuveždavo mus į prieplauką. Iš ten garlaiviu plaukdavom iki Vilkijos. Mums su broliu ta 30 kilometrų kelionė žemyn Nemunu iki Kretkampio būdavo labai įspūdinga. Apsigyvendavome Nuosėdų kaime, pas pažįstamus ūkininkus, ir du vasaros mėnesius mėgavomės kaimo ramybe, tyru oru, prisigalvodavom ir įvairių pramogų. Mėgdavom su tėvu degintis prie upės ir stebėti praplaukiančius garlaivius. Pagal juos žinodavom, kuri valanda ir kada eiti pietauti. Tėvas laikrodžio į paplūdimį nesinešdavo, kad į jį nepribirtų smėlio.

Mieste, kai tėvas būdavo laisvesnis, vakarais visa šeima eidavom pasivaikščioti. Nueidavom Laisvės alėja iki Monkės kepyklos, kur 8 valandą vakare būdavo parduodamos ką tik iškeptos „baronkos“. Jos būdavo dar šiltos, labai skanios, tad iki pareidavom namo, jas ir suvalgydavom. Netrukus atsirado dar viena „maisto intriga“ – karštos dešrelės. Gatvėje baltais chalatais vilkintys vyrai ant

dujinės viryklės šildydavo dešreles ir patiekdavo jas popierinėje lėkštėje. Kartais jie siūlydavo po dvi plonas dešreles, kartais – vieną sardelę. Skanu neišpasakytai! Nueidavome ir į „Pienocentro“ pastatą, Laisvės alėjos bei Daukanto gatvės kampe, veikusią valgyklą – ten būdavo labai skanaus rauginto pieno. Iš didelio puodo įdėtas į dubenėlį jis neprarasdavo formos, o pūpsodavo tarsi balto pyrago gabalas. Valgydavom jį su spirgučiais pagardintomis šviežiomis bulvėmis.

Bet užvis labiau mums, vaikams, rūpėdavo ledai. Jų buvo ant kiekvieno kampo – vienur skanesni, kitur nelabai... Buvo ir labai skanių itališkų ledų. Tiesa, brangių. Jie kainuodavo 50 ct, ir kasdien jų, aišku, negaudavom. Bet retkarčiais tėvai mus nusivesdavo į krautuvėlę Laisvės alėjoje, kur galėdavome pasmaguriauti porcija ledų, patiekiamų stiklinėse lėkštelėse ant kojytės.

Sunku būtų įsivaizduoti Kauną be Laisvės alėjos, jos šurmilio, šviečiančių vitrinų, paslapčių ir pagundų už didelių pastatų stiklų. Man labai patikdavo stebėti Vileišio aikštėje vykstančius Kariuomenės dienos renginius. Tada į aikštę karieta atvažiuodavo prezidentas, išsirikiuodavo kariuomenė, pasipuošusi paradine uniforma.

Smagu būdavo ir vakarais, kai koncertus surengdavo B. Jonušo vadovaujamas policijos orkestras. Žmonės, pakiliai nusiteikę, būriuodavosi aplink, laukdami įkvepiančių, iškilmingų maršų. Juos grodavo gražiomis policininkų uniformomis vilkintys muzikantai. Nors šiaip jau policininkai kėlė baimę. Visi jie buvo aukšti vyrai, o uniforminę kepurę puošianti kokarda juos tarsi dar patempdavo aukšty. Jie savaime jau atrodė verti pagarbos. Iškilmingas ritualas, į kurį suplaukdavo taip pat daug žmonių, būdavo valstybės vėliavos nuleidimas prie Karo muziejaus. Iš jo išeidavo iškilmingą maršą trenkiantis dūdų orkestras, bokšte jam atitardavo trimitininkas. Ant miesto palengva besileidžiant sutemoms, nusileisdavo ir vėliava.

Mano vaikystės miestas tuo metu nebuvo itin lietuviškas. Tačiau, nors ir girdėjosi kelios kalbos, veikė rusų, žydų, lenkų, vokiečių gimnazijos, jokio antagonizmo nesijautė. Visi kalbėjo taip, kaip jiems

labiau patiko. Štai baleto artistai scenoje tarpusavy tyliai pasišnabždėdavo, ir tomis keliomis frazėmis buvo madinga persimesti lenkiškai. O žydams atrodė, kad norint pasirodyti kultūringam, bendraujant, kai girdi kiti, reikia kalbėti rusiškai. Namas, kuriame mes nuomojomės butą, priklausė dviem broliams. Konstantinas, dirbantis prie geležinkelio, prastai kalbantis lietuviškai, nuolat tvirtindavo „ja litvin“, o jo brolis, matematikos mokytojas Vaclovas, gerai mokėjęs lietuviškai, pabrėždavo esąs lenkas. Pamažu lietuvybė stiprėjo. Iš kaimo atvažiuodavo vis daugiau jaunimo, plėtojosi verslas, kūrėsi naujos gimnazijos.

Mano tėvas buvo 11-tos kategorijos valdininkas, taigi šeima neskurdo. Didžiausias išlaidas iš tėvo gaunamos 300 litų algos (90 Lt) sudarė mokestis už butą. Maisto produktus ir buitines prekes pirkdavome pas „šeimos žydą“ – tokius savus pardavėjus turėjo daugelis kauniečių šeimų. Mes apsipirkdavome pas Randomanskį ir Gutmaną. Parnešti produktus dažniausiai būdavo mano pareiga. Mama duodavo raštelį su produktų sąrašu ir mažą knygelę, kurioje parduotuvės savininkas pažymėdavo mano pirkinius. Paskui jis susirašydavo viską į savo „knygą“. Mėnesio pradžioje, kai tėvas gaudavo algą, mama nueidavo į parduotuvę, sulyginodavo abiejų knygų įrašus ir už viską susimokėdavo.

Vaikystėje įgyta patirtis nenuėjo veltui. Dabar, išėjęs į pensiją, vėl turiu šį darbą su kai kuriais pataisymais. Žmona Jolanta pasakoką nupirkti, o raštelį susirašau pats. Dabar nereikia vaikščioti po kelias parduotuves, nes nuėjęs į netoliese įsikūrusį „Iki“ prekybos centrą, nuperku ne tik maisto produktų, bet ir smulkių buitinių prekių – muilo, lempučių, dantų pastos ir pan. Žmona ilgokai nepasitikėdavo mano gebėjimais nupirkti šviežios mėsos, bet pamažu mano kvalifikacija pakilo ir dėl nupirkto mėsos priekaištų dar nesu sulaukęs. Kaskart grįžęs iš parduotuvės, susumuoju maisto ir kitų pirkinių išlaidas, surašau į savo pajamų ir išlaidų knygą. Taigi mano pateikti skaičiai iš tolimes praeities yra ne atmintyje išlaikyti, o laiku užfiksuoti faktai.

Pradžios mokykla — pasiekimai ir įvertinimai

Kai 1934 metų rudenį tėvai ketino leisti mane į mokyklą, iki septynerių metų man trūko 24 dienų ir mokytoja nelabai norėjo mane priimti. Turbūt atrodžiau mažas, išsigandęs, o kas čia su tokiu mažium norės laiką gaišti. Bet toje pačioje V. Kudirkos pradžios mokykloje jau mokėsi mano brolis, mokytojai buvo pažįstami, ir tėvams pavyko įkalbėti mokytoją priimti mane į pirmą skyrių. Tačiau susitarė, jei mokslai nesiseks, mane atsiimti.

Bet mokiausi aš gerai. Visų nuostabai, buvau pareigingas, stropus mokinys, uoliai vykdžiau visas užduotis, ruošdavau pamokas... Labai mylėjau savo pirmąją mokytoją L. Noreikienę. Nors ji buvo griežta, reikalavo tvarkos ir drausmės, bet ir daug ko išmokė, formavo mano asmenybę. Atsimenu ir jautrios širdies, švelnią, rūpestingą mokytoją M. Kasakaitienę. Penkerius iš šešerių mokslo metų pabaigoje buvau apdovanojamas atminimo knygelėmis „Už darbštumą ir stropumą“. (Vienerius metus negavau, nes tais metais sirgau, praleidau nemažai pamokų.) O mokytoja K. Sakalauskaitė, mokiusi mane penktame ir šeštame skyriuje, į dovanotą knygelę užrašė: „Mano geriausi linkėjimai telydi Tave Tavo gyvenime. Lik toks puikus savo būde, koks esi“. Aš ypač džiaugiausi ir iki šiol saugau valstybės dvidešimtmečio proga gautą K. Binkio knygelę „Naujoji Lietuva“... O pradžios mokyklos baigimo proga gautą J. Būtėno knygą „Vincas Kudirka“ perskaičiau ne vieną kartą.

Man labai patikdavo ją vis pavartyti, o V. Kudirka tapo dideliu autoritetu. Tuomet niekas nesišaipė iš sąvokų „tėvynės meilė“, „laisvė“, „patriotizmas“. Prisimenu 1938-uosius, kai valstybės dienos proga mūsų mokykla surinko 125 litus ir nupirko kariuomenei šautuvą. Per šventinį renginį prie Karo muziejaus čekoslovakiskas šautuvas buvo iškilmingai įteiktas kariuomenės atstovams.

Be kitų dalykų, mokykloje mokėmės ir katekizmo. Tačiau aš nemėgau mus tikybos mokiusio kunigo Pukio. O ypač apmaudas buvo suėmęs, kai jis užsipuolė ir iš klasės išvarė su manim besimokiusią S. Paleckytę už tai, kad ši nekrikštyta. O kunigą Stankūną visi mėgo. Jo pamokos būdavo labai įdomios. Neretai prašydavom ne knygiškų tiesų, o papasakoti epizodus iš rašomų nuotykių knygelių jaunimui. Nors iki vokiečių okupacijos pabaigos ėjau į bažnyčią, gavau ir pirmąją komuniją, ir sutvirtinimo sakramentą, labai uolus katalikas nebuvau. Tėvas irgi liberaliai į tai žiūrėdavo. Kai mama anksti keldavosi į rytines mišias, jis tarstelėdavo: „Pasi-melsk ir už mus“... Tik per didžiąsias šventes, kad bažnyčioje ne vien vargonai grotų ir „Ave Marija“ iškilmingai skambėtų, rūpin-davosi pakviesti iš teatro orkestro keletą smuikininkų ar kitų muzikantų. Tada bažnyčios skliautai virpėjo nuo didingų garsų. Po mišių muzikantus ir 10 choristų kunigas Milaška kviesdavo į kleboniją pietų.

Teatras ir mano rolės

Tėvai labai rūpinosi, kad mes, vaikai, turėtume kokį užsiėmimą, kad iš dyko buvimo išdaigų neprisigalvotume, kad nekiltų galvoje blogų minčių ir idėjų, kreivais keliais nuvedančių. Jau nuo penkerių metų tėvas vesdavosi mane į teatrą. Klausiausi A. Dambrauskaitės, A. Kučingio, J. Mažeikos ir kitų solistų. Pats, dar visai mažas būdamas, vaidinau prinčą R. Vagnerio operoje „Lohengrinas“. Toks ten ir vaidmuo – operos solistas K. Petrauskas spektaklio pabaigoje paimdavo už rankos, pervesdavo per sceną parodydamas, kad tai tas princas, kuris kadaise dingo, ir viskas. Man labai patiko „Otelas“ – min-tinai mokėjau visų partijų žodžius. Pirmajame veiksmė dalyvaudavau ir aš, vaidindavau vergą, o paskui eidavau į salę žiūrėti spektaklio. Jam pasibaigus, kartu su tėvu pareidavom namo. O 1940 metais operoje „Žydė“ vaidinau klapčiuką. Keletas tokių „klapčiukų“, ap-rengtų baltomis kamžomis, po jomis raudoni drabužiai, turėdavom su vyskupą vaidinusiū artistu pasirodyti scenoje. Nors opera nebuvo labai įdomi, bet Kipras ją pasirinko dėl labai gražios lyriškos arijos, kurią puikiai atlikdavo. Visokių statisto vaidmenų teko – buvau ir kelneris, ir kareivis... Už kiekvieną „vaidmenį“ gaudavau po tris li-tus. Tai buvo nemaži pinigai.

Aš, kitaip negu brolis, buvau labai taupus, jokiems saldainiams ar kitokiems skanumynams neišlaidavau. (Ir visą gyvenimą labai nemėgau skolintis – jei jau skolintis, tai geriau sirgti...) Tėvas, gavęs algą, mums duodavo po litą. Iš mūsų aplankyti ateidavusios savo krikšto mamos gaudavau 5, kartais 10 litų. Labai taupiau, nes Tau-



Su naujuoju paltu, apie 1949 m.

pomasis bankas buvo paskelbęs akciją – sutaupiusiems 100 litų duos premiją. Nelabai tada supratau taupymo prasmę, bet labai norėjau tos premijos! Tiesa, pinigų turėdavau nedaug, todėl ir į banką tik kas keletą mėnesių nueidavau! Toks mano taupymas neatitiko banko iškeltų sąlygų – nuolat įnešti pinigų į sąskaitą – todėl premijos negavau! Netrukus, atėjus tarybų valdžiai, mama už tuos pinigus man nupirko medžiagos kostiumui. Medžiaga buvo gera, tvirta, iš tokios Smetonos policininkams uniformas siuvo. Aš juokavau, kad tarybų valdžios dėka aš pirmą kartą ilgas kelnes gavau. Iki tol lakstydavau su trumpomis... Nors šiaip jau mama mane gražiau rengė, nei pati puošėsi. Šį bei tą pasiūdavo ar persiūdavo, visi mano drabužiai būdavo gražiai sutvarkyti, visada rūpestingai išlyginti.

Pirmaisiais pokario metais buvo labai sunku, trūko maisto, net arklienos kotletų teko valgyti, ką jau apie drabužių pirkimą kalbėti. Tačiau aš, išstypęs aštuoniolikmetis, komiso parduočiau lange

pamatęs man tinkantį ir patinkantį drabužį, negalėjau nurimti. Tas paltas kainavo 3000 rublių. Tuo tarpu mano alga buvo 300 rublių. Tėvas tuo metu taip pat nedaug uždirbdavo. Vis dėlto pasitarę tėvai nutarė „prašyti paskolos“ pas mano krikšto mamą Apolonią Jasiūnienę. Ji turėjo nuosavą namą ir keletą jo butų nuomotojo. Todėl, manėm, ji tikrai galės padėti. Nuėję su mama pas ją pasiguodėm dėl sunkaus gyvenimo ir paprašėm paskolinti paltui reikiamą sumą. Netrukus aš jau puikavausi išsvajotu paltu. Džiaugsmui nebuvo ribų. O skolą mano uždirbtais ir tėvų pinigais mes grąžinome laiku.

Vasaras leisdavom panemunėj. Netoli mūsų namų buvo jachtklubas. Tėvas buvo jo narys rėmėjas, mokėjo 3 litų nario mokesčių ir galėdavo gauti baidarę. Mes labai mėgdavom nubėgę prie Nemuno žaisti, maudytis, o kai tik tėvas turėdavo laiko, ir pasiplaukioti baidarėmis. Vėliau stalių kursuose brolis buvo pasidirbdinęs savo baidarę. Ji buvo lengva – medinis karkasas aptrauktas impregnuota medžiaga. Vieną vasarą važiuodami į Kretkampį ją nusivežėm, o kadangi mūsų gyvenama sodyba buvo už 300 metrų nuo Nemuno, dažnai plaukiodavom. Tik karo sumaišty baidarė kažkur dingo.

Kauno jachtklube susipažinau su ten sportavusiu geru plaukiuku, vėliau garsiu grafiku Stasiu Krasausku, baleto artistu Henriku Kunavičium, aktoriumi Henriku Kurausku.

Profesijos pasirinkimas

Gera baigęs pradžios mokyklą, rudenį pradėjau mokytis Kęstučio gatvėje įsikūrusioje gimnazijoje. Ji garsėjo tuo, kad čia dėstė J. Banaitis ir S. Nėris. Tiesa, man neteko jų matyti, tuo metu jie jau aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Gimnazijoje pasijutau staiga užaugęs ir savarankiškas. Pradžios mokykloje visur buvom vedžiojami už rankos, o čia sprendimus reikėdavo priimti patiems. Tebelankiau B. Kelbausko baleto studiją, į kurią tėvas dar trylikametį buvo užrašęs.

Tačiau pamažu ryškėjo ir potraukis technikai. Baigęs progimnaziją, 1942 metais įstojau į Kauno aukštesniąją technikos mokyklą. Daugelis mokykloje dirbusių dėstytojų dėstė ir universitete. Todėl ir jų dėstymo metodai mums buvo nauji bei užduotys sudėtingesnės. Ir nors jie stengdavosi prisitaikyti prie mūsų gebėjimų, reikalaudavo daug. Bet mokslai man sekėsi. Aš atidžiai klausydavau dėstytojų ir konspektuodavau visas paskaitas. Tačiau auditorijoje reikėdavo skubėti, tad mano užrašai buvo tarsi juodraščiai. Parėjęs namo, tvarkingai juos perrašydavau, pasidarydavau brėžinius. Toks buvo mano mokymosi stilius – kol perrašydavau, viską ir įsimindavau. Tačiau kartą nutiko taip, kad į paskaitą atėjau nespėjęs persirašyti konspektų ir į dėstytojo klausimą negalėjau atsakyti. Aš jam pareiškiau, jog persirašysiu paskaitą ir viską žinosiu. Nuo blogo pažymio mane išgelbėjo tvarkingi užrašai, kuriuos dėstytojas paėmęs pavartė.

Į gimnaziją mano kelias buvo netolimas, o į aukštesniosios technikos mokyklos naujuosius rūmus Tvirtovės alėjoje, kuriuose mokėmės, tekdavo ilgai kulniuoti. Karo metu autobusai nevažinėjo, to-

dėl į mokyklą ir atgal eidamas pėsčiomis sugaišdavau po valandą. O dar 5–6 pamokos mokykloje! Labai pavargdavau. Tačiau neilgai džiaugėmės naujomis patalpomis. Buvo uždarytas ir universitetas, ir mūsų mokykla. Ir nors didelių mokyklos administracijos pastangų dėka ją pavyko vėl atidaryti, patalpų jau neatgavom. Jose šeimininkavo vokiečių kariuomenės daliniai, o mes turėjome glaustis Mickevičiaus gatvėje buvusiose klasėse ir mokytis pamainomis. Tačiau ir mokinių, ir mokytojų entuziazmas buvo didelis. Su džiaugsmu eidavau į pamokas. Pirmame kurse klausėme bendrųjų disciplinų, antrame daugiau reikėjo gilintis į profesinius dalykus. Aš pasirinkau elektrotechniką, nors mechaniko specialybė (jos mokėsi mano brolis) buvo laikoma perspektyvesne, reikalingesne, esą lengviau susirasti darbą, o elektrotechnikams sunku, nes nėra energetikos sistemos, elektrinės silpnos. Tačiau mokytojai sakydavo, kad mūsų igytų žinių užtenka ir mechaniko darbui.

Aukštesniojoje mokykloje ėmė ryškėti lyderio ambicijos. Visur norėjau būti pirmas, aktyviai dalyvavau visokioje veikloje. Buvau išrinktas klasės seniūnu, vokiečių okupacijos ir pokario metais buvau mokyklos kooperatyvo pirmininkas. Į šią veiklą mane įtraukė brolio kurse mokėsis S. Jaruševičius. Prieš tai jis rūpinosi kooperatyvo reikalais, o baigdamas mokslus tas pareigas perdavė man.

Laikas buvo sunkus, visko trūko. Sąsiuviniams ir kitoms mokymosi priemonėms reikėdavo gauti limitą, rašyti paraišką, paskui pasirūpinti, kaip gautas priemonės parsigabenti iš Vytauto gatvėje buvusio Spaudos fondo. Prisimenu, kaip žiemą tuos sąsiuvinius vežiausi susikrovęs ant rogučių. Tuo metu sunkiai vertėsi ir mano šeima. Kartais pritrūkdavo pinigų būtiniausiems maisto produktams. Vienu metu, kai kooperatyve nebuvo numatyta jokių pirkinių, o mamai reikėjo žiemai nupirkti bulvių, aš iš kooperatyvo kasos skolinau jai pinigų.

1944 metų vasarą artėjant frontui, Kaune likti darėsi pavojinga. Pasitraukėm pas pažįstamus į kaimą, 30 kilometrų nuo miesto. Savaitę nenutrūkstamu srautu Šakių link traukėsi vokiečių kariuo-

menės dalys. Tada aš pagalvojau: „Kokia karinė jėga turi pulti, kad tiek tankų ir motorizuotos kariuomenės dabar traukiasi...“ Ir stai-ga vieną dieną viskas nutilo. Po kurio laiko pasigirdo „katiušų“ salvės. Kilo gaisrai, degė ir kaimynų sodyba. Ir nors labai knietėjo pamatyti, lindėjome „bulvinėje“, kol viskas aprimo.

Kitą dieną motociklu atbirbę trys rusų kareiviai paklausė: „Fricov nevideli?“ Kol išsiaiškinom, kas tie fricai... Po dienos dar ke-lios dešimtys kareivių užklydo... Paklausinėjo, pasišnekėjo... Taip visas karas man ir baigėsi. Vėliau paaiškėjo ir tas vokiečių kariuo-menės traukimasis – tarybinė kariuomenė puolė Panevėžio ir Aly-taus kryptimis norėdama apsupti Kauną.

Karo metais beveik visai teatro trupei pasitraukus į Vakarus ir teatre pritrūkus šokėjų, man pasiūlė dirbti etatiniu teatro darbuoto-ju. Dirbau tada kartu su H. Kunavičiumi ir kitais vėliau pagarsėju-siais baleto artistais. Repetacijos, spektakliai atimdavo nemažai lai-ko, ir vis labiau jo ėmė trūkti technikos studijoms... Mokiausi tre-čiame kurse, ir reikėjo apsispręsti, kokią kelią pasirinkti – artisto ar inžinieriaus. Teatro gyvenimą jau žinojau, supratau, kad ten galima dirbti tik būnant žvaigžde, tada – garbė, šlovė, bet vidutiniokams labai sunku – tokie visą laiką nepritampa, rezga intrigas, pavydi ki-tiems, nepasisėkus jaučia nepasitenkinimą ir nusivylimą. O viduti-niam inžinieriui, mintijau, darbo vis tiek atsiras. Tačiau nuo teatro gyvenimo nenutolau. Tėvo draugai daugiausia buvo artistai ir reži-sieriai. Dažnai pas mus lankydavosi S. Sodeika, A. Kučingis, V. Bal-trušaitis, A. Puškorius. Ypač spalvinga asmenybė buvo R. Marijo-šius. Pamenu tokį atvejį. 1941 metais su tėvu nuėjau prie teatro. Sėdim ant suoliuko. Prie mūsų priėjo R. Marijošius su V. Baltrušai-čiu. Užsimezgė smagus pokalbis. Tuo metu sodo alėjoje, stumda-mas vaikišką vežimėlį, vaikiščiojo žydų tautybės žmogus ilga barzda. V. Baltrušaitis staiga sako: „Romanai, patampyk tam vyrui už barz-dos, gausi rublį“. Marijošius pašoko nuo suoliuko, „Gera, sako, tik tu duok tą rublį palaikyti Stumbrui, kad neapgautum...“

Baltrušaitis padavė tėvui vieną rublį, o Marijošius priėjo prie žydo, kažką jam pasakė, patampė už barzdos ir išdidžiai sugrįžęs atsiėmė rublį, už kurį paskui visus pavaišino alumi.

Arčiau R. Marijošių pažinau jau vėliau, kai teatras persikėlė į Vilnių, o jis, neturėdamas kur priglauti, kol gavo butą, gyveno mūsų namuose.

Aš vis labiau gilinausi į technikos mokslus, ėmiau ieškoti darbo toje srityje. Pradėti dirbti vertė keletas priežasčių – pablogėjusi šeimos materialinė padėtis ir galimybė išvengti karo prievolės. Nes dirbančiųjų energetikoje į kariuomenę neimdavo, jie likdavo „atsargoje“. O ir duonos davinytis buvo kur kas didesnis (studento norma buvo 250 gramų duonos, tėvas gaudavo 400 gramų, o aš, įsidarbinęs elektromonteriu – 1 kilogramą).

Kauno elektros tinkluose įsidarbinau 1944 metų gruodžio 14 dieną. Pakliūti į tokią tarnybą nebuvo lengva. Kadangi aš mokiausi ir turėjau pažįstamų, gavau rekomendaciją. O Kauno rajono energijos valdybos viršininkas Eugenijus Dorošukas labai gerbė besimokančiuosius ir jiems sudarydavo sąlygas derinti darbą su mokslu.

Kaunas tuo metu buvo beveik tamsus. Dirbo tik spalį pradėta eksploatuoti 2,5 MW popieriaus fabriko elektrinė. Kai kurioms miesto dalims – ligoninėms, administraciniam pastatams – elektros energiją tiekė vietinės – „Inkaro“, „Litekso“ fabriko elektrinės.

Vieniems elektros kliūdavo dieną, kitiems – naktį. Todėl nuolat reikėjo perjunginėti... Ir telefonu išklaudyti maldavimų arba priekaištų dėl to, kad negauna šviesos... Aš buvau paskirtas avarinės brigados elektromonteriu. Kadangi dieną mokiausi, tai dirbdavau nuo 16 iki 24 valandos. Tada Tinklų skyriuje baigdavosi darbas, personalas išeidavo namo, ir mano pareigos buvo išrašinėti perjungimo lapelius. Paiminoje su manimi dirbo du elektromonteriai. Jiems reikėdavo apeiti ir Senamiestį, ir Žaliakalnį, net Šančius ir iš transformatorinių punktų vienus abonentus atjungti, kitus prijungti. Mano kolegos buvo pagyvenę žmonės, tai kai perpratau jų darbą, dažnai pasikeisdavom – jie

likdavo budėti prie telefono, o aš per porą valandų apeidavau maršrutą, nes apie kokį nors transportą tik pasvajoti galėjom.

Elektra buvo dalijama „arbatiniais šaukšteliais“! Gaudavo jos inteligentija, aktoriai, nes jie iš darbo grįždavo vėlų vakarą. Jiems buvo skiriama 20 kilovatvalandžių per mėnesį. O tai yra maždaug 3 lemputės po 60 vatų, deginant jas 4 valandas per parą. Jei valandą lyginsi skalbinius, limitą jau ir suvartosi. Norint įsijungti virduklį, tenka mažinti lempučių skaičių ar trumpinti vartojimo laiką.

Pamenu, artėjo 1946 metų spalio revoliucijos metinių minėjimas. Reikėjo suorganizuoti šventinį koncertą. Visi žinojo, kad pažįstu nemažai aktorių, dainininkų, tai profsąjungos komitetas paprašė su kuo nors susitarti. Aktoriai J. Kavaliauskas, A. Radzevičius, dainininkė R. Tumalevičiūtė sutiko dalyvauti koncerte, jeigu kaip atlygis už tai jiems bus padidintas elektros energijos limitas. Jų pageidavimą perdaviau Abonentų skyriaus viršininkui L. Didenkai. Šiam sutikus, artistų orderiuose vietoj 20 kilovatų ištaisėm 30. Patenkinti buvo ir darbuotojai, ir artistai...

Dirbti buvo įdomu. Praėjus porai pirmųjų darbo savaitių, einu į buhalteriją atlyginimo, tačiau ten mano pavardės žiniaraščiuose neranda ir liepia eiti aiškintis pas brigadininką. O brigadininkas, išklausęs mane, nustemba: „Aš maniau, tu čia šiaip, praktikuojiesi, patirties semiesi, na, bet jei reikia pinigų, gerai...“ Savo pirmąją algą – 22 „červoncus“, arba 220 rublių – gavau po mėnesio. Tada brigados vyrai ėmė mane kurstyti, kad reikia juos pavaišinti, kad negaliu lyg niekur nieko algos namo išsinešti. O aš, septyniolikmetis, nežinau, ką daryti, kaip čia tas vaišes surengti... Šie mane ramina: „Nesijaudink, mes pasirūpinsim...“ Net neišėję iš Elektros tinklų teritorijos, pas tokį Skirgailą, dirbusį sargu ir ten pat gyvenusį, gavom puslitrį naminės, duonos gabaliuką ir svogūno. Už tai sumokėjau 20 „červoncu“. Išgėrėm, bet monteriams maža... O aš jau sumišęs sakau, kad pinigų nebeturiu. „Ir nereikia – sako, – mes turim. Svarbu, kad tu dėmesį parodei, neatsisakei mūsų kompanijos. Eik namo, nes tau rytoj į paskaitas...“

Kadangi dirbau, ne į visas paskaitas galėdavau nueiti. Kartais tik užbėgdavau susižinoti konsultacijų ar egzamino datas. Sykių nueinu, o pasirodo, kad tai egzamino „Elektros mašinos“ diena. Kas beliko – pasiskolinau „špagalkę“ ir einu laikyti. Dėstytojas manęs iš karto paklausė, ar dirbu, pasidomėjo, kaip sekasi, šnektelėjom ir supratęs, kad šį tą išmanau (ką čia teorija prieš kasdienę praktiką), įvertino „Labai gerai“.

Ypač sunki buvo 1944–1945 metų žiema. Labai trūko kuro. Popieriaus fabriko elektrinė buvo parengta darbui, bet nebuvo kuo jos kūrenti. 1944 metų gruodžio 17 dieną buvo paleistas dyzelis, jis, dirbdamas 4 val., tiekdamo elektros energiją vandentiekiui, telefono stočiai, pagrindinėms įmonėms, partijos ir vykdomajam komitetui. Po to, kad neperkaistų, dyzelis 4 valandas buvo stabdomas. 1945 metų vasarį jau buvo gautas energetinis traukinys. Tiesa, be katilų, tik tai turbina, generatorius ir elektrinė dalis. Energetinis traukinys buvo pastatytas Petrašiūnuose, prie popieriaus fabriko, iš jo katilinės buvo gaunami garai. Tais pačiais metais buvo gautas „amerikonishkas“ 1000 kW energetinis traukinys, kuris pastatytas kitame miesto gale – Aleksote, prie „Maisto“ fabriko, ir nutiesta 6 kW linija tiekdamo elektros energiją. Padėtis pagerėjo. Tų metų pabaigoje Kauno energetikos instaliuota galia buvo apie 5000 kW.

Prisimenu Kauno energijos rajono direktoriaus E. Dorošuko pasakojimą, kurį išgirdau gerokai vėliau, nors tai nutiko būtent tuo sunkiu metu, kai trūko kuro. Tuomet, ieškodami išeičių, pagalbos kreipdavomės į įvairias instancijas. Kaip tik tuo metu į Kauną buvo atvykęs LKP CK sekretorius K. Preikšas. E. Dorošukas nuėjo paaiškinti padėtį – kitoje Nemuno pusėje, prie geležinkelio dirbtuvių, stovėjo keli ešelonai vadinamojo „valstybės rezervo“... Jį naudoti būtų buvę galima tik ypatingais atvejais ir gavus aukštų valdžios pareigūnų leidimus. E. Dorošukas K. Preikšui aiškina, kad štai, anglis stovi, ją kareiviai saugo, o mums jos verkiant reikia. K. Preikšas kilstelėjo antakius: „Tai tu duok tiems kareiviukams po puslitrį degtinės ir gausi vagoną anglies“. Dorošukui net kvapą užgniaužė nuo tokio pasiūlymo...

Dispečeris kontrrevoliucionierius

Kadangi daugėjo elektrinių ir didėjo apkrovos, energetikos ūkiui tvarkyti jau nebepakako avarinės tarnybos. 1946 metų balandį buvo įkurta Kauno energetikos rajono dispečerinė tarnyba. Buvo įvestas budėjimas visą parą. Paskirti keturi budintys dispečeriai: V. Kučinskas, J. Randakevičius, K. Riekumas ir aš. Kauno energetikos rajono vyriausiojo inžinieriaus J. Linkaičio įsakymu mes, atsiliepdami telefonu, turėjome prisistatyti pagal kiekvienam suteiktą numerį, kad būtų išvengta galimų nesusipratimų su interesantais. Aš, kaip ilgiausiai dirbęs operatyvinį darbą, gavau pirmąjį numerį.

Kai remontui reikėjo stabdyti energetinį traukinį Aleksote, elektros tiekimas buvo labai ribojamas. Griežtai pagal partijos komiteto sudarytą grafiką buvo nustatytas ir elektros kiekis, ir jos gavėjai.

Prisimenu, buvo mano budėjimo laikas ir aš turėjau atjungti elektros tiekimą kai kuriems vartotojams. Dispečerinė tuo metu buvo Mickevičiaus gatvėje, o netoli jos, Miško gatvėje, buvo įsikūrusi miesto komendantūra. Kartą paskambino komendantas ir klausia, kodėl nėra šviesos. Aš paaiškinau, kad jie į partijos komiteto sąrašą neįtraukti ir kad šiandien elektros nebus, tik rytoj... Matyt, mano atsakymas neįtikino, nes tuoj prisistatė keturi kareiviai su automatais ir karininkas, liepė rengtis ir eiti. Nuvedė pas komendantą. Jis plūdosi dėl tokio elektros skirstymo, aiškino savo reikšmingumą ir darbų svarbą, o mane tuoj pasodino į areštinę. Liepė atiduoti visus turimus daiktus. Aš turėjau tokį „amerikonišką“ parkerį ir labai bijojau, kad jo neatimtų, tai prakrapščiau

švarko pamušale skylutę ir ten jį paslėpiau... Sargybiniai svarstė, kur mane įgrūst – į bendrąją kamerą ar su girtu karininku, ką tik iškoneveikusiu komendantą... Tad sėdžiu sau, su kareiviukais šneku, siūlau užrūkyt (tad jei būtų tekę ilgiau pasėdėti, neabejotinai geresnę kamerą būčiau gavęs). Tačiau po kelių valandų vėl nuvedė pas komendantą, šis padavė kareiviui kažkokį laišką ir liepė mane nuvesti į KGB. O tuo tarpu dispečerinėje – sumaištis, elektromonteriai nesusigauja, ką atjungti, ką prijungti, nes schemą žinojau tik aš... Jau buvau atvesdintas į KGB viršininko kabinetą, kai suskambo jo telefonas. Skambino tuometinis energetikos valdybos viršininkas I. Basajevas. Jiedu kažką pasikalbėjo, ir aš netrukus buvau išleistas... „Eik į tarnybą – paliepė KGB viršininkas, – ryt išsiaiškinsim...“ Kadangi energetinio traukinio remontas jauėjo į pabaigą, man reikėjo išrašyti perjungimo lapelius... Į komendantūrą eiti buvo saugu – lydėjo ginkluoti kareiviai, o grįždamas gūžiausi nuo aidinčių šūvių ir sliūkinau gatvės pakraščiu, kad kokia atsitiktinė kulka nepasivytų.

Maniau, kad šis nesusipratimas tuo ir baigėsi, tačiau po kelių dienų į Kauną atvyko komisija, nes komendantas pasiskundė, kad mieste dirba dispečeris kontrrevoliucionierius, tai yra aš, komendantūrai pareiškęs, kad šviesos neduosiu, esą, tegu jiems partija šviečia... Na, sakiau aš gal kitaip, bet mano rusų kalba nebuvo tobula, gal ne taip ir suprato... Komisija, ištyrusi padėtį, jokio mano nusikaltimo nerado. O štai komendantui skyrė tris mėnesius namų arešto, nes, pasirodo, „nušalinti“ nuo darbo dispečerį jokia būdu negalima...

Panašių nutikimų pasitaikė ir kitiems dispečeriams... Antai K. Riekumas, būdamas studentas, prižiūrėjo vokiečių belaisvius, kurie dieną dirbdavo remonto darbus prie universiteto, o po darbo turėdavo grįžti į lagerį Aleksote. Vedė jis tuos belaisvius šautuvu ginkluotas ir pamatė atvykusius elektromonterius. K. Riekumas nusprendė palaukti, kol šie baigs darbą tikėdamasis, kad jį

parvėš ir nereikės atgal pėsčiomis grįžti. Bet vos tik darbininkai išjungė šviesą, subėgo kareiviai ir visus uždarė į tą belaisvių lagerį... Ilgokai užtruko, kol brigada buvo išlaisvinta. Na, bet panašūs nutikimai mus, jaunos nepatyrusius specialistus, tik užgrūdino...

Netrukus gavau dar vieną pamoką. Avarijoms likviduoti ir kitam operatyviniam darbui pagaliau gavome sunkvežimį GAZ. Kartą man budint, į dispečerinę užėjo Kauno energetikos rajono direktoriaus pavaduotojas S. Veksleris ir paprašė valandai automobilio. Kadangi mašina stovėjo be darbo, o viršininkas prašo – daviau. Bet vos tik jis išvažiavo, Petrašiūnų elektrinėje įvyko avarija (tada tai dažnai nutikdavo). Į dispečerinę įlėkęs energetikos rajono vyriausiasis inžinierius J. Linkaitis klausia, kur mašina?.. Pasakiau, kad daviau S. Veksleriui. Linkaitis susinervino, net supyko, o jam tai nebuvo būdinga net ir sudėtingiausiomis situacijomis.

– Drauge Stumbrai, – kreipėsi į mane, devyniolikmetį jaunuolį, – ar žinote mano įsakymą, kad operatyvinės mašinos be mano leidimo niekam negalima duoti. Už jo nevykdymą būsite nubaustas.

Taigi už tą mėnesį premija man buvo sumažinta 30 procentų. Apie tai sužinojęs Veksleris paprašė Randakevičiaus tiksliai suskaičiuoti, kiek pinigų netekau. Tai buvo 118 rublių. Veksleris, išsiėmęs piniginę, atskaičiavo tą sumą, įdėjo į voką, paprašė perduoti man ir atsiprašyti jo vardu. Gavęs voką, labai apsidžiaugiau ir panorau apie tai pranešti J. Linkaičiui. Įėjęs į jo kabinetą, išdidžiai pareiškiau, kad likau nubaustas tik morališkai, nes pinigus atgavau...

Tą nutikimą pasakoju ne tik norėdamas priminti, kokie vargani buvome – turėjome tik vieną automobilį, bet dar daugiau – siekdamas parodyti žmonių nesavanaudiškumą ir sąžiningumą.

Kolegiški pokštai

Noriu prisiminti vyresniosios kartos darbuotojus, įmonių ar padalinių vadovus, kuriems teko didelė atsakomybė. Laikas buvo neramus, dažnai sutrikdavo ar nutrūkdavo elektros tiekimas, tvyrojo įtarumo atmosfera, valdžios organai vis stengėsi rasti kenkėjų, diversantų. Ypatingos pagarbos nusipelno J. Linkaitis, E. Dorošukas, A. Gruodis, M. Sargautis, V. Liubinas, E. Buinevičius, M. Staškevičius, K. Natkevičius ir daugelis kitų, kurie, tik praūžus karo audrai, ėmėsi atstatymo ir tolesnės energetikos ūkio plėtros darbų.

Nors energetikų kasdienybėje netrūko problemų, pasitaikydavo nesėkmių, bet rasdavom laiko ir pašmaikštauti. Kartą besišnekučiuodami su dispečeriu V. Kučinsku, prakalbome apie tai, kad J. Linkaitis toks inteligentiškas ir kultūringas žmogus, o nemoka užsirišti kaklaraiščio. Jo mazgas didelis, surištas kaip portretuose piešto ar fotografuoto V. Lenino. O tada buvo madingi maži mazgai... Tad nutarėm kaip nors tai pasakyti... Paėmė tipinį telegramos blanką, kurį gaudavom iš Vilniaus, surašėm telegramą direktoriui V. Pomerancevui, kad šis išsiųstų vyriausiąjį inžinierių J. Linkaitį į dviejų savaitių kaklaraiščių ir peteliškių rišimo kursų Leningrade (ten visi mūsų specialistai važiuodavo kelti kvalifikacijos). Pamenu, tą telegramą esą pasirašė Energetikos valdybos viršininkas R. Jegorovas, perdavė L. Zubcova, priėmė aš. Einu su ta telegrama pas Linkaitį. Vyriausiasis inžinierius, mandagus žmogus, išeina iš už stalo, aš paduodu tą telegramą ir nerių pro duris... Kaip vėliau man pasakojo tuo metu kabinete buvęs Technikos

skyriaus viršininkas S. Michelevičius, Linkaitis perskaitė telegramą, pašiaušė plaukus – jis turėjo tokį įprotį – ir klausia: „Ar tikrai mano kaklaraištis netinkamai surištas?“ Michelevičius, visada būdavęs tvarkingas, laikęsis mados, tik linktelėjo. „Tai mat, dabar jaunimas, – atsidusęs J. Linkaitis... Ir jau vėliau kaklaraištį rišosi pagal to meto madą. Nors griežtas, reiklus sau ir kitiems, tačiau buvo labai žmogiškas. Už tokius pokštus neišsižeidavo.

Ta proga negaliu nepasakyti daugiau apie Juozą Linkaitį. Mums, jauniems darbuotojams, jis buvo tarsi tėvas. Pats būdamas labai principingas ir drausmingas, to paties mokė ir mus. J. Linkaitis buvo neeilinis energetikos specialistas, turėjo didžiulį autoritetą. Jis labai daug nuveikė mokslškai ir techniškai pagrindęs būtinumą statyti Lietuvos VRE (dabar – Lietuvos elektrinė. *Aut. past.*), Kaišiadorių hidroakumuliacinę elektrinę, jo iniciatyva respublikoje buvo įgyvendintas centralizuotas šilumos tiekimas. J. Linkaičio vadovaujami savo gamybinę veiklą pradėjo J. Nekrašas – tuometinis Vyriausiosios gamybinės energetikos ir elektrifikavimo valdybos viršininkas, Lietuvos elektrinės direktorius P. Noreika ir vyriausiasis inžinierius V. Mekas, buvęs Vyriausiosios valdybos viršininkas V. Grigaravičius, Kauno termofikacinės elektrinės vadovai V. Kučinskas ir J. Rymeikis bei daugelis kitų specialistų.

J. Linkaičio patarimai

J. Linkaičio požiūrį į jaunus specialistus rodo ir toks faktas. 1948 metais vyko restruktūrizacija ir elektros tinklai buvo atskirti nuo elektrinių. Aš galėjau pasilikti dirbti elektros tinklų dispečeriu arba važiuoti į Petrašiūnų elektrinę budinčiuoju inžinieriumi. Linkaitis mane prisikalbino važiuoti ten. Iš pradžių dirbau budinčiuoju inžinieriumi, vėliau buvau paskirtas eksploatacijos inžinieriumi. Reikėjo prižiūrėti cechų darbą, stebėti avarijų likvidavimo treniruotes, rūpintis personalo mokymu, spręsti kitus bendrus eksploatacijos klausimus...

Kartą Linkaitis man sako: „Kad pamatytum, kaip dirbu, ateik į mano kabinetą, atsinešk kokius popierius, kuriems nereikia labai ypatingo dėmesio, tvarkyk juos ir stebėk. Atskiro stalo čia statyti negalima, bet yra braižymo staliukas, tu įsitaisyk, tyliai dirbk ir gilinkis į mano darbo stilių. Kartu sužinosi ir apie elektrinės darbą, išskylančias problemas“. Tai buvo geras pasiūlymas, bet aš nediršau ten įsikurti savo darbo vietos. Ir pats varžiausi, ir, manau, užėinančios žmonės būtų nediršę savo bėdų dėstyti dėl čia esančio „stebėtojo“. Keletą kartų pabuvęs jo kabinete, girdėjau Linkaitį kalbantį telefonu, bendraujantį su užėjusiais žmonėmis, sprendžiantį „įvairiausio lygio“ problemas... Man, antro kurso studentui, tai buvo puikios pamokos, o jis norėjo, kad jauni žmonės įgytų kuo daugiau patirties, supratimo...

Vieną kartą, būnant komandiruotėje, Linkaitis mane mokė, kaip tris dienas išsiversti su tais pačiais baltais marškiniais. Pirmąją die-

ną vilki švariais marškiniais, na, dar kitą – iš bėdos, o ką daryti trečią?.. Pasirodo, tereikia išversti marškinius į kitą pusę, tvarkingai susisagstyti, kaklaraištį pasirišti ir dar galima išsiversti dienele... O aš mokiau ją (labai tuo nustebinęs!) tvarkingai marškinius susilankstyti, kad būtų taip, lyg ką tik iš parduotuvės... To išmokau iš mamos ir bobutės. Jos visus drabužius ir daiktus liepdavo tvarkingai ir gražiai susidėti... Pareigingumą, tvarkingumą, turbūt iš bobutės ir paveldėjau, nes ji buvo labai rūpestinga, darbšti ir pedantiška. Labai mėgo įvairius rankdarbius – nerdavo, peltakiuodavo. Nors silpnai matė, bet jei baigusi rankdarbį, aptikdavo kokį ne taip surištą siūlelį, ne iš tos pusės išnertą akį, negailėdama viską išardydavo, nors mes ir bandydavom ją guosti, kad klaidos visai nematyti. O jei gaminant maistą prireikdavo svogūno, tai jo galvutes taip susmulkindavo, kad visi kvadračiukai vienodo dydžio būtų ir kepami vienodai pagelstų.

Į Vilnių

Kai 1948 metais Operos ir baleto teatras persikėlė į Vilnių, kartu išvažiavo ir mano tėvai. Aš likau Kaune – ten dirbau ir mokiausi. Vos spėjau suktis, o dar pačiam reikėjo ir buitimi rūpintis, taigi ilgainiui ėmiau nespėti, moksle atsirado spragų. Buvau baigęs tris su puse kurso, taip pat ir karinius mokslus (taigi buvau ramus, kad į armiją neims), išlaikęs pagrindinių dalykų egzaminus, likę kai kurie specialieji, kurie man buvo pažįstami iš aukštesniosios mokyklos. 1951 m. vasario mėn.



Atvykus į Vilnių, 1952 m.

atvykau į Vilnių. Atvykęs įsidarbinau Centrinėje dispečerių tarnyboje, o mokslus neakivaizdžiai tęsiau Sąjunginiame politechnikos institute Maskvoje.

Nors veiklos turėjau nemažai, tačiau minutė kita laisvo laiko atsirasdavo. Man, atvažiavusiam į Vilnių, viskas čia buvo nepažįstama ir įdomu. Tuoju griebiau skaityti visas į rankas pakliuvusias knygas apie šio miesto istoriją, architektūrą, meno vertybes. Tuo metu buvo leidžiamos

mažos knygelės apie atskirus architektūros ir istorijos paminklus, pavyzdžiui, „Vilniaus katedra“, „Aušros vartai“ ir panašios. Smalsumo vedinas eidavau ir į ekskursijas po miestą. Man tai buvo labai įdomu, o vėliau pasidarė ir naudinga. Jau dirbdamas atsakingą darbą, kai į Lietuvą atvažiuodavo aukšti svečiai iš sąjunginių institucijų, rodydavau miestą ir pasakodavau įvairiausias istorijas. Beje, ir vėliau, jei jau kuo susidomėdavau, tai iš širdies... Vienu metu labai patiko skaityti poeziją, posmų posmus S. Nėries, V. Majakovskio, N. Lermontovo ar A. Puškino mintinai mokėjau, vėliau sudomino M. Gorkio apsakymai. Žymių žmonių biografijas galėjau valandų valandas analizuoti, o vėliau, kai išėjo V. Drėmos „Dingęs Vilnius“, „dingau“ ir aš. Kol viso Vilniaus neišstudijavau, negalėjau nuo knygos atsitraukti. Visi vakarai buvo „užmušti“.

Šokio kūrybą užgimusi meilė

Bet mane domino ne tik Vilniaus istorija. Kai susipažinau su miestu, kai jis man tapo savas, pradėjau ieškoti vietų, kur vykdavo šokiai. Kadangi šokti mėgau ir mokėjau, apeidavau visas šokių salas. Patys smagiausi šokių vakarai vykdavo Vilniaus universiteto „Tauro“ bendrabutyje ir Gamtos fakulteto salėje, dar Karininkų ramovėje ir Ryšininkų klube. Čia rinkdavosi geri šokėjai, nesunku buvo susirasti partnerę ir šokti, kol kojos laikė...

Vieną 1951 metų vakarą, nuėjęs į „Tauro“ bendrabutyje vykstančius šokius, pastebėjau dailią merginą. Pakalbinau. Pakviečiau šokti. O ji, pasirodo, ne tik gera šokėja, bet maloni, linksma, bendraujanti mergina. Taip vis dažniau ir dažniau susitikdavau su biologiją studijavusia Jolanta Keliuotyte.

Po metų atšokom vestuves. Susituokus su Jolanta, durys į teatro pasaulį dar plačiau prasivėrė, nes žmonos mama buvo garsi teatro aktorė Galina Jackevičiūtė. Mus supo daug teatro žmonių, šiek tiek bohemiška aplinka. Trejus metus gyvenome pas uošvę. Paskui gavau nedidelį butą energetikų name netoli senosios miesto elektrinės. Jame gyvenę žmonės kraustėsi į didesnę būstą, o aš nedelsdamas atsinešiau kelis lagaminus ir jau mindžikuodamas laukiau, kol šeimnininkai išsineš paskutinius daiktus ir atiduos man raktus. Priešingu atveju, jeigu butas liktų tuščias, jį netrukus užimtų kiti. Ir kadangi gyvenamojo ploto labai trūko, tai joks pasipiktinimas ar bandymas įrodyti, kad butas buvo skirtas kitiems – neveikė. Tiesa, butas buvo gerokai apleistas. Jame



Kova dėl įtakos tėvui, 1969 m.

knibždėte knibždėjo blakių. O aš utėlės nebuvau matęs! Nuskubėjau pirkti dusto, juo apibarsčiau lagaminus ir visus buto kampus. Ir nors kaimynai tikino, kad tų blakių išnaikinti neįmanoma, aš susiradau sanitarinę tarnybą ir paprašiau butą dezinfekuoti. Blakės dingo.

Po trejų metų mums gimė sūnus, pagal šeimos tradiciją gavęs Algirdo vardą. Dar po kelerių susilaukėme dukters. Jos gimimas buvo itin džiaugsmingas įvykis, nes giminėje iš mano pusės buvo vien berniukai. Aš turėjau brolių, tris pusbrolius, o pusseserės – nė vienos. Gimus dukrai, žmonai pareiškiau, kad prie Stumbro pavardės ir vardas derėtų gražus, lietuviškas. Kita sąlyga – jis turi būti trumpas. Kas iš to, kad aš Algirdas, o visą gyvenimą visi Algiu vadina... Tokį laiškėlį aš parašiau žmonai, dar esančiai su naujagime ligoninėje. Tuo metu mažylių lankyti neleisdavo, tai tą klausimą mes su Jolanta rašteliais aptarinėjom. Žmona norėjo kokio modernesnio, įspūdingesnio vardo. Man tuo metu į rankas pakliuvo „Tarybinės moters“ žurnalas, kuriame radau įvairių vardų.

Surašiau dvylika lietuviškų (Aušra, Giedra, Jūra, Daiva...) ir nusiunčiau žmonai – tegu išsirenka. Kai grįžo iš ligoninės, jau nuo visokių diskusijų ir pasiūlymų buvo pavargusi, tepasakė: „Tebūnie, kokio nori.“ Dukrą pavadinom Daiva. Tačiau kai pradėjo eiti į mokyklą, daivų klasėje ne viena buvo. Ir vardai turi madas!

Užbėgdamas įvykiams už akių, noriu pasakyti, kad šeima man visada buvo didelė vertybė. Nežinau, kaip būtų klostęsis mano gyvenimas, jei ne stiprūs šeimos saitai. Žmonos nuolatinio rūpinimosi dėka vaikai išaugo sveiki, tvarkingi, baigė aukštuosius mokslus, sukūrė šeimas ir sėkmingai darbuojasi. Dėl jų poelgių neturėjome jokių bėdų. Esu dėkingas savo žmonai, su kuria mes jau penkiasdešimt penkeri metai kartu. Per visą bendrą gyvenimą man nė karto nekilo mintis palikti šeimą ir eiti laimės ieškoti kitur. O visais atvejais, kai kildavo konfliktas – kaltas būdavau aš. Mano žmona Jolanta – ypatingas žmogus. Ji gero būdo, kantri, be galo rūpestinga. Kaip ir mano mama kepa ne tik namiškių mėgstamus, bet ir bendradarbių bei bičiulių giriamus pyragus. Aš visą gyvenimą norėjau eiti į darbą, o po sunkios dienos grįžti namo. Čia rasdavau ramybę ir supratimą. Buvę kolegos iki šiol juokiasi prisiminę nutikimą, kai viename posėdyje aptariant neišspręstą problemą, aš juokais leptelėjau:

– Sakiau, kad bus blogai...

– Kam sakei? – suklūsta.

– Jolantai sakiau...

– Radai kam sakyti... – balse ironija.

– Sakiau ir kitiems, niekas neklausė, todėl parėjęs namo, papasakojau Jolantai. Ji mane suprato, – pasiteisinau...

Gražų gyvenimą nugyveno ir mano tėvai – nors ir kildavo kartais barnių, tačiau apie skyrybas nebuvo jokių kalbų.

Diplomuotas specialistas

Kadangi studijavau neakivaizdžiai, mokslams atostogų niekas neduodavo, tad tekdavo išnaudoti eilines mokamas atostogas, o kitai sesijai ir nemokamų prašyti. Mokydamasis paskutiniame kurse, nusprendžiau pusmečiui važiuoti į Maskvą – paklausti paskaitų, parengti ir atsiskaityti už laboratorinius darbus, rašyti diplominį darbą. (Baigęs mokslus, suskaičiavau – šešerius metus dirbau be atostogų ir poilsio dienų, dar trejus – be atostogų, bet jau turėjau poilsio dienas).

Mano diplominio darbo tema buvo „100 MW galios Tytuvėnų šiluminė elektrinė durpių rajone“, o darbui vadovavo profesorius V. Tarasovas. Prasidėjus gynimams, vieną dieną nuėjau pažiūrėti, kaip jie vyksta. Sužinojau, kad darbui pristatyti skiriama 15 minučių. Jei kalbi ilgiau – nutraukia, padėkoja ir galbūt nespėji pasakyti svarbiausio... O jei neišnaudoji skirto laiko – irgi negerai, vadinasi, nepasiruošęs. Todėl nusprendžiau bendrabutyje pasidaryti „generalinę repeticiją“. Susikviečiau visus kambario draugus, pasikabinau ant sienos brėžinius, iš bičiulio pasiskolinu rankinį laikrodį (aš tokio neturėjau, tėvas man buvo padovanojęs kišeninį, bet toks netiko, negi vis trauksi iš kišenės prieš komisiją norėdamas pasitikslinti, kiek minučių kalbi) ir ėmiau pasakoti. Taip „surepetavęs“ gynimo dieną išrežiau tiksliai penkiolikos minučių kalbą. Darbas buvo įvertintas „Labai gerai“.

Nors diplomo su pagyrimu negavau, Politechnikos instituto vadovai siūlė pasilikti aspirantūroje. Tačiau man viskas buvo taip



I-ojo rango technikas, 1953 m.

nusibodę, buvau pavargęs nuo mokslų ir kelionių, kad pareiškiau, jog esu praktikas ir tolesnių planų siekti mokslo neturiu, o noriu dirbti.

Beje, mokslas Maskvoje labai skyrėsi nuo studijų Kaune. Maskvos dėstytojams buvo svarbu ne konspektai ar formulių išvedimas, o nuovoka, nes „iškal-ti“ viską – nėra prasmės, užsimiršta... Reikėdavo perskaityti 5–6 knygas, iš jų ir pateikdavo klausimus, gaudaisi – gerai, jei neskaitęs –

neišsisuksi... Itin įdomios buvo profesoriaus S. Uljanovo, senosios inteligentijos atstovo, plačios erudicijos žmogaus, paskaitos.

Įdomu buvo pasikalbėti ir su studentais iš kitų respublikų. Bendrabutis, kuriame gyvenom, buvo labai prastas. Kambaryje glaudėmės šešiese – du metalurgai iš Uralo, du mechanikai iš Ukrainos ir mes du lietuviai. Kai nuo šalčio taip sugrubdavo rankos, kad negalėdavome braižyti brėžinių, patys eidavom pjauti malkų ir nors šiek tiek pasišildydavom kambarį. Visi, atvažiavę į Maskvą, atkakliai siekė mokslų, turėjo motyvaciją. Sykį įsikalbėjau su šachtininku iš Irkutsko, ten baigusi keturis kursus. O penktuosius, paskutinius, metus perėjęs į neakivaizdinį skyrių, norėjo studijuoti Maskvoje. Ir tik dėl to, kad baigęs mokslus, nebūtų paskirtas į kokią Magadaną, kur dar tarybų valdžios nėra, kur toliu toliai ir 2000 kilometrų – ne atstumas. O man jau Irkutskas atrodė pasaulio pakraštys!

1951 metų pradžioje, kai dirbau Centrinėje dispečerių tarnyboje būdinčiuoju dispečeriu, operatyvinio valdymo funkcijų dispečerinė



Centrinės dispečerinės darbuotojai, 1953 m. Iš kairės: budintieji dispečeriai P. Bielevičius, A. Stumbras, S. Jadzgevičius, vyr. dispečeris S. Gorbačiovas ir budintysis dispečeris Z. Kėkštas

neatliko, tai buvo labiau statistikos organas – surinkti duomenys apie elektrinių darbą naktį buvo perduodami į Maskvą, kad Energetikos ministerija susumuotų, kiek elektros energijos pagaminta per parą visoje Sąjungoje, o Lietuvos energetikos valdybos vadovybė – valdytojas R. Jegorovas ir vyriausiasis inžinierius A. Gruodis – mūsų pateiktus duomenis analizuodavo rytą.

Tačiau energetikos plėtra nebuvo pakankamai sparti, strigo ir pokario pramonės vystymasis, todėl J. Stalinas išleido specialų įsakymą, kuriame buvo numatyta energetikos specialistams suteikti laipsnius, aprengti juos uniforma, mokėti solidų atlyginimą. Tame įsakyme buvo numatytas atlyginimas už išdirbtus metus. Pavyzdžiui, išdirbęs 10 metų, gaudavo 25 procentų algos priedą, atidirbęs 25 metus – 50 procentų priedą kaip pensiją. O jeigu dar sveikata ir amžius leido, buvo galima dirbti ir gauti algą

bei 75 procentų priedą. Tai, žinoma, sulaikė žmones nuo bėgimo į kitas tarnybas, stiprino kadrus. Aš gavau 1-ojo rango techniko laipsnį, nes dar nebuvo baigęs instituto. Tiesa, sukarinta tvarka energetikoje truko neilgai. Į valdžią atėjęs N. Chruščiovas įsakymą panaikino.

1954-ųjų balandį gavau diplomą! Laukiau, kol kas nors paprašys jį parodyti. Kur ten! Tik po dešimties metų, kai buvo likviduota Liaudies ūkio taryba, keičiantis žinyboms ir priklausomybei (Vyriausioji energetikos valdyba buvo pavaldi Ministrų tarybai), manęs paprašė įvairių dokumentų, taip pat ir diplomo, nes kadru skyriui reikėjo sutvarkyti mano asmens bylą.

1955–1956 metais N. Chruščiovas užsimojo pakeisti senus kadrus. Tačiau reikėjo turėti kuo keisti! Netrukus buvo atidaryta keturmetė aukštoji partinė mokykla. Aš tuo metu jau buvau baigęs mokslus institute, nors rūpesčiai ir darbai buvo įsukę, bet energijos užteko. Ir kai partinės mokyklos vadovai kreipėsi į R. Jegorovą ieškodami lektoriaus energetikos kursui skaityti, jis pasiūlė mane. Aš neatsisakiau. To kurso svarba ir paskaitų valandų skaičius priklausė nuo partijos uždavinių. Vienais metais buvo skiriama 60 valandų paskaitoms ir dar papildomai seminarams, o kitais jau užtekdamo tik apžvalginių paskaitų – po 2 valandas apie šilumos energetiką, apie hidroelektrines, apie elektros tinklus, apie energetikos sistemas.

Būsimieji partiniai darbuotojai gaudavo enciklopedinį išsilavinimą – jiems dėstė įvairių pramonės sričių specialistai, bankų vadovai, švietimo darbuotojai. Ir pasakodavo ne tai, kas laikraščiuose rašoma, o tai, kas buvo iš tikrųjų. Naudos iš tų paskaitų skaitymo turėjo ne tik studentai, bet ir aš pats. Kadangi tekdavo susitikti su įvairių sričių specialistais, labai išsiplėtė akiratis, kilo gerų idėjų.

Dispečerinė – sistemos pulsas

1954 metų balandį buvau paskirtas Lietuvos energetikos sistemos Režimo grupės vadovu, o tų pačių metų rudenį tapau Vyriausiosios dispečerių tarnybos vyriausiuoju dispečeriu. Dispečeris – operatyvinis darbuotojas, nuolat čiuopiantis pirštais energetikos pulsą ir geriausiai žinantis padėtį. Man tada atrodė, kad elektrifikuojant Lietuvą, daug pasiekta. Kauno poreikius tenkino Petrašiūnų elektrinė, tačiau nemažai sunkumų turėjo Šiaulių zona. Vilnius taip pat neturėjo per daug elektros energijos. Prisimenu, kai 1956 metų pabaigoje buvo nutiesta pirmoji troleibusų linija, negalėjome duoti 600 kilovatų troleibusams paleisti. Tik 1957 metų sausį, Vilniaus elektrinėje paleidus trečiąją agregatą, padėtis sostinėje laikinai sunormalėjo. Tuo metu prireikė dalį energijos iš Kauno perduoti Šiaulių zonai, kur sparčiai augo Akmenės cemento gamykla. Nors Šiauliams elektros energijos labai trūko, tačiau Rėkyvos elektrinės plėsti nebuvo galima – ji maža, neperspektyvi, kūrenama durpėmis. Didelei elektrinei juk nepriveši durpių, todėl buvo nutarta Kauno elektrinę sujungti su Šiaulių ir prijungti Panevėžį. Didelis įvykis buvo pirmosios 110 kilovoltų elektros perdavimo linijos įjungimas.

1956-aisiais, kaip tarybų valdžios metais buvo įprasta, prieš šventes reikėdavo atiduoti eksploatuoti kokį nors objektą, taigi iki spalio revoliucijos metinių buvo baigta pirmoji aukštosios įtampos linija, tačiau Vyriausiosios energetikos valdybos viršininkas



Gegužės 1-osios demonstracijai pasirengę, 1956 m. Iš kairės: budintysis dispečeris J. Valiukonis, vyr. dispečeris A. Stumbras ir režimų grupės inžinierius J. Martusevičius

R. Jegorovas pabijojęs, kad kas nors neatsitiktų ir nebūtų sugadinta šventė, jos jungimą atidėjo iki lapkričio 11-osios.

Aš, koordinavęs tos linijos jungimą, su viena specialistų grupe vykau į Rėkyvos elektrinę, kita grupė buvo Kaune, linija buvo jungiama ir sinchronizuojama. Rėkyvos elektrinės budintysis inžinierius E. Sapožnikovas, jau turėjęs tokį patyrimą (lygiagrečiam darbui jungė Rėkyvos ir Bačiūnų elektrines), įjungė liniją į lygiagretų darbą. Taip prasidėjo energetikos sistemos kūrimas.

Šiaulių zonai elektra jau buvo tiekiama normaliai, tačiau Rėkyvos vyriausiasis inžinierius M. Petronis tuo visai nesidžiaugė. Nors, atrodo, jeigu Rėkyvos elektrinei pritrūktų galios ar ji sumažėtų dėl kūrenamų drėgnų durpių, Petrašiūnų elektrinė galėtų padėti, tačiau vyriausiasis inžinierius manė, kad jų maža elektrinė dabar bus skriaudžiama, visa gamyba persikels į Petrašiūnus, jie nevykdys planų ir negaus premijų... Bet vyriausiojo inžinieriaus nerimas nepasitvirtino – Rėkyvos elektrinė ramiai sau dirbo, be jokios karštligės vykdė planus, tapo patikimesnė.

Prie energetikos sistemos — rajonų centrai

Pradėjus eksploatuoti tą liniją, elektros energijos poreikis labai padidėjo. Kėdainių valdžia pradėjo minti aukščiausių institucijų slenksčius įrodinėdama, kad sena dyzelinė elektrinė sugriuvo, trūks-ta elektros energijos ir juos taip pat reikia prijungti.

Komunalinio ūkio ministerija buvo nepajėgi tai padaryti, ir šį darbą vyriausybė pavedė atlikti Lietuvos energetikos valdybai. Mums iškilo didelių sunkumų: objektas neplaninis, nėra nei pa-stotės projekto, nei įrengimų. Sugebėjome kažkur surasti naudotą transformatorių ir vieną skyriklių komplektą. Bet to nepakanka! Transformatorių prijungus prie 110 kV linijos skyrikliais, įrengi-nys neapsaugomas nuo galimų gedimų.

Tuo metu Vilniuje lankėsi TSRS elektrinių ministerijos vyriau-siasis energetikas profesorius I. Syromiatnikovas. Jis buvo labai drą-sius sprendimus priimančias žmogus, atkakliai kovojo už idėją spar-čiai plėtoti energetikos sistemas ir prie jų prijungti visus galimus vartotojus. Pasitarėme su juo. Energetikos ūkio valdybos tarnybos viršininko pavaduotojas V. Piesliakas parengė Kėdainių pastotės prijungimo schemą, kurioje transformatorius buvo pastatytas po linija ir prijungtas tik skyrikliais. I. Syromiatnikovas sutiko, Kė-dainių „pastotė“ buvo aptverta medine tvora ir paleista. Taip Kėdai-niai tapo pirmuoju rajono centru, gavusiu patikimą elektros tiekimą iš kuriamos respublikos energetikos sistemos. Rizika pasiteisino —

ši laikinoji pastotė be didelių gedimų dirbo penkerius metus, kol Kėdainiai sulaukė normalios, pagal visas taisykles suprojektuotos ir pastatytos pastotės.

Sujungus Kauno ir Rėkyvos elektrines bei likvidavus elektros energijos trūkumą Šiaulių zonoje, Statybinių medžiagų pramonės ministerija pradėjo rūpintis, kaip Kuršėnų statybinių medžiagų kombinatą prijungti prie 35 kilovoltų Šiaulių – Kuršėnų – Akmenės elektros tiekimo linijos. Tačiau čia teko peršokti nemažą žinybinį barjerą. Mat šią liniją tiesė Akmenės cemento gamykla, ir ji buvo gamyklos nuosavybė. Tuometinis gamyklos direktorius V. Markevičius nesutiko prijungti Kuršėnų – esą besiplėsdama Akmenės gamykla suvartos tiek energijos, kiek linija gali praleisti. Prijungus Kuršėnus, Akmenė pajusianti badą.

Respublikos statybinių medžiagų ministerija šio ginčo išspręsti negalėjo, nes Akmenės cemento gamykla buvo sąjunginio pavaldumo įmonė. Ginčą ėmė spręsti respublikos valdžia. Energetikos valdybai buvo pavesta pareikšti objektyvią motyvuotą nuomonę. Aš parengiau išvadą dėl Kuršėnų prijungimo prie energetikos sistemos. Pasiūlymas buvo priimtas, ir jį reikėjo vykdyti.

Kas kiek nors nusimano apie elektrotechniką, žino, kad norint prie linijos prijungti naują objektą, ją būtina laikinai išjungti. Vadinasi, kelioms dienoms reikėjo sustabdyti Akmenės cemento gamyklą, nes 35 kilovoltų linija buvo beveik vienintelė jos maitintoja. Ir tai buvo laimė, kad beveik vienintelė. Mat Akmenėje stovėjo energetinis traukinys, kurį senieji vilniečiai gal dar prisimena. 1951 metais paleidus Vilniaus termofikacinę elektrinę, tas traukinys buvo perkeltas į Akmenę. Jis buvo 1000 kilovatų galios ir vos galėjo palaikyti cemento gamyklos „gyvybę“. Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas A. Čistiakovas pavedė statybinių medžiagų ministro pavaduotojui G. Venskevičiui ir man nuvykti į Kuršėnus ir per trumpiausią laiką prijungti kombinatą. Darbas sekėsi, žmonės suprato, kiek daug šaliai reikia cemento, ir dirbo nuo aušros iki

sutemų. Atrodė, niekas nesutrukdys laiku prijungti pastotę ir vėl tiekti srovę Akmenei. Keista, bet teko suklupti dėl smulkmenos. Kai prie linijos teliko prijungti paskutinius tris laidus, paaiškėjo, kad montuotojai pamiršo tris gnybtus, be kurių tų laidų neprijungsi. Šiaulių elektros tinklai tokių gnybtų taip pat neturėjo. Teko ieškoti greitos išeities, nes mūsų laikas baigėsi – privalėjome vėl prijungti Akmenę. Montuotojai pasiūlė sujungti laidus iš aliuminio padarytomis kaladėlėmis, o vėliau gavus leidimą vėl atjungti liniją (o tokį leidimą gauti labai nelengva), jas pakeisti gamykliniais gnybtais. Sutikom, ir linija buvo prijungta laiku. Taip Kuršėnai gavo patikimą elektros tiekimą.

Reformos

1957 metų vasarą buvo reorganizuotas liaudies ūkio valdymas. Lietuvos energetikos valdyba iš sąjunginio pavaldumo tapo respublikinio pavaldumo. Jos bazėje buvo sudaryta Liaudies ūkio tarybos Energetikos ūkio valdyba. Iki tol Energetikos valdybos uždavinys buvo aprūpinti elektros energija respublikinio pavaldumo miestus. Komunalinio ūkio ministerija buvo atsakinga už sėkmingą rajonų centrų energetikos veiklą, o Žemės ūkio ministerija rūpinosi kaimų ir kolūkių elektrifikavimu. Tuomet atsirado entuziazmas, užvirė įvairios diskusijos, svarstyta, kokia turi būti valdybos struktūra, kaip turi būti valdoma energetika. J. Linkaičio ir kitų specialistų iniciatyva buvo sušauktas inžinierių, baigusių Kauno politechnikos institutą, suvažiavimas energetikos veiklos perspektyvoms svarstyti ir nutarta siūlyti respublikos valdžiai perduoti komunalinės energetikos ir žemės ūkio elektrifikavimo valdymą į vienas rankas, išspręsti energetikos patikimumo ir efektyvumo klausimus.

Tačiau ne visiems tai patiko. Ypač kategoriškas buvo Energetikos valdybos viršininkas R. Jegorovas. Jam atrodė, kad ėmus spręsti rajonų centrų ir žemės ūkio elektrifikavimo problemas, nukentės stambioji energetika, t. y. didžiųjų miestų energetikos uždavinių sprendimas. Netrukus buvo įkurti teritoriniai – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių – elektros tinklai. Nesutarimų daugėjo, todėl R. Jegorovas netrukus atsistatydino ir išvyko į Kurską, o jo vietą užėmė pavaduotoju tada dirbęs J. Nekrašas.

Reorganizavus Lietuvos pramonės valdymą, elektrifikavimo klausimus imta spręsti kompleksiščiau ir sparčiau. Buvo reorganizuotos ir energetikos statybos bei montavimo organizacijos. Prie Lietuvos energetikos sistemos statybos ir montavimo valdybos buvo prijungtas Statybos ministerijos Kaimo elektrifikacijos darbų trestas ir Komunalinio ūkio ministerijai priklausiusios organizacijos, stačiusios mažąsias hidroelektrines ir elektrifikavusias kaimus bei rajonus. Įkurtam energetikos statybos trestui ėmė vadovauti Š. Grodzenskis, labai energingas žmogus, geras statybų specialistas, sugebėjęs suburti darbštų kolektyvą ir sėkmingai jam vadovauti. Pasikeitė ir darbų profilis. Visos jėgos ir lėšos buvo skirtos naujų elektros linijų tiesimui, kad kuo greičiau būtų prisijungta prie energetikos sistemos, atsisakyta dyzelinių ir mažų hidroelektrinių statybos. Baigtos statyti tik anksčiau pradėtos Bagdononių, Motiejūnų, Kapčiamiesčio, Gondingos elektrinės.

Energetikos statybos trestas padarė labai didelį darbą elektrifikuojant žemės ūkį. Veiklos pradžioje pagrindiniai darbai buvo elektros linijų ir pradėtų hidroelektrinių statyba, vėliau buvo statomos gamybinės bazės pačiam trestui ir tankėjantiems elektros tinklams. Labai trūko ir gyvenamojo ploto, todėl aktualu buvo spartinti jų statybą, nes pasiūlius butus, žmonės buvo lengviau pritraukti į darbą.

Plėtojantis energetikai, pereita prie stambių objektų – Energetikos statybos trestas statė Mažeikių, Vilniaus termofikacines elektrines ir net Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę. Jei būtume neturėję savo pajėgumų ir pasikloję sąjunginėmis specializuotomis statybos organizacijomis, nebūtume pasiekę tokių statybos tempų ir tokio spartaus krašto elektrifikavimo.

Energetikos statybos trestas neapsiribojo tik statybomis. Atsime nu, vieną žiemą esant nulinei oro temperatūrai, pradėjo lynoti. Lašai šalo ant laidų, jie neišlaikė ir nuo didelio svorio per naktį išvirto daugybė linijų, išsijungė maitinimo linijos. Vėliau, suskaičiavus nuostolius, paaiškėjo, kad buvo sulaužytos šešios 110 kilovoltų linijų

atramos, apie dešimt 35 kilovoltų linijų išsijungė, apgadinta daugybė 10 kilovoltų ir žemosios įtampos linijų – jose sulaužyta per 10 tūkstančių atramų. Ir vaizdas liūdnas, ir situacija sudėtinga. Kai mai liko be elektros. Statybos trestas ne tik operatyviai atskubėjo į pagalbą, bet skyrė turėtas atsargines atramas bei pristabdęs kitus darbus, per savaitę beveik visiems vartotojams atnaujino elektros energijos tiekimą. Gal tik atokesnėms sodyboms reikėjo ilgiau palaukti, bet gyvenvietės, fermos ir t. t. netrukus gavo elektrą.

Aš neįsivaizduoju, kaip dabar būtų galima greitai likviduoti tokią gamtos stichijos sukeltą avariją. Visas energetikos ūkis išskaidytas, objektai savarankiški, daugelį energetikos statybos ir montavimo organizacijų privatizavo užsienio firmos, elektros tinklai gali pasikliauti tik savo jėgomis. „Užsižaidėm“ su ta laisvąja rinka – dabar reikia skelbti konkursus, išsiaiškinti, kas pasiūlys mažiausią kainą, sudaryti sutartį ir tik tada galima pradėti dirbti. O laiko juk nėra! Reikia operatyvių sprendimų, kad nuostoliai būtų kuo mažesni. Dabar elgiamės taip, tarsi didelės stichinės nelaimės mus turi aplenkti. O jei vieną kartą neaplenks?

Kas buvo svarbiausia pirminiame elektrifikavimo etape?.. Pradėjus tokį didelį darbą, pirmaisiais metais pasitaikydavo klaidų, sulaukdavom priekaištų, bet nebijojom, iš darbo juk neišvarys... Pabars kiek, ir viskas. Svarbiausia reikėjo sudaryti bazę. Viskas tais laikais buvo skaičiuojama nuo bazės, t. y. veiklos rezultatai buvo lyginami su praėjusių metų rezultatais. Tarkim, pernai įvyko 5 avarijos, o šiais – 10, vadinasi, dirbta buvo labai blogai, o jei pernai buvo 60 avarijų, o šiomet 50, tai rodo pastangas pagerinti darbą. Todėl pasinaudojus ūkio reorganizacija, ir reikėjo „užauginti“ bazę, kad būtų iš ko ją kasmet po truputį mažinti. Reikėjo registruoti visus sutrikimus, avarijas ar nelaimingus atsitikimus. O tokių bu-

vo daug. Koks 30 kilovatų dyzeliukas sustojo, pagal ministerijos patvirtintą avarijų likvidavimo ir jų apskaitos instrukciją – tai jau avarija. Ir niekas nesigilino, kad ta instrukcija parašyta didelėms elektrinėms. Kadangi galia nenurodyta, registruojame viską. Toks stropus įvykių fiksavimas sukėlė tikrą galvos skausmą Vyriausiajai energetikos valdybai prie TSRS plano komiteto. Pasipylė raštai į Liaudies ūkio tarybą, o nesulaukus atgarsio dėl „katastrofiškos“ padėties, kreiptasi ir į Ministrų tarybą. O mes, nepaisydami nieko, dirbome toliau – kai kurios neekonomiškos mažosios elektrinės buvo stabdomos, daugėjo kvalifikuoto personalo, beveik nebuvo kadro kaitos, mažėjo ir nelaimingų atsitikimų.

Praėjus keliems dešimtmečiams, Druskininkuose sutikau Estijos energetikos sistemos vyriausiąjį inžinierių E. Amaną. Besikalbant apie bendrus reikalus ir rūpesčius, jis prisiminė „Stumbro metodo“ taikymą Estijoje. Aš nustebau – koks dar čia metodas?.. O pasirodo, ir jis negalėjo atsakingoms žinyboms įrodyti, kodėl ga-benant, iškraunant iš vagonų, pristatant šiluminėms elektrinėms skalūnus, didėja vagonų prastovos, už kurias elektrinei reikia mokėti baudas. Kasmet trumpinant vagonų iškrovimo laiką, nerealios tapo iškrovimo normos. Tekdavo visaip „papirkinėti“ geležinkelinius, kad dalies prastovų neregistruotų. Tačiau kai galiausiai nusibodo tas pataikavimas, energetikai ėmė registruoti visas prastovas. Buvo priskaičiuotos astronominės baudos. Situacija parūpo ir respublikos valdžiai. Išanalizavus padėtį, buvo patvirtintos realios vagonų iškrovimo laiko normos.

Darbų apimtys energetikos ūkyje augo, reikėjo ir daugiau darbininkų. Todėl buvo priimami ir iki tol su energetika nesusiję žmonės. Juos reikėjo mokyti. Kaip pagalbinė priemonė meistrams ir monteriams buvo pradėtos leisti kišeninio formato knygelės, kurių išėjo 12: „Oro linijų elektromonteris“, „Relinės apsaugos meistras“, „Žemosios įtampos meistras“ ir kt. Jose aprašyti konkretūs darbai, techniniai reikalavimai, saugumo technikos taisyklės.

Po kelerių metų naujų darbuotojų reikėjo ir išaugusiam elektros tinklų ūkiui eksploatuoti bei prižiūrėti. Įsidarbinę žmonės neturėjo tokio darbo patirties ir, nors būdavo mokomi, keldavo kvalifikaciją, nelaimių išvengti nepavykdavo. Skaudžiausi būdavo mirtini nutikimai, dėl kurių tekdavo aiškintis valdžios institucijoms, profesinėms sąjungoms. Šių kantrybei trūkus, imta svarstyti klausimą dėl gebėjimų vadovauti susikurtam ūkiui. Aš gavau papeikimą ir buvo nurodyta, kad „reikia imtis kardinalių priemonių situacijai gerinti...“

Buvo akivaizdu, kad tų keliasdešimties valandų mokymo naujai priimtiesiems į darbą ir menkų pradinių įgūdžių nepakanka. Vis dažniau buvo kalbama apie mokymo kombinato kūrimą, kuriame žmonės, atsitraukę nuo darbų, galėtų kelti kvalifikaciją. Pradėjęs veiklą mokymo kombinatas patalpų neturėjo. Buvo nuomojamos žiemą neveikiančios pionierių stovyklos, poilsio bazės aplink Vilnių. O netrukus, atsižvelgus į tai, kad žmonės nelabai norėjo palikti šeimas, išvažiuoti iš namų, atitrūkti nuo įprasto gyvenimo, įkurti filialai kituose miestuose. (1983 metais jau buvo sukurta gera bazė – įrengtos mokymo klasės, gamybinės patalpos ir laboratorijos.) Energetikos specialistų trūko ir žemės ūkyje, tad siekdami pritraukti žmones, sudominti šia profesija, paskelbėme, kad mūsų mokymo kombinatas nemokamai parengs specialistus naujai elektrifikuojamiems kolūkiams. Su Žemės ūkio ministerija sudarėme sąrašus, tačiau atėjus mokymosi laikui, pageidaujančių nesulaukėm. Tada ministerija pasiūlė nustatyti nedidelį mokestį už kadro rengimą, nes už tas lėšas kolūkių ir tarybinių ūkių vadovams reikėsią atsiskaityti. Gal kai revizoriai, tikrinantys ūkio veiklą, pasidomės lėšų panaudojimu, labiau bus kontroliuojami stažuotis siunčiami žmonės. Tai pasiteisino. Kai kolūkiai sumokėdavo už kvalifikacijos kursus, tai ir darbuotojus atsiųsdavo.

Elektrifikuojant Lietuvą, visi žiūrėjo bendrų interesų, buvo geranoriški sprendžiant įvairiausius klausimus. Kartą pas mane atėjo

Lengvosios pramonės ministerijos vyriausiasis energetikas Jurkevičius prašyti pagalbos gauti limitą darbams, kuriuos atliktų Kauno energetikos remonto įmonė. Nepamenu kur, Plungėje ar Telšiuose, sugedo didelės lengvosios pramonės įmonės elektrinė. Vietinių jėgų neužteko, reikėjo skubios kvalifikuotos pagalbos.

– Kodėl jūs nesijungiate prie energetikos sistemos, kam jums ta elektrinė? – nustebau.

Jurkevičius tikina, kad techninis projektas jau parengtas, turi transformatorių, komplektuojami įrenginiai, bet kol kas neturi aukštosios įtampos elektros kabelio. Tada aš pasiūliau statyti prie pastato transformatorių, prijungti oro liniją ir laikinai tiekti elektros energiją, nes tai būsimanti greitesnė išeitis, nei atlikti elektrinės kapitalinį remontą. Tai buvo laikinas sprendimas, ir aš paprašiau pateikti ministro garantinį raštą, kada bus baigti visi techninės sąlygose numatyti darbai. Taigi problema gana greitai buvo išspręsta, fabrikas pradėjo dirbti. Dabar tai būtų nesuprantama, tuoj kas nors išvelgtų interesų konfliktą, korupcijos šešėlį. O tada viskas buvo daroma siekiant paspartinti elektrifikavimą, kelti jo lygį.

Kitą sykį susirūpinęs pas mane atėjo Vilniaus namų statybos kombinato vyriausiasis energetikas. Lazdynų mikrorajone pastatytam namui negali įjungti elektros, nes neužtenka kabelio. O namą jau norima atiduoti eksploatuoti. Jis prašo leidimo, kol viską gaus ir sutvarkys, tiekti elektros energiją per laikiną statybininkų naudotą liniją.

– Kiek to kabelio reikia?.. – klausiu.

– Septyniasdešimt metrų...

– Štai tau! Tai koks tu žydas, jei kelių dešimčių metrų kabelio negali gauti, – nepajutau, kaip išsprūdo.

Suglumo šiek tiek žmogelis, atatupstas traukiasi.

– Dėkui, – sako, – ir išėjo...

Gal užgavau jo tautinės ambicijas, bet to kabelio iš kažkur atsirado, laikinosios schemos buvo išvengta, ir namas buvo atiduotas eksploatuoti laiku.

Kiek visokių kuriozinių atvejų pasitaikė darbe!.. Elektrifikuojant balerinos M. Pliseckajos namą Trakų rajone, buvo pastatytas nedidelis transformatoriaus punktas, nutiesta aukštosios įtampos linija iki namo ir žemosios įtampos įvadas į namą. Energetikos statybos trestui tai nedidelis darbas, jie viską greitai padarė. Tačiau Statybos bankas neleido apmokėti pateiktos sąskaitos, nes į ją buvo įtraukta ir transformatoriaus kaina. Pagal tuometinį įstatymą įrenginius turi duoti užsakovas, t. y. M. Pliseckaja, o pagal kitą įstatymą transformatoriai privatiems asmenims neparduodami. Na, ir kaip išsisukti iš to užburto rato? Klausimą spręsti teko aukštesnei valdžiai...

Naujos pareigos – didelė atsakomybė

1957 metų rugpjūčio 1 dieną buvo įkurti Vilniaus elektros tinklai ir aš paskirtas direktoriumi. Gavau valdas nuo Zarasų iki Druskininkų, teko priimti čia esantį energetikos ūkį.

Tuo metu tik 20 procentų respublikos rajonų centrų buvo prijungti prie energetikos sistemos tinklų. Kitų būklė buvo nepavydėtina. Kai priėmiau Utenos, Zarasų, Švenčionių, Varėnos, kitų rajonų centrų komunalinio ūkio elektrines, nebuvo nė vieno rajono centro, kuriame būtų mažiau kaip 16 elektrinių. Beveik kiekviena įmonė ir įstaiga turėjo savo „elektrinę“: lentpjūvė, ligoninė, ryšių mazgas, mokykla, malūnas ir t. t. Komunalinio ūkio elektrinės tiekiamos elektros energijos užtekdavo tik gyvenamiesiems namams ir gatvių apšvietimui. Daugelyje miestų jos šviesdavo tik keletą valandų per vakarą.

Mano vizitai į rajonų vykdomuosius komitetus sukeldavo didelį jų darbuotojų džiaugsmą. Pirma, jie džiaugėsi atsikratę tokio painaus ir kartu atsilikusio ūkio; antra, tikėjosi, kad kai tik energetikai perims energijos tiekimą, elektros bematant atsiras iki valiai. Prisimenu apsilankymą Zarasuose. Miesto komunalinę „elektrinę“ sudarė trys su generatoriais sujungti dyzeliniai, iš tankų išmontuoti varikliai. Užėjau pas rajono vykdomojo komiteto pirmininką V. Dorofejevą aptarti reikalų.

– Mums reikia, kad elektrinė dirbtų visą parą, – pareiškė V. Dorofjevas. – Mieste daug poilsiautojų ne tik iš respublikos, yra

nemažai iš Leningrado, jie pripratę prie elektros ir nuolat man priekaištauja.

– Mielas drauge, – atsakiau, – dar vakar elektrinė buvo jūsų žinioje, ir režimą galėjote jai nustatyti kokį norėjote. Ar ji dirbo visą parą?

– Gal ir galėjome, bet agregatai seni, jei būtų dirbę visą parą, būtų seniai subyrėję ir liktume be šviesos. O jūs, energetikai, darykite ką nors.

Taip, mes energetikai – stebukladariai... Tačiau stebuklą, deja, nebūna. Vienintelis kelias rajonams užtikrinti nuolatinę energijos tiekimą buvo kuo greičiau juos prijungti prie energetikos sistemos tinklų. Juk nereikia įrodinėti, kokią reikšmę ekonomikos, kultūros ir socialinei plėtrai turi elektrifikacija. Tačiau kiekviename darbe yra sunkumų. Šį kartą didžiausią rūpestį kėlė medienos stoka. Elektros perdavimo linijoms tiesti reikia atramų, paprastai kalbant, stulpų. Jų reikia tūkstančių. O medienos trūkstata. Supratome, kad vienintelė išeitis – respublikoje gaminti gelžbetonines atramas. Kas jas gamins? Tuo metu Vilniuje kaip tik buvo statomas namų statybos kombinatas. Jo direkcijos klausiau, ar apsiimtų gaminti atramas. Kombinato vadovai atsakė sutinką gaminti centrifuguotas gelžbetonines atramas, jeigu tai jiems bus įrašyta į išleidžiamosios produkcijos nomenklatūrą. Ėjau į Valskybinį plano komitetą. Pirmininko pavaduotojas P. Dragelis atsakė, kad kombinato paskirtis – statyti surenkamus gyvenamuosius namus, ir nevertėtų jam užkrauti dar ir papildomą veiklą. Kreipiausi į Ministrų tarybos pirmininko pavaduotoją A. Čistiakovą, kad palaikytų mūsų idėją, bet gavau tą patį atsakymą su tuo pačiu motyvu:

– Butų reikia žmonėms, brangusis, supranti? Žmonės neturi, kur gyventi.

Taip dažnai būna: rimtame ginče visi teisūs, visi turi svarių argumentų. Bet ką daryti? Atramų problema darėsi vis svarbesnė,

nes 1958 metais buvo numatoma Energetikos valdybai pavesti ir kaimo elektrifikavimą. Tomis dienomis sutikau V. Markevičių, buvusį Akmenės cemento gamyklos direktorių, tuomet jau vadovavusį Statybinių medžiagų pramonės valdybai. Kaip seni pažįstami išsikalbėjome ir apie slėgusias bėdas. Sužinojęs apie sumanymą respublikoje gaminti gelžbetonines atramas, jis pasiūlė kreiptis tiesiai į Ministrų tarybos pirmininką M. Šumauską. Momentas esąs labai palankus, nes prieš keletą dienų buvo tariamasi, kad būtina plėsti Akmenės cemento gamyklą, o tam reikia tiesti 110 kilovoltų elektros tiekimo liniją, bet nėra medienos.

Vadinasi, teks eiti į aukščiausiąją instanciją. Kaip tai padaryti? Vilniaus elektros tinklų direktoriui lyg ir netinka kreiptis tiesiai į ministrų kabineto vadovą. Bet pagalvojau, kad už tai man galvos niekas nenuims, ir pasiryžau. Ieškojau geros progos, ir netrukus ji pasitaikė. Atėjęs į Energetikos ūkio valdybą pastebėjau, kad jos vyriausiasis inžinierius A. Gruodis išėjo iš kabineto. „Ten vyriausybiniis telefonas“, pagalvojau ir įsmukau į vidų. Surinkau M. Šumausko telefono numerį ir kuo glausčiau išdėsciau reikalo esmę.

– Vievio geležinkelio stotyje, – pridūriau, – dabar iškrautos aštuonios 110 kilovoltų gelžbetoninės atramos, gautos iš Pamaskvės gamyklos Vilniaus – Kauno linijai. Galima nuvykti į Vievį jų pažiūrėti.

– Gerai, – išgirdau lakonišką atsakymą, – sprendimą jums praneš vėliau.

Po valandos man paskambino Ministrų tarybos pirmininko padėjėjas J. Ragalevičius ir pasakė, kad tuojau atvykčiau prie Ministrų tarybos, iš kur kartu su pirmininku važiuosime į Vievį. Nuvykęs tenai, M. Šumauską jau radau belaukiantį mašinoje. Mano vėlavimu jis buvo nepatenkintas:

– Lėtai kruti, kad tavęs laukti reikia.

Tačiau Vievyje, apžiūrėjęs atramas, atlyžo:

– Taip, – tepasakė, – teks gaminti atramas. Nesudėtingas dalykas.

Grįžtant iš Vievio, prisiminiau mūsų vyriausiojo inžinieriaus prašymą pasinaudoti šia proga ir paprašyti M. Šumausko skirti Vilniaus elektros tinklams 20-ties vietų autobusiuką kilnojamajai elektros laboratorijai įrengti. Įsidrąsinęs išdėstiau prašymą ir pagrįsdamas pridūriau, kad mums tenka aptarnauti gana didelę teritoriją. Pirmininkas liepė parašyti raštą. (Iš kitų, 1958 metų, fondų tokia mašina buvo paskirta.)

Po šios kelionės reikalai gerokai pajudėjo. Vilniaus namų statybos kombinato direkcijai ir man buvo pavesta parengti Ministrų tarybos nutarimo projektą dėl gelžbetoninių atramų gamybos organizavimo. Ministrų tarybos Reikalų valdybos referentai P. Noreika (vėliau – Lietuvos elektrinės vadovas. *Aut. past.*) ir S. Girša padėjo mums jį parengti. Gelžbetoninių atramų gamyba Lietuvoje turėjo prasidėti 1958 metų antrąjį ketvirtį. Greitas startas be ilgų įsibėgėjimų žadėjo ir sparčius gamybos tempus. Taip ir įvyko. Parengiamiesiems darbams atlikti buvo sudaryta komisija. Pirmininku paskyrė mane, pavaduotoju – Kauno elektros tinklų vyriausiąjį inžinierių E. Sipavičių. Reikėjo suprojektuoti ir pačias atramas, ir joms gaminti reikalingą įrangą. Tai atliko „Pramprojektas“, kur ypač aktyviai dirbo projektuotojai A. Kudzys – vėliau technikos mokslų daktaras, Vilniaus inžinerinio instituto (dabar – Vilniaus Gedimino technikos universitetas. *Aut. past.*) profesorius, ir V. Meškauskas – vėliau Elektros tinklų ir sistemų projektavimo instituto Lietuvos kompleksinio projektavimo skyriaus vyriausiasis inžinierius.

Darbas prasidėjo. Net mano būgštavimai, kad A. Čistiakovas ir P. Dragelis ant manęs supyks, nepasitvirtino. Priešingai – jie labai aktyviai padėjo organizuoti gamybą. Ir daugelis kitų, kurie man sakydavo, kad nieko nepešiu ir neverta varstyti svarbių asmenų durų, įsibėgėjus gamybai, jautėsi labai prisidėję ir nusipelnę. Ką darysi – kartais pergalės laurais nori puošti ir tie, kurie kovoje nebuvo labai ryžtingi. Atramas pradėjo gaminti ne tik Vilniaus namų statybos kombinatas, bet ir J. Nekrašo – tuometinio Ener-



Pranešimas sąjunginiame pasitarime Vilniuje, 1961 m. Antras iš kairės – TSRS mokslo ir technikos komiteto Energetikos skyriaus viršininkas I. Syromiatnikovas, trečias – LŪT Energetikos ūkio valdybos viršininkas J. Nekrašas

getikos ūkio valdybos viršininko – iniciatyva pastatyti du specialieji cechai. Jau tais pačiais 1958 metais respublikoje pagamintomis atramomis buvo nutiesta 10 kilovoltų Karmėlavos – Jonavos elektros tiekimo linija.

1959 metais respublikoje pagamintų 16 026 aukštosios įtampos linijų atramų užteko poreikiams patenkinti. Nuo gegužės visos aukštosios įtampos linijos buvo tiesiamos tik su gelžbetoninėmis atramomis. Elektrifikacijos tempai buvo tikrai įspūdingi, viskas vyko sklandžiai. Taip puikiai tvarkantis, respublikinė valdžia ėmė svarstyti, ar nereiktų pasidalyti patirtimi ir surengti sąjunginę konferenciją. 1961 m. Kaštonų gatvėje esančiuose Politinio švietimo namuose įvyko toks forumas, į kurį suvažiavo ne tik artimiausių respublikų, bet ir specialistų iš Rusijos, Ukrainos, Moldovos, Kaukazo respublikų. Aš skaičiau pranešimą, kuriame apžvelgiau mūsų pasiekimus, kai vienose rankose sukonzentruotos lėšos,

medžiagos, mechanizmai ir darbo jėga leido optimaliai dirbti ir gauti didelį efektą. Renginyse pavyko, apie sėkmingą Lietuvos energetikų veiklą informacija plačiai pasklido. Mūsų darbais susidomėjo ir buvęs Lietuvos vyriausiosios energetikos valdybos viršininkas R. Jegorovas, panoręs savo akimis pamatyti, kas daroma. Jį atvykusį į Lietuvą, man teko lydėti po naujus objektus. Parodžiau Šiauliuose, buvusiose traktorių dirbtuvėse, įsikūrusį cechą, gelžbetonio atramų gamyklas Vilniuje ir Kaune. Tai, kam anuomet Jegorovas itin priešinosi ir teigė, jog viską sužlugdysim, jog reorganizacija nepavyks. Tačiau pamatęs rezultatą, turbūt slapta pavydėjo ir prisitarė, kad ir jiems reikėtų skubiai imtis pokyčių, ir paklausė, ar negalėtume ir jiems pagaminti atramų.

– Žinoma, galime, – pasakęs tada Nekrašas, – skirkit cemento ir metalo, pagaminsim...

R. Jegorovas ilgai nedelsdamas bandė susisiekti su Liaudies ūkio tarybos pirmininku. Tuo metu tarpmiestinius telefono pokalbius reikėdavo užsakyti per Maskvą, o ryšio lyg tyčia nebuvo... J. Nekrašas pasiūlė eiti tiesiai pas J. Maniušį, jis „savais kanalais“ susisieks su Liaudies ūkio taryba ir susitars. Tačiau Jegorovas atsikalbinėjo ir vizito pas LKP CK sekretorių kažkodėl vengė. Vėliau Nekrašas, susitikęs su J. Maniušiu, pasakė apie Jegorovo viešnagę ir nenorą susitikti. Maniušis šyptelėjęs:

– Žinau, kodėl... Išvykdamas iš Lietuvos Jegorovas pranašavo, kad po metų Lietuvos energetika žlugs... Kai taip neatsitiko, jam matyt, buvę nepatogu užėti...

Per penkerius metus šios elektros tiekimo linijos pailgėjo nuo 150 iki 1460 km, pastočių padaugėjo nuo 15 iki 62 vienetų. Energetikos sistemos tinklai apėmė Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Šiaulių zonas. 1960 metų pradžioje prie jų buvo prijungta 50 procentų rajonų centrų.

Ilgiausiai liko izoliuota Klaipėdos zona, čia buvo juntamas elektros energijos trūkumas. Reikėjo spręsti nemažai problemų, nes Klai-

pėdai tiekti elektrą buvo numatyta iš Kauno HE. Atkarpa po atkarpos buvo tiesiama 110 kilovoltų Kauno – Prienų – Kapsuko – Vilkaviškio – Gusevo elektros tiekimo linija, jungianti ir Kaliningrado sritį. Nuo Gusevo linija toliau buvo tiesiama iki Sovetsko. Kartu Klaipėdos statybininkai skubėjo Sovetsko link. 1960 metų vasario 8-osios vakare Sovetske prie sistemos buvo prijungta Klaipėdą maitinanti elektros tiekimo linija. Tą dieną buvo baigta formuoti Lietuvos energetikos sistema. Be to, ši linija buvo pirmoji mūsų respublikos tarpsisteminė aukštosios įtampos linija, sujungusi Lietuvos ir Kaliningrado srities energetikos sistemas dirbti lygiagrečiai.

Žemės ūkio elektrifikacija

Sukūrus bendrą respublikos energetikos sistemą ir prie jos prijungus rajonų centrus, atėjo laikas žengti į aukštesnę pakopą – elektrifikuoti kaimą. Uždavinį elektrifikuoti kaimą, aišku, reikėjo supracuoti plačiau, negu suteikti galimybę įsukti lempuotę kambaryje, nors ir tai labai svarbu. Juk Lietuvos kaimo žmonėms reikėjo padėti įveikti praeities tamsą ir perkeltine, ir tiesiogine prasme. Su elektra ateina šviesa, kultūra, knyga, radijas, kinas. Elektra per-tvarkys žemės ūkio gamybą ir kaimo žmonių buitį.

Rengiantis pradėti šį didelį darbą, iškilo klausimas, kas turi tvarkyti kaimo elektrifikavimą, kuriai žinybai tai pavesti, kam šis kompleksas turi būti pavaldus ir kas vadovaus jo eksploatacijai? Žinojome, kad nuo to ateityje daug priklausys viso darbo efektyvumas. Daugumos energetikų nuomone, visą energetiką, taip pat ir kaimo elektrifikavimą būtina atiduoti į vienas rankas. Šią nuomonę rėmė ir Valstybinio mokslo ir technikos komiteto pirmininkas A. Žukauskas. Tačiau buvo tokių, kurie teigė, kad kaimo elektrifikavimas pareikalaus labai didelio visų kadrų dėmesio ir materialinių išteklių. Kiti, priešingai, manė, kad, sprendžiant energetikos sistemos plėtros problemas, neliks jėgų ir laiko kaimo elektrifikavimo darbams, jie amžinai liks antrajame plane, nukentės. Šiam klausimui spręsti buvo surengtas ne vienas pasitarimas. Tarybų Sąjungoje buvo nusistovėjusi sena organizacinė struktūra: kaimo elektrifikacija priklausė Žemės ūkio ministerijai. Kadangi respublikos energetikai savo nuomonės neatsisakė, buvo nutarta pasidomėti, kaip tvarkomasi kitose šalyse.

Todėl 1958 metų gegužę trims savaitėms į Čekoslovakiją buvo komandiruoti: Mokslų akademijos Energetikos problemų instituto mokslinis bendradarbis J. Heleris, Žemės ūkio ministerijos Elektrifikacijos skyriaus viršininkas (vėliau – melioracijos ir vandens ūkio ministro pavaduotojas) J. Sabaliauskas ir aš, tuo metu dirbęs Vilniaus elektros tinklų direktoriumi.

Tiesa, prieš tai nuvykę į Maskvą, į Sąjunginį mokslo ir technikos komitetą, išklausėme instruktažą, dar gavome paskaityti pastabas, kurias buvo surašę Čekoslovakijoje jau lankęsi žmonės. Man įsiminė kelios jų, pavyzdžiui, „Čekoslovakijoje, geležinkelio peronuose nepriimtina vaikščioti su pižama“. Mums, Tarybų Sąjungos gyventojams, nebuvo nieko nuostabaus, jeigu žmonės, keliaujantys traukiniais tolimus atstumus, kostiumus pakeisdavo į pižamas, o stotyse, pritrūkę alaus, šiaip sumanę išlipti pasivaikščioti ar parūkyti, nesidrovėdami su tomis pižamomis ir išlipdavo... Kita pastaba buvo: „Lifte nekalbėti, nes juo keliausi kiti žmonės, kurie gali girdėti pokalbį, autobuse taip pat kalbėti tyliai, kad girdėtų tik pašnekovas“ arba „Jei žmogus nevilki palto ar lietpalčio, jis negali būti su kepure“.

Taip instrukuoti gegužės 15 d. atskridome į Prahą. Žydėjo kaštonai, o aš prisiminiau neseniai matytą pjesę „Po Prahos kaštonais“. Nors ir priklausanti tarybinei sistemai, Čekoslovakija mums pasirodė kitokios kultūros, žmonių tarpusavio santykių, elgesio ir tradicijų šalis. Labai įstrigo tai, kad nesijautė jokios sumaišties, žmonės niekur neskubėjo, buvo malonūs ir mandagūs. Ką nors sutarę, griežtai laikydavosi duoto žodžio, nemėgo likti skolingi.

Čekoslovakijos kolegos nuvežė mus į prieš karą statytos hidroelektrinės ir hidroakumuliacinės elektrinės kompleksą. Ant upės – hidroelektrinė, o ant kalno – dirbtinis baseinas, į kurį naktį pripumpuojama vandens, o piko metu jis naudojamas elektros energijai gaminti. Kol viską apžiūrėjom, aptarėm, įvertinom – užtruks kom. Į Prahą grįžome jau darbo dienos pasibaigus. Mus lydėjęs

ministerijos darbuotojas pareiškė, kad vairuotojas dirbo viršvalandžius ir jam reiktų kaip nors atsilyginti. Net loštelėjau nuo tokio pasakymo. Tai turėtų būti lyg ir šeiminingų rūpestis (pas mus vairuotojui arba būtų sumokėta už viršvalandžius, arba duota laisva diena). O jų supratimu, jeigu vairuotojas sugaišo dėl svečių kaltės, tai jie ir turi kaip nors atsilyginti. O kaip?.. Tuo metu buvo itin populiarios bulgariškos cigaretės, ir aš, žinodamas, kad ten jos labai brangios, buvau nusivežęs. Paklausiau ministerijos atstovo, jei cigarečių pakelį duosiu, ar bus gerai. Tos cigaretės kainavo 8 kronas, o už tiek ir pietus pavalgyti galima. Gavęs tą cigarečių pakelį, vairuotojas buvo labai patenkintas, kitą dieną net mašinos dureles atidarė ir buvo labai draugiškas.

Mus nustebino ir viešojo maitinimo įstaigų darbas. Mažose užėigėlose dažniausiai šeiminingaudavo šeima – prie baro stovi moteris, gėrimus nešioja sūnus, antrųjų patiekalų užsakymus ateina priimti vyras. Na, o didesniame restorane padavėjai zuja vienas paskui kitą. Vos įžengusius pro duris svečius tuoj pamato vyrukas, pilstantis alų. Paprašysi – atneša ant stalo. Kitas nešioja padėklą su šaltais užkandžiais – išsirenki, ko pageidauji. Trečiasis siūlo įvairių gėrimų – slivovicos, vyno... Ketvirtasis laviruoja su sriubų lėkštelėmis. Kol ją valgai, dar vienas padavėjas priima karštojo patiekalo užsakymą. Viskas vyksta labai greitai. Nespėjęs suvalgyti šaltųjų, jau gauni karštąjį patiekalą, o netrukus ir kavą su desertu patiekia. Ilgiausiai, apie 10 minučių, reikia laukti sąskaitos. Atsiskaito dar vienas, turbūt jau septintasis padavėjas. Išgirdęs, ką valgei ir gėrei, greitai viską suskaičiuoja, suapvalina iki pilnos kronos, kad nereiktų smulkių ieškoti...

Tačiau vakare restorane tokio pasitikėjimo klientu nebelieka. Tik įėjęs nusiperki kartoninę kortelę už 6 kronas. Tai už restorane skambančią muziką ar numatomą programą. O toliau – kaip nori – gali nors ir su kavos puodeliu sėdėti. Žinoma, pirmiausia visiems įėjusiems siūloma gausybė čekiško alaus. Atnešęs alaus bokalą, padavėjas

nusipirktoje kortelėje braukia vieną brūkšnį. Antras bokalas – antras brūkšnys. Jei užsisakai ko nors daugiau – surašo viską į kortelę ir nurodo kainas. Norėdamas atsiskaityti kvieti padavėją, šis suskaičiuoja viską, sumokėjus pasirašo ant kortelės, kurią išeidamas parodai šveicoriui, kad išleistų pro duris. Ant kortelės yra įspėjimas „Už pamestą kortelę – 100 kronų mokestis“.

Viešėjom žemės ūkio elektrifikacijos institute, atėjus pietų metu, čekų kolegos kvietė mus į tą valgyklą, bet įspėjo, kad pietūs čia atvežami iš miesto ir tik tiek porcijų, kiek žmonių iš vakaro buvo užsisakę. Kadangi apie mus niekam nebuvo pranešta, galėjome tikėtis tik sriubos ir šaltųjų užkandžių iš bufeto.

Visur, kur tik važiuojom, mus lydėjo koks nors vietinis specialistas. Papietavę prašydavom bendros sąskaitos ir mokėdavom už visus. Kartą mus lydėjęs kolega kažkaip suglumo, kad mes už jį irgi mokam. Mes sakom, jog nieko čia tokio, dienpinigiai nemaži, užtenka. Vakare, kai ėjom į teatrą, tai jis, priejęs prie mūsų, pareiškė, kad jo žmona labai prašo priimti simbolines dovanėles. Ir mums, trims delegacijos nariams, padovanojo po čekiško stiklo gėlę. Tada sutrikom mes – nei tos žmonos matėm, nei pažinojom. Tačiau, pasirodo, jis rado būdą, kaip atsidėkoti už pietus. Tas požiūris – nelikti skolingam, viską suskaičiuot – mus gerokai stebino. Kitą kartą panaši situacija nutiko perkant bilietus į funikulierių, keliantį į kalnus. Jau ketinom patys bilietus pirkti, bet čekas pasisiūlė sumokėti, ir tik jeigu buhalterija negrąžinsianti jam tos pusantros kronos, mes privalėsime atiduoti. Patys čekai, juokdamiesi iš savo pedantiškumo ir tikslumo, vadino save slavų žydais.

Tiesa, kai atvykę į Prahą, nuvykome į Žemės ūkio ministeriją ir, nors buvome svetingai sutikti, nustebome išgirdę:

– Mieli draugai, mums labai malonu jus matyti savo ministerijoje, bet padėti, deja, negalėsime – pas mus kaimo energetika priklauso Energetikos ministerijai.

Tačiau kolegos iš Žemės ūkio ministerijos mūsų nepaliko, visą savaitę vežiojo po žemės ūkio kooperatyvus ir valstybinius ūkius, kur savo akimis pamatėme gerai elektrifikuotus kaimus ir mechanizuotą žemės ūkio gamybą. Taip, palyginti su Lietuva, Čekoslovakijos kaimas buvo žymiai geriau elektrifikuotas. Ir nieko čia nuostabaus: Čekoslovakija ir prieš karą buvo neblogai elektrifikuota, o Lietuva šiuo atžvilgiu Europoje užėmė priešpaskutinę vietą.

Kitas dienas praleidome Energetikos ministerijoje, kur buvome supažindinti su elektrifikacijos valdymo struktūra, technologija ir kitais mums rūpimais klausimais.

Po komandiruotės į Čekoslovakiją mes galutinai įsitikinome, kad Lietuvos respublikos ir energetikų vadovybė elgėsi teisingai nepasidavusi tradicijų įtakai ir ieškojusi optimalaus varianto žemės ūkio elektrifikavimui gerinti. Šis darbas buvo patikėtas mums, energetikos žinybai. Nuo ko pradėjome? 1957 metais Lietuvoje buvo elektrifikuota 18 procentų kolūkių. Tačiau tik 3 procentai iš jų buvo prijungti prie energetikos sistemos tinklų. Kiti 15 procentų turėjo savas nedideles elektrines, veikiančias keletą valandų per parą.

Štai tik keletas skaičių padėsiančių įsivaizduoti tuometinę Lietuvos kaimo elektrifikacijos būklę: viename elektrifikuotame kolūkyje vidutiniškai buvo 5 elektros varikliai; vienas elektrifikuotas kolūkis vidutiniškai sunaudojo 27 tūkstančius kilovatvalandžių elektros energijos per metus; visi respublikos kolūkiai ir tarybiniai ūkiai turėjo 3354 elektros variklius ir per metus sunaudojo 25,4 milijono kilovatvalandžių elektros energijos.

Mes iš karto atsisakėme statyti mažas, brangiai kainuojančias hidroelektrines, o už laisvas lėšas tiesėme elektros perdavimo linijas. Tada ne visi ūkių vadovai suvokė, koks naudingas perversmas prasidėjo žemės ūkyje. Buvo tokių, kurie mumis nelabai pasitikėjo

ir siekė turėti savą elektrinę, patys šeimininkauti ir nepriklausyti nuo kitų. Jie nuoširdžiai tikėjo, kad taip būsią geriau kolūkiui.

Prisimenu tokį atsitikimą. 1959 metais buvo baigta statyti kolūkinė Motiejūnų hidroelektrinė prie Širvintų. Kaip vyriausybės komisijos pirmininkas atvykau priimti elektrinę eksploatacijai. Jos galia buvo nedidelė, 170 kilovatų, vidutinio vandeningumo metais galėjo pagaminti 600 tūkstančių kilovatvalandžių elektros energijos. Susitikęs su užsakovu, kolūkio pirmininku S. Aleksandravičiumi, pasakiau, kad kolūkiui bus ekonomiškai labai sunku grąžinti valstybei hidroelektrinės statybai gautą paskolą. Pasiūliau parduoti Motiejūnų HE valstybei, nes tuo metu, metų pabaigoje, vyriausybė mums buvo skyrusi lėšų daugeliui kolūkių elektrinių pirkti. Tačiau Aleksandravičius manė kitaip. Esą elektrinė visiškai patenkins kolūkio poreikius ir dar duos pelno: pirma, nereikės mokėti už elektrą, antra, pagamintos elektros likutį parduos mums Širvintų miestui apšviesti. Ką gi, tebūnie. Mes mielai pirkome visą atliekamą elektros energiją.

Praėjo šiek tiek laiko. Vieną 1960 metų pradžios dieną į mano darbo kabinetą atėjo S. Aleksandravičius.

– Atvežiau, – sako, – į mėsos kombinatą keletą mašinų kiaulių. Kiaules priėmė, bet negavau nė rublio, bankas viską paėmė paskolai padengti.

Iš karto supratau, kuo čia dėtos kiaulės, ir paklausiau, kaip dirba elektrinė.

– Paaiškėjo, kad mūsų elektros energijos savikaina didesnė už mokestį, kurį turėsime jums mokėti pagal galiojantį tarifą – vieną kapeiką už kilovatvalandę. Tad atėjau pasiūlyti: pirkite mūsų hidroelektrinę.

Paaiškinau, kad dabar teks laukti metų pabaigos, ir tik gavę lėšų tam reikalui, galėsime nupirkti. Kolūkiui teko metus laukti ir grąžinti dalį paskolos. Vėliau Motiejūnų HE buvo nupirktą, ir kolūkio reikalai pagerėjo.

Žemės ūkio elektrifikacija sparčiai žengė į priekį. Atėjo ir istorinė 1964 metų gruodžio 17-oji. Biržų rajono J. Biliūno kolūkyje – iškilmingas mitingas. Jame dalyvavo respublikos vadovai, žemės ūkio darbuotojai, energetikai ir, žinoma, kolūkiečiai. Taip buvo baigtas pirmasis respublikos žemės ūkio elektrifikavimo etapas – didžiulė mūsų pergalė kaime. Visi kaimai ir ūkiai buvo prijungti prie energetikos sistemos tinklų. Žemdirbiams talkino 56 527 elektros varikliai. Tais, 1964-aisiais, žemės ūkis jau suvartojo 220 milijonų kilovatvalandžių elektros energijos.

Dabar, turint galvoje, kad 1990 metais gamybos poreikiams žemės ūkis sunaudojo 2,7 milijardo kilovatvalandžių, tie pirmieji laimėjimai gal atrodo kuklūs, tačiau tada kartu su mumis džiaugėsi visa respublika. Už nuopelnus vystant energetiką ir elektrifikuojant žemės ūkį Lietuvos TSR nusipelnusio inžinieriaus ar nusipelnusio statybininko garbės vardai buvo suteikti Anykščių SMV viršininkui T. Bitinui, vyresniajam darbų vykdytojui B. Navalgauskui, Kauno SMV meistrui S. Bankauskui, energetikos statybos tresto vyriausiajam inžinieriui A. Petravičiui, Vyriausiosios energetikos ir elektrifikavimo valdybos viršininkui J. Nekrašui, viršininko pavaduotojui kapitalinės statybos reikalams A. Gruodžiui ir kitiems nusipelnusiems darbuotojams.

Vargas dėl mažųjų hidroelektrinių

Dirbdamas elektros tinklų direktoriumi, ne kartą lankiausi ir Druskininkus elektros energija aprūpinančioje Baltosios Ančios elektrinėje, kuri buvo neseniai (1955 metais) pastatyta ir dar nedirbo visu pajėgumu. Jos projektą parengė Komunalinio ūkio ministerijos Projektavimo ir konstravimo biuras.

Tąkart į Baltosios Ančios hidroelektrinę važiuojom su to biuro vyriausiuoju inžinieriumi B. Juška. Apžiūrėjus elektrinę, viskas atrodė gerai, projektuotojai leido dirbti visa galia. Tačiau 1958 metų vasarį įvyko avarija. Druskininkai liko be elektros. Teko skubiai spręsti, kaip gauti šviesos kurortui. Mieste buvo nedidelė dyzelinė elektrinė, kurios galios užteko tik svarbiausioms įstaigoms ir gatvių apšvietimui. Kad gyvenimas nesustotų, visos sanatorijos turėjo „atgaivinti“ turėtas elektrines, nes jau tada Druskininkai buvo svarbus sveikatos ir reabilitacijos centras. Buvo dvi išeitys: atstatyti Baltosios Ančios hidroelektrinę, o tai greitai nepavyktų padaryti, arba gauti gerą 400 kW dyzelinę elektrinę. Tokias tuo metu gamino Čekoslovakija. Kreipėmės pagalbos į Ministrų tarybą. Ieškojom kitų variantų. Realiausias pasirodė veikti per Lietkoopsąjungą. Ši organizacija savo produkciją pardavinėjo užsienyje, nemažos prekybos apimtys buvo ir su Čekoslovakija, tad jai ir buvo pavesta pradėti derybas su čekais. Netrukus į Lietuvą atvyko „Škodos“ gamyklos atstovas K. Dlaugi ir mašinų eksporto atstovas S. Nechvatalas.

Lietkoopsąjunga priėmė atvykusius svečius, rūpinosi jų apgyvendinimu, bet derėtis dėl dyzelio teko mums. Čekai mums siūlė pirkti mažų – 50, 100 kW– dyzelių. O į mano užuominas dėl mums reikalingo 400 kW dyzelio paaiškino, kad jo nėra, jau viskas paskirstyta. Planiniame ūkyje taip buvo – jei vieneriais metais pateikė prašymą kokiam įrenginiui, užsakei, tai kitais gausi.

Derybos vyko sunkiai, aš pasiūliau svečiams nuvažiuoti į Druskininkus, patiems viską pasižiūrėti. Čekai sutiko, tik paprašė šiek tiek laiko ir nuėjo į viešbutį susiruošti. Kaip vėliau paaiškėjo, manė, kad teks važiuoti prastais, dulkėtais keliais, tad nutarė savo baltus marškinius pakeisti į tamsesnius.

Atvykusius į Druskininkus mus pasitiko Druskininkų elektros tinklų skyriaus viršininkas K. Garbštas. Kaip ir dera, svečiai pirmiausia buvo pakviesti papietauti. „Nemuno“ restorane ant pietų stalo netrukus atsirado butelis konjako, paskui kitas... Vėliau dar du. Kitą dieną K. Dlaugi, jau pagyvenęs vyriškis, pratarė, kad tiek konjako nėra per metus išgėręs, o čia – per dieną. Užtat reikalai pajudėjo: buvo pasirašytas susitarimo protokolas dėl 400 kW dyzelio.

Baigę viešnagę, prieš išvykdami čekai paprašė sąskaitos už viešbutį. Bet paaiškėjo, kad Lietkoopsąjunga už viską sumokėjo. Tačiau tai jų visai nenudžiugino. Pasirodo, jei jie į darbovietę nepristatys sąskaitos už viešbutį, tai negaus nakvynei skirtų pinigų, mažą to, jei neturi sąskaitos, vadinasi, nenakvojo viešbuty, o jei nakvojo kur svečiuose, tai ir vakarienę gavo, vadinasi, ir maistpinigių sumažėja... Teko tartis su „Vilniaus“ viešbučio administracija, kad parašytų raštą, kuriame būtų nurodyta kambario, kuriame gyveno čekai, kaina. Jiems toks raštas tiko. Mat Čekoslovakijoje tuo metu buvo laikomasi tokio principo: kuo mažiau pinigų išleisti užsienyje, o grįžus juos išsikeisti į kitą valiutą – „bonus“ ir bemuitėse parduotuvėse įsigyti užsienietiškų prekių, kurių buvo daug ir įvairių, o ir savi pinigai iš šalies neiškeliaudavo.



Baltosios Ančios hidroelektrinę atstatant, 1959 m. Iš kairės:
vyr. darbų vykdytojas J. Čiras, Anykščių SMV viršininkas T. Bitinas,
Hidrotechninės tarnybos inžinierius J. Nekrašas ir LŪT Energetikos
ūkio valdybos viršininko pavaduotojas A. Stumbras

Išsprendus visas problemas, S. Nechvatalas puse lūpų užsiminė, kad lyg ir yra Čopėje, Tarybų Sąjungos ir Čekoslovakijos pasienio punkte, kažkam skirtas dyzelis, kad gal dar būtų galima „pakoreguoti“ užsakymą ir jį paskirti lietuviams. Po kelių mėnesių dyzelis atkeliavo į Druskininkus. Taigi jis mums tada kainavo 4 butelius konjako, kuriuos kartu išgėrėm. Jo tikrąją kainą sumokėjo Lietkoopsąjunga. Dyzelinė elektrinė buvo sumontuota po keleto mėnesių.

O Baltosios Ančios hidroelektrinės užtvanka rekonstruota ir elektrinė atstatyta 1961 metais.

Be šitos bėdos būta ir daugiau sunkumų. Nemažų rūpesčių sukėlė vėlyvas 1958 metų pavasaris. Sniego buvo priversta labai daug ir jam ėmus intensyviai tirpti, Eišiškių hidroelektrinės (veikusios

nuo 1952 metų) vandens pralaidos nespėjo praleisti pritekančio vandens ir jo lygis tvenkinyje kilo. Pavojus susidarė dėl nepakankamo potvynio pralaidų skerspjūvio ir dėl blogai įrengtos vandens energijos slopinimo sistemos. Dėl neslopinamo greičio tekančio vanduo išsiurbė gruntą iš po latako dugno ir šlaitų plokščių. Žemės užtvankos šlaitus intensyviai ardė du galingi verpetai, todėl žemutinis užtvankos šlaitas nusėdo. Vanduo pakilo ir iki viršutinės užtvankos lygio teliko 30 centimetrų. Vanduo, smarkiai krisdamas į apatinį baseiną, plovė krantus. Į hidroelektrinę atvažiavo Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas, potvynio komisijos pirmininkas A. Čistiakovas. Apžiūrėjęs viską, padarėsi „laikykites“ ir išvažiavo. O kitą rytą matom, vandens lygis kyla. Supratome, kad savo jėgomis užtvankos neišsaugosim. Nutarėm prašyti A. Čistiakovo pagalbos. Nuėjau prie stulpo, ant kurio pritvirtintas telefonas, susisiečiau su Eišiškių telefono stotimi, pasakiau potvynio slaptažodį ir mane sujungė su Čistiakovu. Paprašiau jo kuopos kareivių ir maišų, į kuriuos paskui pylėm smėlį ir tvirtinom krantus. Čistiakovas, buvęs geros nuotikos, pažadėjo padėti, o aš džiaugiausi vietinio personalo nuovokumu – išnešti iš semiamos elektrinės telefoną.

Taigi žūtbutinė kova su stichija tęsėsi. Darbas buvo labai gerai organizuotas. Vietinės valdžios iniciatyva buvo atvežami karšti pietūs, daug padėjo kolūkio žmonės, vietiniai gyventojai atnešė neperšlampamų specialių drabužių. Tačiau vis tiek trūko darbo jėgos. Čistiakovas atsiuntė 2000 maišų. Netrukus atvyko 30 kareivių. Aš susitariau su kolūkio pirmininku dėl eglų kirtimo. Nuleistos prie vandens eglės buvo viela pririšamos prie įkaltų kuolų ir prislegiamos smėlio maišais. Taip sutvirtinus žemutinį šlaitą, pavojus sumažėjo – vandens lygis tvenkinyje nebekilo. Man šypsena kėlė su kareiviais atvykęs karininkas. Kai jam paaiškinau, ką reikės daryti, jis, išrikiavęs kareivius, paklausė, kas moka plaukti. Tie buvo pasiūsti į apačią, kiti liko pilti smėlio į maišus. Tačiau šiuo atveju

mokėjimas plaukti neturėjo jokios reikšmės. Vanduo per dviejų kvadratinį metrų angą veržėsi su tokia jėga, kad jokių plaukimo įgūdžių niekam nebūtų pavykę parodyti. Na, bet tvarka yra tvarka. Po šešių parų vanduo pamažu slūgo, elektrinė buvo išsaugota.

Sakoma, kad elektra srovena laidais kaip kraujas ir neša gyvybę. Visai neblogas palyginimas. Šito civilizacijos kraujo reikia vis daugiau, nes organizmas nuolat auga, ląstelių nuolat daugėja.

Prisimenu: visi laukė Kauno hidroelektrinės ir manė, kad ją paleidus, ilgam bus išspręstos elektrifikacijos problemos. Troškimas pažaboti Nemuną ir priversti jį tarnauti žmogui buvo tarpukario Lietuvos energetikų svajonė.

Kauno hidroelektrinės paleidimas buvo šventė visiems respublikos žmonėms. Tai įvyko 1960 metų balandžio 18 dieną, kai pradėjo veikti ketvirtasis, paskutinis, hidroagregatas. Iškilnėse dalyvavo tūkstančiai žmonių, tačiau toli gražu ne visi žinojo, kokioje sunkioje kovoje su stichija buvo pasiekta pergalė. Ten, HE paleidimo mitinge, prieš mano akis prabėgo jos statybos vaizdai.

1956 metų vasara. J. Kepežinsko valdomas ekskavatorius statybos aikštelėje iškasė pirmąjį kaušą smėlio. Tai buvo Nemuno šturmo pradžia. Vagoje pamažu augo užtvara, atėmusi trečdalį Nemuno pločio.

1957 m. pavasaris. Nemunas parodė savo grėsmingą galią: vanduo ėmė kilti, plaukiojančios ledo lytys griovė užtvankos krantus. Vietomis vanduo pasiekė jos paviršių. Grėsė pavojus, kad vanduo prasiverš ir užlies mechanizmų prikimštą daubą. Visi Kauno HE statybininkai stojo į kovą su stichija. Tris paras vairuotojai nesi-traukė nuo vairo, dieną ir naktį buvo vežama žemė, tvirtinama užtvara. Ir žmonės nugalėjo – vanduo į daubą neprasiveržė.

1957 metų spalio 23-ioji. Į pagrindinį pastatą pakloti pirmieji kubiniai metrai betono. Kaip tada buvo įprasta, į statybų aikštelę atvyko valdžios atstovai. Užsimovę betonuotojų pirštines, sunkiais elektriniais vibratoriais A. Sniečkus, J. Paleckis ir M. Šumauskas

suplūkę pirmąjį betono kubą. Iš viršaus, kur stovėjo mitingo dalyviai, į betoną pabiro sidabru spindinčių monetų lietus. Prasidėjo įtemptas statybų laikotarpis.

1958 metų pavasaris. Nemuno debitas pasiekė 3600 kubinių metrų per sekundę. Vanduo pakilo neregėtai aukštai (toks vandens lygis buvo užregistruotas tik 1881 metais), ir užtvapai vėl grėsė pavojus. Atrodė, kad jausdamas, jog jį greitai pažabos, Nemunas, norėdamas išsivaduoti, įtempė visas savo jėgas. Tačiau ir šį kartą stichija buvo nugalėta.

1959 metų liepos 19-oji. Pertverta senoji Nemuno vaga. Lietuvos teritorijoje atsirado Kauno marios. Lapkričio 5 dieną buvo paleistas pirmasis hidroagregatas, o 1960 metų balandžio 18 dieną Kauno HE pradėjo dirbti visu pajėgumu.

Tarp paleidimo mitingo garbės svečių pamačiau inžinierių Joną Smilgevičių. Tai jis, pažangus specialistas, dar 1929 metais parašė Lietuvos vyriausybei dvylikos lapų raštą, kuriame nurodė, kad viena mūsų krašto atsilikimo priežasčių – menkas elektrifikavimas; tai jis pasiūlė statyti hidroelektrinę ties Petrašiūnais. Bet jo balsas tada liko tik šauksmas tyruose. Dabar pastatėme Kauno HE, ir paaiškėjo, kad net ir ji respublikai per maža. Ir labai simboliška, kad tą pačią dieną, kai Kauno HE pradėjo dirbti visu pajėgumu, buvo nutarta statyti Lietuvos VRE, kuri bent 20 metų tenkintų augančius šalies energetikos poreikius.

Reikia naujos galingos elektrinės

1957 metais N. Chruščiovui reorganizavus liaudies ūkio valdymą, buvo panaikinta Elektrinių ministerija ir įkurta Elektrinių statybos ministerija, kuri rūpinosi tik statybos reikalais, užsakovo funkcijos buvo perduotos liaudies ūkio taryboms, o metodiniam valdymui, normatyvų rengimui, eksploatacijos priežiūrai prie Sąjunginio plano komiteto buvo įkurta Vyriausioji energetikos valdyba.

Atsiradus tokiai struktūrai, dėl naujos elektrinės statybos reikėjo kreiptis į TSRS Ministrų tarybą. Ir TSRS plano komitetas, ir kitos žinybos tą idėją palaikė, bet Elektrinių statybos ministerija priešinosi Lietuvos elektrinės statybai. Jos nuomone, Pabaltijui elektrifikuoti pakanka Estijos skalūnų bazėje pastatyti Pabaltijo šiluminę ir Pliavino hidroelektrinę apkrovos pikams išlyginti. Daugiau stambių elektrinių šiame regione nereikia.

Viename TSRS Ministrų tarybos posėdyje, kuriam pirmininkavo F. Kozlovas, buvo svarstomas ir Lietuvos elektrinės statybos klausimas. Tarsi ir vieta gera – dujos bus iš Dašavos (iš ten eina dujotiekis), rezervinis kuras – iš Polocko naftos perdirbimo gamyklos. Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas A. Mikojanas pareiškė, kad gal tada ir statyti reikia prie Polocko. O tokiuose posėdžiuose klausimų nekildavo ir diskusijos neužvirdavo. Viskas būdavo suderinta iš anksto, tad F. Kozlovas nukirto: „Klausimas atidedamas“. Kai respublikos vyriausybės atstovas Maskvoje K. Gabdankas bandė kažką aiškinti, tuoj buvo „nusodintas“ – „Tu, ką, prieš?..“

Po kurio laiko šį klausimą vėl reikėjo judinti nuo pradžių. Pa-teikti argumentus, kodėl Lietuvoje, o ne Baltarusijoje reikia statyti elektrinę. Surinkti 17 vizų iš visų institucijų ir antrą kartą klausi-mą teikti svarstyti TSRS Ministrų tarybai. Dabar atstovauti Lietu-vai buvo patikėta jau ne tik Gabdankui, į Maskvą važiavo Minist-rų tarybos pirmininko pavaduotojas E. Ozarskis, Mokslo ir tech-nikos komiteto Energetikos skyriaus viršininkas J. Linkaitis, Ministrų tarybos patarėjas P. Noreika, vėliau vadovavęs elektrinės statybai ir eksploatacijai. Visi buvo ryžtingai nusiteikę, pasirengę pagrįsti ir apginti savo poziciją. Tačiau priešus prie šio darbotvarkės klausimo, posėdžio pirmininkas, pakėlęs aplanką „Lietuvos elek-trinės statybos projektas“ paklausė: „Prieš“ nėra – nutarimas pri-imtas“. Jokios gražbylostės neprireikė. Taip svarstymas ir baigėsi. Elektrinę nutarta statyti.

Lietuvos elektrinės statybos idėją entuziastingai palaikė visi – vyriausybė priėmė specialų nutarimą, įpareigojantį įvairias žinybas prisidėti prie spartaus ir darnaus darbo. Į statybos darbus buvo įtrauktos įvairios tarnybos – plentų statyba, automobilių transpor-to tarnybos, triūsė melioratoriai, energetikai.

Statybos ministerijai buvo pavesta rūpintis gyvenvietės statyba. Tai buvo pirmoji gyvenvietė, kurioje iš karto buvo statomi gražūs gyvenamieji namai, o ne laikini barakai. Tokios patirties, kai žmo-nės ilgai gyveno barakuose, o gyvenamųjų namų statyba vyko van-giai, jau būta statant Kauno HE. Dabar norėta iš karto viską pada-ryti gerai ir ilgam, pasirūpinti esamų darbininkų ir būsimųjų spe-cialistų gyvenimo sąlygomis. Gražia pavyzdine gyvenvieta žavėjosi įvairios delegacijos, iš įvairių Lietuvos ir sąjunginių respublikų mies-tų atvykstančios stebėti statybos eigos.

Elektrinės statybos reikalais labai domėjosi ir daug padėjo nuola-tinis vyriausybės atstovas Maskvoje K. Gabdankas. Jis labai aktyviai dalyvavo tvarkant įvairius reikalus, padėdavo juos spręsti sąjunginė-se žinybose. Antai niekaip nepavyko gauti tiltinio krano. O be jo



Iškilmingas minėjimas Lietuvos elektrinėje, pasiekus projektinę 1200 MW galią, 1968 m. Iš kairės: P. Neporožnis, J. Maniušis, P. Noreika, LKP Trakų RK sekretorius Ruginis, Respublikinio profsąjungų komiteto sekretorė D. Raudonikienė, J. Nekrašas, A. Sniečkus, A. Stumbras ir K. Kairys

negalima montuoti stambių blokų, didesnio gabarito įrenginių – turbinos, generatoriaus. Sustoję montavimo darbai ir mašinų salėje.

P. Noreika savo rūpestį išsako Gabdankui. Šis tuoj susisieks su tokiais kranus gaminančia gamykla, sužino, kad kraną būtų galima pagaminti, bet gamykla neturi tam reikalingo specialaus metalo. Gabdankas paskambina ir metalo gamintojams. Tie sako lydantys visoki metalą, bet produkciją atiduoda nežinodami kam ji skirta. Jiems visi užsakovai vienodi, jokio susidomėjimo užsakymais nerodo. Gabdankas, pasikalbėjęs su gamyklos vadovybe, pažada, kad jei kranas bus laiku pagamintas ir statyba toliau sklandžiai judės, elektrinės vadovai atsiųsią kraną nuotrauką ir oficialią padėką. Gamykla į prašymą sureagavo, išliejo reikiamą metalą, tiltinis kranas buvo pagamintas, sumontuotas elektrinėje, o jo įrėminta nuotrauka išsiųsta į metalo gamyklą.

Kitą kartą rūpesčių kilo dėl komplektuojamų įrengimų ir medžiagų, nes sąjunginėse institucijose netikėta, jog elektrinė bus baigta statyti 1962 metais. Todėl plane buvo numatyta „baigti montavimo darbus“, o tai reiškia, kad jei neparašyta „pradėti eksploataciją“, tai pirmiausia bus komplektuojami tie objektai, kurių eksploatacija numatyta, o „baigti montажą“ reiškia, kad komplektuojama iš likusių, na, o jei ko trūksta, ką darysi. Tenka laukti. Labiausiai trūkdavo kabelių – jų reikėdavo tūkstančiais kilometrų, todėl nebuvo galima baigti darbų ir pradėti eksploatuoti jokie įrenginiai.

Gabdankas vėl kreipėsi į TSRS vadovybę – šįkart į Ministrų tarybos pirmąjį pavaduotoją A. Kosyginą teigdamas, jog Elektrinių statybos ministerija neskiria pakankamai dėmesio, kad elektrinė būtų pradėta eksploatuoti. Kosygino nurodymu ministro pirmasis pavaduotojas Neporožnis privalo vykti į elektrinę ir viską išsiaiškinti. Neporožnis, žinoma, buvo labai įpykęs dėl nekantrumo ir atkaklumo. Lietuvos elektrinės statybą kuruoti pavedama kitam ministerijos pavaduotojui A. Savinychui. O jam buvo pavaldžios vyriausiosios valdybos – „Glavenergokomplekt“, besirūpinanti įrenginių komplektavimu, ir „Glavsnab“, komplektavusi medžiagas. Gavus tokį „šefą“, reikalai pajudėjo.

Gabdankas padėdavo ir tada, kai elektrinės reikalų spręsti tekdavo važiuoti į Maskvą. Tuomet ypač sunku būdavo gauti viešbutį. Miesto viešbučiai būdavo užkišti, į ministerijos – jei nebuvo kviestas atvykti, nepakliūsi, mažame viešbutuke prie Lietuvos atstovybės apsigyvendavo Plano komiteto, Finansų ministerijos darbuotojai, kurie labai daug laiko praleisdavo Maskvoje derindami įvairius respublikos ūkio reikalus. Į tą viešbutį pakliūti galėdavo tik turintys Ministrų tarybos išduotą pažymėjimą. Kartais kliūtis sumažindavo geros pažintys, lietuviški sūriai ir dešros...

Ne kartą buvau nuvykęs į statybos aikštelę. Mane stebino Lietuvos elektrinės statybos apimtys. Viskas vyko vienu metu – tiesiamie keliai, geležinkelis, ruošama vandens saugyklos aikštelė ir t. t.

Suprasdami, kokią didelę reikšmę ne tik energetikai, bet ir visam krašto ūkiui turi šis objektas, visi norėjo padaryti kuo daugiau ir kuo geriau, kad elektrinė būtų greitai pastatyta. Visus statybos ir montavimo darbus užsakovai kruopščiai tikrindavo. Vis atsimenu vieną linksmą atvejį: man atvykus į statybą, P. Noreika pasiūlė pažiūrėti, kaip vyksta geležinkelio atšakos nuo Vievio iki elektrinės statyba. Nuvažiavus į Vievį, P. Noreika pasiūlė ten pavalgyti pietus, nes statybos vietoje valgyklos dar nebuvo. Pavalgėm, einam į Vievio geležinkelio stotį, surandam atšaką, vedančią į elektrinę. Iš pradžių nieko – yra bėgiai, pabėgiai, galima eiti. Bet greitai geležinkelio bėgiai baigėsi, liko tik pylimo sankasa. Aš Noreikai sakau, kad jau viskas aišku, grįžkim. „Tai, kad automobilio nėra“, – sako. Pasirodo, vairuotojas grįžo į elektrinę. Ir man teko priimti privertinį pasiūlymą pėstute įveikti tuos 15 kilometrų. Eiti kuo toliau, tuo sunkiau darėsi, jau nebebuvo nė pylimo, o galiausiai – tik daug purvo. Labai jau simbolinė, visam gyvenimui atmintin įstrigusi ta ilga kelionė per klampų gruntą į šviesos židinį.

Renkami geriausi specialistai

Teko galvoti ir apie elektrinės darbuotojus. Kvalifikuotus specialistus reikėjo arba kviesti iš kitų respublikų, sudaryti neblogas gyvenimo sąlygas, skirti butus ir nebūti tikriems, kad pasitaikys geresnei progai, jie neišlėks kur geriau, arba rengti savus. Elektrinės statybos projekte buvo numatyta, kad inžinerinis-techninis personalas pradedamas rinkti likus trim mėnesiams iki eksploatacijos pradžios, o darbininkai, eksploatuosiantys elektrinę – prieš mėnesį. Tačiau tiek laiko gali užtekti tik tokiu atveju, kai specialistai kviečiami iš panašius įrenginius eksploatuojančių elektrinių.

Respublikos Ministrų taryba įpareigojo Liaudies ūkio tarybą skirti lėšų, kad Lietuvos elektrinė jau prieš metus iki jos darbo pradžios surinktų būsimuosius darbuotojus ir siųstų juos mokytis. Tuo pačiu nutarimu elektrinės direktorius P. Noreika gavo teisę rinkti specialistus iš visų žinybų, jei tik žmonės patys sutikdavo keisti darbo vietą. Pradėti rinkti geriausi specialistai iš visos Lietuvos.

Buvo sutarta su netoli Aili Baramli (Azerbaidžanas) esančios elektrinės vadovybe, kad jų dujomis kūrenamoje, turinčioje tokius pat kaip Lietuvos elektrinės blokus, jėgainėje stažuos inžinieriai, budintieji pamainos viršininkai, taip pat katilų, turbinų operatoriai, šaltkalviai remontininkai. Lietuvos elektrinė privalėjo pradėti darbą turėdama kvalifikuotą personalą.

Elektrinei trūksta tik 330 kV linijos

Tačiau, kad ir kaip gerai būtų suplanuota, visų atvejų nenumatysi. 1962 metų pradžioje nerimą kėlė tai, kad visai nevyksta 330 kV linijos statyba tarp Kauno ir Lietuvos elektrinės. Dabar ta linija graži, dvigrandė, metalinėmis atramomis, matuojančiomis laukus plačiais žingsniais.

Tų metų pradžioje mes su J. Nekrašu dalyvavome Sąjunginės mokslo ir technikos draugijos suvažiavime Leningrade (dabar – Sankt Peterburgas. *Aut. past.*). Kad jau atvykom, ieškojom progos susitikti su Šiaurės vakarų energetinių linijų statybos tresto, tiesusio tas linijas, vyriausioju inžinieriumi Sevastjanovu. Pakliuvę pas jį, išdėstėm planus, jog dar šiemet ketinama pradėti eksploatuoti elektrinę, ir susirūpinimą dėl to, kad linija nepradėta tiesti.

„Ar nevēluosit?“ – klausiam. Sevastjanovas, kaip, beje, ir daugelis, netikėjo, jog elektrinę bus galima taip greitai pradėti eksploatuoti. „Na, – sako, – jūs man vasarą pasakykit, kai viskas bus žinoma tiksliau... Ten nedaug, tik apie 50 kilometrų... Linija bus laiku...“ – šypsojosi Sevastjanovas.

Atėjo ir vasara, ir ruduo! Jau buvo akivaizdu, kad elektrinė galės pradėti dirbti metų pabaigoje. Tada ir prasidėjo sumaištis... Į objektą buvo mesta visa mechanizuota kolona. Kaišiadoryse įsikūrę darbininkai dirbo nuo aušros iki tamsos. Lietkoopsąjungos buvo prašoma parūpinti naktinę valgyklą, kad po darbo grįžę



Su Sąjunginio šiluminės technikos instituto direktoriumi
A. Gorškovu Lietuvos elektrinėje, 1970 m.

montuotojai, mechanizatoriai, kiti ten dirbę darbininkai gautų karšto maisto.

Ir vis dėlto pritrūko trijų savaičių, kad linija būtų baigta iki metų pabaigos. Pirmąjį bloką teko paleisti per laikinąją schemą, per savų reikmių transformatorių ir įjungti į 110 kV tinklą. Ir tik antroje sausio pusėje linija galų gale buvo pastatyta. Žinoma, kad nelengva, objektų – daug, o darbo jėgos trūko, bet šis spartus darbas dar kartą visiems skeptikams įrodė, kad Lietuvos energetikos objektų statytojai ištvermingi, pasiaukojamai dirbantys ir siekiantys per kuo trumpesnę laiką užbaigti objektus.

1962 metų gruodžio 30 dieną buvo įjungtas pirmasis energetinis blokas. Bet dar ir 1963 metais energetikos balansas buvo įtemptas ir elektros energija buvo gaunama iš Šiaurės vakarų energetikos sistemos, tačiau kitų metų pabaigoje pradėjus eksploatuoti antrąjį bloką, Lietuva elektros turėjo pakankamai. Dalis jos buvo atiduodama į tuo metu jau sudarytą jungtinę energetikos sistemą.

Pirmojo Lietuvos elektrinės bloko galia buvo 150 MW, o tuo tarpu veikusių – Vilniaus, Klaipėdos, Šiaulių, Rėkyvos – bendroji galia – 146 MW. Taigi pradėjus eksploatuoti minėtą bloką, šiluminų elektrinių galia dvigubai padidėjo.

Kai atrodo, kad lydi sėkmė, pats velnias koją pakiša. 1963 metų vasarą (tada buvo priimtas nutarimas dirbti šeštadieniais iki 15 val.), grįžęs po darbo sulaukiau skambučio iš dispečerinės: „Elektrinė sustojo...“ Ryšio su ja nėra, kas atsitiko – neaišku. Nieko nelieka – reikia važiuoti į Elektrėnus. Bet kaip?!. Tuo metu N. Chruščiovo nurodymu visas lengvasis transportas buvo skirstomas centralizuotai ir juo galėjai naudotis tik darbo metu. Vėliau jau nei vairuotojo, nei automobilio neišsikviesi. Valdyba neturėjo jokio, net budinčio automobilio. Skambinu į Liaudies ūkio tarybą, ten irgi nieko gero. Renku Ministrų tarybos numerį – ir ji neturi jokio transporto. Kur dar skambinti?.. Skambinu į Valstybės saugumo komitetą. Ten man pasako, kad jie jau informuoti apie elektrinės kabelių ūkyje kilusį gaisrą. „Kaip čia dabar, – galvoju, – jie žino, o aš ne!“ Sakau, kad reikia ten nuvažiuoti. Reikia ir jiems! Bet saugumiečiai sako turį tik vieną operatyviniam darbui skirtą automobilį ir ilgiau nei valandai jo duoti negali. Laimė, netrukus man paskambino elektrinės vyriausiasis inžinierius V. Mekas ir sutarėm, kad jų automobilis važiuos pusę kelio iki Rykantų, o mes iš Vilniaus judėsime priešpriešiais. Susitikom prie tilto per geležinkelį ir su elektrinės „gaziku“ pasiekėm Elektrėnus. Gaisras jau buvo užgesintas. Pirmiausia puolėm aiškintis nuostolių. Bet žmonės suodini, pavargę, dirba, supratom, kad geriau jiems nesipainioti. Aprims viskas, tada žiūrėsime.

Grįžau į Vilnių. Tuo metu Lietuvoje kaip tik viešėjo elektrinių statybos ministro pavaduotojas A. Savinychas, bet sunegalavęs buvo paguldytas į ligoninę. Aš nutariau jį aplankyti ir pranešti apie padėtį elektrinėje. Išklausęs Savinychas man sako:

– Iš patirties žinau, geriau nesakyti, kad patyrėt didelių nuostolių. Nes tokiu atveju ir baudos griežtos...

Vėliau paaiškėjo, kad ne taip daug tų kabelių ir sudegė. Gaisras kilo dėl to, kad prie išorinės elektrinės sienos dirbo suvirintojai, o per angas kibirkštys nuo virinamų metalo konstrukcijų visą laiką pylėsi ant kabelių viduje. Pakeitus sudegusius kabelius, elektrinė vėl dirbo.

Kitą kartą ant kojų visus sukėlė transformatoriaus avarija. Kadangi tuo metu elektros energijos balansas dar buvo įtemptas, kiekvieno agregato darbas buvo būtinas ir nuolat stebimas. Aš paskambinau į Maskvą Vyriausiosios energetikos valdybos viršininkui D. Kotilevskiui ir pranešiau, kas įvyko. „Blokas išsijungė dėl transformatoriaus gedimo. O priežastys paaiškės išleidus alyvą. Įlips darbininkai į vidų, pažiūrės, dabar tiksliai nieko negaliu pasakyti“. Išklaušęs mane Kotilevskis pasakė, kad į pagalbą mums atvažiuos Leningrado transformatorių remonto gamyklos vyriausiasis inžinierius Jofė. Bet kol tas Jofė gavo nurodymą iš Maskvos, kol susiruošė, kol atvyko į Lietuvą, mes jau keletą dienų aiškinomės gedimų priežastis. Sėdim V. Meko kabinete, aptarinėjame įvykius, komisija rašo avarijos aktą, ir įeina žmogus. Anksčiau mes nebuvom pažįstami. Jis ištiesia ranką: „Jofė“. Aš trumpai jam viską papasakoju. Jofė klausia, ar mums aiškios avarijos priežastys. Išklaušęs gūžteli pečiais: „Tai ko aš čia važiauvau?“ Aš, švelnindamas situaciją sakau: „Kotilevskis, matyt, pagalvojo, kad kiekvienoje rimtoje organizacijoje turi būti protingas žydas. Tarp mūsų tokio neatsirado, štai ir atsiuntė jus...“ Mano paaiškinimas jam taip patiko, kad pasiūlė transformatorių vežti remontuoti į Leningradą... Zaporožės transformatorių gamykla laikėsi tokios pozicijos – jei tai ne jų, gamintojų, kaltė, imdavo remontuoti transformatorius, bet jei avarijos tyrimo komisija rašydavo išvadą, kad tai gamintojų, o ne personalo kaltė, kad nebuvo pažeistos eksploatacijos taisyklės ir reikalavimai, gamykla ilgai nepriimdavo įrenginio remontuoti. Prisižadavo visokių kliūčių. Todėl mes apsidžiaugėm Jofės pasiūlymu ir transformatorių remontuoti išsiuntėm į Leningradą.

Buvo ir dramatiškesnių įvykių. Kartą montuotojai bako viršuje net neišsiaiškinę, ar nepilamas mazutas, kažką virino. Mazuto bakas užsiliepsnojo ir sprogo. Du montuotojai įkrito į degančią masę. Nors gaisras neišplito ir jį pavyko greitai užgesinti, bet tragedija pasibaigęs neatsargus elgesys sukėlė rūšią reakciją. Šis atvejis buvo apsvarstytas Centro komitete, man, P. Noreikai ir generalinio rangovo vyr. inžinieriui J. Velaniškiui (nors ten dirbo montuotojų brigada, bet jų viršininkas J. Fraimanas buvo nepartinis) paskirtos partinės nuobaudos.

Daugiau tragiškų atsitikimų per kelių dešimčių elektrinės darbo laiką nepasitaikė. Tai rodo vadovų atsakomybę, darbų priežiūrą ir kvalifikuotų specialistų pastangas. Daug ką rodo tai, jog elektrinės direktorius P. Noreika ir vyriausiasis inžinierius V. Mekas dirba be pertraukos nuo statybos pradžios iki šių dienų.

Kuriama jungtinė sistema

Kartu su Lietuvos elektrinės statyba prasidėjo dar vienas šalies energetikos etapas – buvo kuriama Šiaurės vakarų jungtinė energetikos sistema, į kurią turėjo įsilieti ir Lietuvos energetikos ūkis. Ši sistema buvo pradėta kurti 1956 metais. Pagal pirmąjį projektą jai turėjo priklausyti Leningrado ir Pabaltijo respublikų energetika, vėliau prijungta ir Baltarusija. Jungtinės sistemos sukūrimo reikšmė milžiniška. Pagal bendrą ritmą pradėjo dirbti elektrinės vieno milijono kvadratinų kilometrų teritorijoje, kurioje gyveno ir dirbo beveik 25 milijonai žmonių. Tik toks didžiulis susivienijimas leidžia statyti labai galingas ir ekonomiškai dirbančias elektrines. Lietuvos elektrinė, jau nekalbant apie Ignalinos atominę, vien mūsų respublikos sistemai būtų per didelės. Kaip mažam sūnui tėvo švarkas – nors ir labai geras, bet tektų palaukti dešimt metų, kol jis tiks. O pagulėjęs nenaudotas pasentų, reiktų siūti naują. Statyti kiekvienoje respublikoje ir srityje mažas elektrines tik sau – neekonomiška, dar neekonomiškiau po dešimties metų, išaugus poreikiams, vėl statyti naujas. Jungtinėje sistemoje pastatytų didžiulių elektrinių galia gali būti mažesnė už bendrą visų tų įsivaizduojamų mažų elektrinių galią, todėl reikia mažiau kapitalinių įdėjimų joms statyti. Mat jungtinėje sistemoje panaudojami paros laiko ir klimato skirtumai tarp įvairių rajonų, elektros energija operatyviai perduodama iš ten, kur tuo metu yra jos perteklius, tiems, kuriems tuo metu jos trūksta. Jungtinėje sistemoje labai padidėja ir elektros energijos tiekimo patikimumas – atskirų agregatų ar net elektrinių darbo su-

trikimų vartotojai nepajunta, jie elektrą gauna iš kitų sistemos elektrinių.

Šiaurės vakarų jungtinės sistemos plėtojimo bazė turėjo būti Estijos skalūnų baseine pastatyta didelė šiluminė elektrinė. Iš jos turėjo nusistiegti 330 kilovoltų elektros perdavimo linijos į Leningradą bei Latviją ir Lietuvą. Todėl ji ir pavadinta Pabaltijo VRE. 1959 metais jau pradėjo veikti pirmieji jos agregatai ir iš jų nutiestos elektros perdavimo linijos į Leningradą. Estijos ir Leningrado energetikos sistemos susijungė lygiagrečiam darbui. Tokią pat liniją pradėta tiesti į Rygą.

1960 metais Maskvoje, Vyriausiojoje energetikos valdyboje, kuri tada vadovavo energetikos ūkiui, susirinko Leningrado, Estijos, Latvijos ir Lietuvos energetikos ūkio valdybų vyriausieji inžinieriai. Reikėjo pasitarti dėl labai svarbaus klausimo: kur ir kaip organizuoti Šiaurės vakarų jungtinės sistemos dispečerių tarnybą. Energetikoje dispečerinis valdymas yra svarbiausias dalykas, nes operatyviniame darbe dispečerių komandos yra galutinės, jų negali pakeisti net sistemos vadovai. Todėl šią tarnybą norėjome suorganizuoti kuo geriau, kad ji turėtų tvirtą materialinę bazę, gerus, patikimus ryšius su visais energetikos objektais, labai kvalifikuotus specialistus.

Pasitarimui vadovavo Vyriausiosios energetikos valdybos viršininko pavaduotojas J. Molokanovas, jame dalyvavo dispečerinės



Prie 330 kV jungtuvo, sujungusio Estijos ir Lietuvos energetikos sistemas, 1962 m. Iš kairės: A. Stumbras, Jungtinės dispečerių tarnybos viršininkas J. Abolinas ir Pabaltijo elektrinės vyr. inžinierius O. Jigi

projektuotojai. Buvo pasiūlyti du variantai: pirmasis – šią tarnybą įkurti Leningrade, antrasis – Rygoje. Leningradas imponavo kaip stambus energetikos centras, turįs aukštos kvalifikacijos specialistų. Rygos variantas turėjo privalumą, kad valdymas būtų susivienijimo centre, pigesni ryšių bei telemechanikos įrengimai, jie veiktų patikimiau. Pasitarime prie vienos išvados neprieita. Buvo nutarta palaukti, kol grįš Vyriausiosios valdybos vyriausiasis inžinierius D. Kotilevskis, tuo metu buvęs komandiruotėje JAV. Jis tarp energetikų turėjo didžiulį autoritetą, buvo žinomas ir kaip teoretikas, ir kaip patyręs praktikas. (Vėliau, įkūrus TSRS energetikos ir elektrifikacijos ministeriją, jis buvo paskirtas Šiaurės vakarų vyriausiosios valdybos viršininku ir ilgą laiką labai kvalifikuotai mums tiesiogiai vadovavo, ne kartą lankėsi Lietuvoje.) Grįžęs kartu su specialistais jis išstudijavo Leningrado ir Rygos galimybes. Dispečerių tarnybą nuspręsta kurti Rygoje. Tas sprendimas vėliau, ypač prie sistemos prijungus Baltarusiją, pasitvirtino kaip optimalus.

Atėjo 1962 metų kovo 26 diena. 110 kilovoltų elektros linija iš Jelgavos pasiekė Šiaulius. Lietuvos energetikos sistemai įsiliejus į jungtinę Šiaurės vakarų sistemą, respublikos energetikos ūkis pradėjo naudotis visais jungtinės sistemos teikiama is privalumais. Sutikęs mane Jelgavoje, Latvijos energetikos ūkio valdybos vyriausiasis inžinierius K. Ketneris iškilmingai pareiškė:

– Nuo šios dienos nėra atskirų respublikinių energetikos sistemų, tik jungtinės sistemos atskiros dalys. Tai didelis visų mūsų laimėjimas.

O spalio 12-ąją, kai Rygoje, 19-ojoje pastotėje, buvo įjungta 330 kilovoltų linija, einanti į Lietuvą, Šiaurės vakarų sistemos dispečerių tarnybos viršininkas J. Abolinas nutempė mane ir Pabaltijo VRE vyriausiąjį inžinierių O. Jigi prie jungtuvo, kuriame susijungė Estijos bei Lietuvos energetikos sistemos, ir mus nufotografavo. „Tai simbolinis momentas – parašė jis kitoje nuotraukos pusėje. – Linkiu kuo vaisingiausio bendradarbiavimo“.

Tad atėjo laikas pasakyti: ką turime dabar? Žinodamas, kad skaičiai vargina, pateiksiu tik keletą: 1945 metais respublika pagamino 27,3 milijono; 1960 metais – 1,12 milijardo; 1980 metais – 11,65 milijardo; 1990 metais – 28,38 milijardo; 2000 metais – 11,41 milijardo kilovatvalandžių elektros energijos. 1945 metais elektros tiekimo linijų ilgis respublikoje buvo 655; 1960 metais – 22507; 1980 metais – 120,4; 1990 metais – 128,3; 2000 metais – 111,9 tūkstančio kilometrų.

Ignalinos AE aikštelės parinkimas

1964 metais, pastačius 330 kilovoltų elektros perdavimo liniją Vilnius – Minskas, buvo galutinai suformuota TSRS Šiaurės vakarų energetikos sistema, apėmusi beveik vieno milijono kvadratinų kilometrų teritoriją nuo Kolos pusiasalio iki Baltarusijos. Sąjunginis projektavimo institutas „Energoset projekt“ sudarė perspektyvinę energetikos plėtros schemą iki 1985 metų, kurioje pažymėjo, kad Šiaurės vakarų energetikos sistema labiausia nutolusi nuo šalies kuro bazių. Todėl šiame regione naujas energetines galias tikslinga didinti statant atominės elektrines. Buvo numatyta jau artimiausiu metu pastatyti Leningrado AE ir plėsti jos galią iki 4000 megavatų. Taip pat veikiančias ir statomas šiluminės elektrines išplėsti iki techniškai įmanomos ribinės galios. 1971–1972 metais pastačius du blokus po 300 megavatų, Lietuvos elektrinės galia buvo padidinta 600 megavatų. Bendroji elektrinės galia sudarė 1800 megavatų. Nepaisant to, pietinėje energetikos sistemos dalyje, t. y. Latvijoje, Lietuvoje ir Baltarusijoje galios trūko. Pradėta ieškoti tinkamų aikštelių atominės elektrinės statybai.

Kad nekiltų nesusipratimų su latviais, aš paskambinau Latvijos energetikos ūkio valdybos viršininkui K. Ketneriui norėdamas išsiaiškinti, ar latviai rodys iniciatyvą statant atominę elektrinę. Jis pareiškė, kad lietuviai daug energingesni, tegul ir stato, jie jokių pretenzijų ir ambicijų neturi.

Svarstyti, kokią aikštelę pasiūlyti projektuotojams, susirinkome pas Plano komiteto pirmininką A. Drobnį. Jis, iš karto užlenkęs pietinę Lietuvos žemėlapių dalį su Dusios ir Metelių ežerais, pasakė, kad ant stalo tos Lietuvos dalies nėra ir nėra ko ten svarstyti. Taip pat nėra ko svarstyti Kuršių marių rajono. Lieka šiaurės rytų Lietuvos ežerai. Dysnų ežeras pasirodė per mažas. Pastačius elektrinę, jo vandens temperatūra pakiltų daugiau kaip 3°C, o tai prieštarauja gamtosaugos reikalavimams. Liko Drūkšių ežeras, kuris atitiko visus ir atominėms elektrinėms keliamus reikalavimus – arti nebuvo didelių miestų. Projektuotojams nutarta pasiūlyti Drūkšių ežero aikštelę. Baltarusijoje buvo parinktos dvi aikštelės – viena prie Bobruisko, kita prie Snudo ežerų.

Svarstant Baltarusijos aikšteles, paaiškėjo, kad Bobruisko aikštelėje reikia sudaryti dirbtinį vandens baseiną patvenkiant Berezinės upę. Tačiau tvenkimo zonoje atsiduria durpynai, kurių greitai neįmanoma išnaudoti. Todėl ši vieta galėtų būti palikta nebent ateičiai. Dabartiniam svarstymui liko tik Drūkšių ir Snudo aikštelės, viena nuo kitos nutolusios per 30 kilometrų.

1968 metų gruodį Centro komitetas ir Ministrų taryba laišku kreipėsi į sąjungines žinybas, kuriame prašė, kad atominė elektrinė būtų statoma Lietuvoje.

Vieną 1969 metų vasaros dieną išsiruošėme į Ignaliną, prie Drūkšių ežero. Labai jau rūpėjo pamatyti Leningrado projektuotojų siūlomą būsimosios atominės elektrinės aikštelę. Automobiliu riedėjome trys vyrai – TSRS Elektrinių projektavimo instituto Leningrado skyriaus vyriausiasis inžinierius Nikolajus Kugušėvas, projekto vyriausiasis inžinierius Aleksandras Lobašėvas ir aš. Lobašėvas, dar jaunas, keturiasdešimties neturintis vyras, mane nustebino savo erudicija, išsamiais visapusiškais energetikos srities žiniomis. Kol pasiekėme Ignaliną, jis smulkiai papasakojo tai, ką aš jam rengiausi išdėstyti – apie vietovę, kurioje ketinama statyti naująjį gigantą. Jis buvo puikiai pasirengęs kelionei, turėjo duomenų apie Ignaliną

ir aplinką, skaičiavimus, be kurių nėra prasmės apžiūrinėti aikštelės... A. Lobaševas atkakliai gynė variantą – statyti elektrinę prie Drūkšių ežero. Ši vieta jam atrodė geriausia iš visų anksčiau išnagrinėtų Latvijoje, Baltarusijoje ir kituose Lietuvos rajonuose.

N. Kuguševas buvo vyresnis, šešiasdešimtmetį peržengęs vyriškis, tačiau greitas, energingas, pasitempęs. Jis buvo suprojektavęs ne vieną elektrinę, turėjo didžiulį patyrimą ir žinių. Bevažiuojant jis staiga pasakė:

– O, žinote, mes beveik giminės.

Laukiau iš jo kokio nors sąmojo. Pasirodo, iš tikrųjų esama „giminystės“ ryšių: N. Kuguševas pokario metais projektavo Petrašiūnų elektrinės rekonstrukciją. Mūsų pokalbis tapo dar nuoširdesnis. Juk 1948–1951 metais aš Petrašiūnų elektrinėje dirbau būdinčiuoju inžinieriumi... Kiek laiko praėjo! Mes jau apie atominę galvojame...

Žmogui, apie energetiką žinančiam tik iš laikraščių ir visai nesigilinančiam į ekonomikos plėtrą, tada buvo nesuprantama, kam reikia naujos elektrinės. Ir dar atominės. Juk tuo metu Lietuvos elektrinės galia siekė 1,2 mln. kilovatų ir toliau buvo plečiama, elektrinių galia visiškai tenkino respublikos poreikius ir iš 7 milijardų gaminamų kilovatvalandžių net 2,5 milijardo atiduodavo kitoms energetikos sistemoms. Daugelis manė, kad Lietuvos elektrinė ilgam išsprendė elektrifikacijos problemas. Tačiau buvo ne taip. Galingų elektrinių projektavimas ir statyba trunka apie 12–15 metų. Todėl norint nepavėluoti, reikia planuoti 15–20 metų į priekį. O perspektyviniai skaičiavimai rodė, kad nors Lietuvoje, Latvijoje ir Baltarusijoje buvo plėtojama energetika, šiame rajone 1980–1985 metais reikės statyti stambią elektrinę, nes kitu atveju šių respublikų ūkis pajus energijos stygių.

Sumanymas statyti atominę elektrinę sukėlė daug kalbų. Apie tai Lietuvoje niekas anksčiau negalvojo – Lietuva niekada nebuvo didelė elektros energijos gamintoja. Be to, prisiminus Hirosimą ir

Nagasaki, atomas kėlė nepasitikėjimą. Tam nebuvome psichologiškai pasirengę. Nors ir apie „gerąjį, taikųjį“ atomą buvome girdėję ir kalbėję. Juk elektra gali nešti šviesą, šilumą, o ne tik būti bausmės įrankiu – „elektros kėdė“, kaip ir lėktuvai gali ne tik mėtyti bombas, bet ir tręšti laukus, lazeris gali užmušti ir gali gydyti... Viskas priklauso nuo to, kieno rankose tie daiktai, kas valdo branduolinę energiją.

Besišnekučiuodami su svečiais iš Leningrado, pasiekėme ir Dūkštą, o tada dar sunkiai pravažiuojamais keliukais – ir Drūkšių ežerą. Išlipome pasižvalgyti. Aikštelė pasirodė tikrai gera – keletą metrų pakilusi nuo ežero paviršiaus, nepelkėta, gana lygaus reljefo. Pamatęs ją, N. Kuguševas pareiškė, jog šią vietą pati gamta sukūrė tokiai grandiozinei statybai. O rasti aikštelę atominei elektrinei nėra lengva, nes pagal to meto energetikos plėtros tempus reikėjo tokios, kurioje būtų galima pastatyti ne mažesnę kaip 4 milijonų kilovatų galios elektrinę.

Svarbiausias faktorius renkant aikštelę – aušinamo vandens šaltinis, pavyzdžiui, upė. O to vandens reikia tikrai nemažai. Pavyzdžiui, 4 milijonų kilovatų galios elektrinė turbinose panaudoto garo kondensavimui kas sekundę reikalauja 200 kubinių metrų vandens. Perėjęs kondensatorius ir sušilęs, jis grąžinamas į upę ataušti. Norint nepakenkti upės gyvenimui, galima paimti tik trečdalį jos vandens debito, todėl tokią stambią elektrinę galima statyti tik ten, kur yra upė su garantuotu 600 kubinių metrų vandens per sekundę debitu. Nei Dauguva, nei Nemunas tiek vandens neturi.

Projektavimo darbai

Leningrado projektuotojams pradėjus darbus, pas mane atėjo Energetikos valdybos Perspektyvinės tarnybos viršininkas A. Kirlys ir pasiūlė, kad mūsų valdyba aktyviai prisidėtų prie projektavimo darbų pagrindžiant Drūkšių aikštelės tinkamumą atominės elektrinės statybai. Tie darbai būtų finansuoti iš ūkinei veiklai skirtų lėšų, nes AE projektavimui valdyba lėšų neturėjo. Jas ministerija skyrė tiesiogiai Leningrado projektavimo institutui „Teploenergo-projekt“ (TEP). Nors tai ir neatitiko finansinės drausmės reikalavimų, aš sutikau. Su keletu institutų buvo sudarytos sutartys konkrečioms darbams atlikti. Vilniaus pedagoginio instituto mokslininkai su studentais tyrė rajono klimatą, atliko Drūkšių ežero hidrologinius matavimus, tyrė ežero gyvūniją ir augaliją. Šiems darbams vadovavo A. Stanaitis, A. Garunkštis, A. Seibutis. Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto mokslininkai J. Jurgelevičienė, M. Lasinskas ir A. Tautvydas tyrinėjo Drūkšių regiono hidrografiją. Instituto „Hidroprojekt“ vakarų ekspedicija, vadovaujama A. Gulevičiaus, atliko grunto tyrimus ir sudarė vietovės topografinius žemėlapius. Fizikos institutas tyrė vietovės radiacinį foną, kad pradėjus veikti elektrinei, būtų galima įvertinti pokyčius. Ežero vandens analizę atliko Energetikos valdybos Chemijos laboratorija. Šie darbai kainavo apie 200 tūkst. rublių. Tais laikais tai buvo nemaži pinigai.

Leningrado TEP, projektuodamas Šiaurės vakarų energetinės sistemos deficito padengimą iki 1985 metų statant atominės elektrines po 2000 megavatų, konstatavo, kad tokios galios elektrinės



Su TSRS energetikos ir elektrifikacijos ministerijos Šiaurės vakarų vyr. valdybos viršininku G. Kotilevskiu paleidus Lietuvos elektrinės 8-ąjį bloką ir pasiekus 1800 MW galią, 1972 m.

Lietuvos, Latvijos ir Baltarusijos teritorijoje reikėtų statyti paraleliai, dvi ar net tris. Tačiau labai trūko statybinių organizacijų. Todėl buvo išanalizuoti variantai statyti vieną 4000 ar net 6000 megavatų galios atominę elektrinę. Leningrado projektavimo institutas, parinkęs aikštelę ir atlikęs techninius bei ekonominius pasirinktų variantų skaičiavimus, 1970 metais pristatė darbą „4000 MW atominė elektrinė Šiaurės vakarų energetinei sistemai“, kuriame buvo įrodinėjama, kad tikslinga prie Drūkšių ežero statyti 4000 MW galios AE ir atsisakyti Bobruisko rajone Brožų aikštelės. Studijoje taip pat pateiktas techninis-ekonominis pagrindimas, kad Drūkšių aikštelėje tikslinga statyti 6000 megavatų galios elektrinę vietoj trijų (po 2000 megavatų) atominių elektrinių. Projekte buvo numatyta įrengti 6 korpusinius suslėgtu vandeniu aušinamus reaktorius, kurių kiekvieno galia 1000 MW. Taip pat įrengti 6 turbogeneratorius po 1000 MW.

Pradėjus veikti Lietuvos elektrinei, elektros energijos tiekimas buvo užtikrintas ilgam. Tačiau didelių problemų iškilo dėl sparčiai augančių miestų aprūpinimo šilumos energija. 1963 metais Vyriausiajai energetikos ir elektrifikacijos valdybai buvo perduoti Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Palangos ir Druskininkų šilumos ūkiai. Vėliau šiluma buvo aprūpinta dar 11 miestų. Vilniaus, Petrašiūnų ir Klaipėdos elektrinės buvo rekonstruotos darbui termofikaciniu režimu. Elektrinėse ir perimtose rajonų katilinėse buvo statomi papildomi vandens šildymo katilai. Tačiau apie 1979 metus Vilniaus ir Petrašiūnų elektrinių plėsti nebebuvo galima. Teko spręsti naujų elektrinių statybos galimybes. Susidarė įdomi situacija – vienu metu vyko statyba arba projektavimo darbai Lietuvos elektrinėje, 1970 metais buvo parinkta aikštelė Ignalinos AE ir Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos bei elektrinės statybai, 1971 metais parinkta aikštelė Kruonio hidroakumuliacinei elektrinei statyti, pradėta statyti nauja Kauno termofikacinė elektrinė, 1970 metais sąjunginio projektavimo instituto „Promenergoprojekt“ Minsko skyrius parengė Vilniaus miesto šilumos tiekimo schemą. Šioje schemoje nurodoma, kad Vilniuje būtina statyti naują šiluminę elektrinę. 1972 metais jai parenkama aikštelė.

Pamatę tokį statybų mastą, aukšti respublikos valdžios atstovai suabejojo atominės elektrinės statybos tikslingumu. O ypač dėl to, kad iškriko AE šalininkų gretos. 1971 metais Vyriausioji energetikos ir elektrifikacijos valdyba tapo sąjunginio pavaldumo įstaiga. **Energetikai respublikoje tapo svetimi.** J. Nekrašas buvo paskirtas energetikos ir elektrifikacijos ministro pavaduotoju ir išvažiavo į Maskvą. M. Šumauskas 1967 metais buvo atleistas iš Ministrų tarybos pirmininko pareigų ir paskirtas į garbingas, bet mažai įtakingas Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko pareigas.

1967 metais staiga mirė atominės elektrinės šalininkas J. Linkaitis. Buvo galima džiaugtis tik tuo, kad A. Žukauskas 1966 metais buvo išrinktas Mokslų akademijos viceprezidentu.

Be to, nebuvo galutinai apsispręsta dėl naujos Vilniaus termofikacinės elektrinės statybos. Todėl Valstybinio plano komiteto pirmininkas A. Drobnys siūlė atsisakyti atominės elektrinės statybos ir susitelkti prie Vilniaus termofikacinės elektrinės darbų.

1971 metais J. Nekrašui išvykus į Maskvą, mane, laikinai ėjusį Vyriausiosios energetikos ir elektrifikacijos valdybos viršininko pareigas, pasikvietė CK antrasis sekretorius V. Charazovas ir paprašė informuoti apie energetikos sistemos padėtį bei artimiausius uždavinius. Aš išdėsciau, kad būtina kuo skubiau apsispręsti dėl atominės elektrinės statybos, nes po dešimtmečio mums trūks elektros energijos, jog reikia statyti Kruonio HAE, kad pastačius AE, būtų galima reguliuoti paros apkrovos grafiką ir dar – jog Vilniui būtina nauja elektrinė. Charazovas pareiškė esąs inžinierius ir techninės problemos jam suprantamos, bet apie Kruonio HAE jis neturįs nuomonės. Tačiau atominės elektrinės statybą jis remia, ir, jei kiltų problemų, aš galįs drąsiai kreiptis į jį.

Projektuotojams derinant AE projektą, paaiškėjo, kad Volgodonske statoma korpusinių reaktorių gamykla laiku nepradės veikti, todėl buvo priimtas sprendimas pakeisti projekte numatytus korpusinius reaktorių į kanalinius. Kadangi kanalinius reaktorių gamino, montavo ir eksploatavo Vidutinių mašinų gamybos ministerijai pavaldžios organizacijos, jai ir buvo pavesta statyba.

1971 metais buvau pakviestas į TSRS energetikos ministerijos Techninės tarybos posėdį. Jame turėjo būti svarstomas atominės elektrinės statybos klausimas. Apie išvykimą reikėjo informuoti CK sekretorių A. Ferensą ir gauti jo leidimą. Jis pareiškė, kad respublikoje dabar svarbu Vilniaus ir Kauno elektrinių statyba, dėl Lietuvos elektrinės išplėtimo darbų ėmė trūkti statybininkų kituose

objektuose, o jei dar atominė elektrinė prisidės, situacija bus visai prasta. Todėl A. Ferensas man patarė nuvykus mandagiai atsisakyti statybos prie Drūkšių ežero, o pasiūlyti atominę elektrinę statyti Baltarusijoje. Aš argumentavau, kad Vidutinių mašinų ministerija turi galingas statybines organizacijas ir objektas bus statomas be lietuvių specialistų pagalbos, o vėliau, statant kitą atominę, ją statys Energetikos ministerija, kuri rinks kadrus iš vietinių darbuotojų, tada respublikai gali kilti sunkumų. Į tai man buvo pasakyta, kad geriau žvirblis rankoj negu briedis girioj. Išėjau iš kabineto labai nusivylęs. Pastovėjau minutėlę, grįžau atgal ir paklausiau: „Draugas Charazovas man buvo sakęs, jog iškilus sunkumams dėl atominės elektrinės statybos kreiptis į jį. Tai ar dabar man informuoti jį apie mūsų pokalbį?“ „Taip, informuokite“, – mestelėjo A. Ferensas. Vėl suglumau – informuosiu, juos supriešinsiu ir mano galva lėks. Nutariau niekur neiti.

Nors ir gavau leidimą vykti į Maskvą ir ginti respublikos nuomonę, manimi vienu nepasitikėjo ir į Techninės tarybos posėdį kartu pasiuntė Plano komiteto pirmininko pavaduotoją P. Dragelį bei Energetikos skyriaus viršininką G. Choroševskį. Svarstant atominės elektrinės projektą, projekto autoriai siūlė patvirtinti Drūkšių aikštelę. Baltarusijos atstovai statybai aikštelę siūlė pasirinkti prie Snudo ežero, netoli Breslaujos. Lietuvos delegacijos vardu kalbėjęs P. Dragelis taip pat elektrinę statyti siūlė Baltarusijoje. Energetikos ministerijos Techninė taryba priėmė sprendimą statyti elektrinę Snudo ežero aikštelėje.

Toliau klausimas buvo svarstomas TSRS plano komitete. Ten labai svarbūs pasirodė Energetikos valdybos atlikti Drūkšių ežero ir atominės elektrinės aikštelės tyrimo darbai. Dėl Drūkšių aikštelės jokių kliūčių nebuvo, o štai dėl Snudo suabejota – baltarusiai nepateikė jokių geologinių tyrimų. Tada Vidutinių mašinų statybos ministerija užsakė Baltarusijos geologams atlikti aikštelės grunto tyrimus. Po metų baltarusių geologai pateikė

išvadas, kad Snudo ežero aikštelė statybai netinka. Kadangi bal-
tarusiai jokios kitos aikštelės nepasiūlė, TSRS Ministrų taryba
1972 metų lapkričio 30 dienos potvarkiu Nr. 2542 patvirtino
Dūkšių AE statybą. Nepasitvirtino kai kurių respublikos vado-
vų nuogąstavimai, kad Ignalinos atominės elektrinės statyba tu-
rės neigiamos įtakos kitų energetikos objektų statybai. Jie sėk-
mingai toliau buvo statomi ir pastatyti tik padidino mūsų šalies
ekonominį savarankiškumą.

Ignalinos AE statybos pradžia

1973 metų pradžioje 15 žmonių grupė, atstovaujanti Vidutinių mašinų gamybos ministerijai, Leningrado AE ir projektavimo organizacijai, atvyko į Lietuvos TSR plano komitetą tartis dėl elektrinės statybos. Komiteto pirmininko pakviestas pasitarime dalyvavau ir aš. Posėdžio pradžios teko ilgai laukti. Matyt, A. Drobnys tarėsi su aukščiausiąja valdžia, kokios pozicijos laikytis. Belaukdamas ėmiau domėtis, kas čia atvyko. Aš nežinojau, kad toje ministerijoje visi klausimai yra valstybės paslaptis. Socialistinio darbo didvyrio žvaigžde pasipuošęs delegacijos vadovas A. Grežnovas nebuvo geranoriškas mano atžvilgiu. Jis pareiškė, kad energetikos sistemos atstovai čia visai nereikalingi, jie atvyko pas Plano komiteto pirmininką. Aš atrežiau, kad respublikoje jokie energetikos klausimai be Energetikos valdybos nesprenžiami, be to, aš turiu teisę susipažinti su tais, kurie spręs mūsų respublikos energetikos ateitį. Išvalgesnis pasirodė Leningrado AE direktoriaus pavaduotojas I. Soldatovas ir Statybos valdybos vyriausiasis inžinierius B. Suchanovas, supratę, kad ne iš aukšto į mus žiūrėti reikia, o bendradarbiauti. Tie pirmąją dieną susiklostę santykiai buvo labai naudingi vėliau.

1973 metais prie Drūkšių ežero jau vyko grupė projektuotojų, statybininkų, įvairių žinybų atstovų. Vien tik oficialią delegaciją sudarė 33 žmonės, o dar važiavo Geležinkelio valdybos viršininkas G. Žemaitis, Gamtos apsaugos komiteto pirmininkas V. Bergas, LTSR plano komiteto pirmininko pavaduotojas P. Dragelis, sveikatos apsaugos ministro pavaduotojas J. Sangaila, LKP Ignalinos



Kruonio HAE statybos aikštelėje, 1972 m. Pirmas iš dešinės – projekto vyr. inžinierius G. Avdejevas. *V. Kisieliaus nuotr.*

rajo komiteto pirmasis sekretorius V. Snieška bei rajono vykdomojo komiteto pirmininkė A. Gudukienė, priešgaisrinės tarnybos ir kitų organizacijų atstovai. Iš Vyriausiosios energetikos ir elektrifikacijos valdybos važiavome aš ir V. Bulavas. Iš leningradiečių – elektrinės projektuotojai ir statybininkai. Visa ši gausi delegacija vyko galutinai išsiaiškinti būsimosios veiklos uždutis.

Aš važiavau viename automobilyje su projekto vyriausiuoju inžinieriumi V. Barabašu, Leningrado AE direktoriaus pavaduotoju statybai I. Soldatovu ir statybos valdybos vyriausiuoju inžinieriumi B. Suchanovu. Ši kelionė mane ypač suartino su I. Soldatovu, energingu, veikliu, pareigingu žmogumi. Pradėjus statyti Ignalinos elektrinę, jis perėjo dirbti į jos direkciją, buvo direktoriaus pavaduotojas statybos reikalams. Šios atominės elektrinės statybai jis panaudojo visą įgytą patyrimą. Gaila, kad ankstyva šio aktyvaus žmogaus mirtis neleido įgyvendinti daugelio sumanymų ir planų.

„Atomininkų“ miesto projektavimas

Pradėjus projektuoti atominę elektrinę ir miestą, Leningrado projektinių organizacijų atstovams teko spręsti daug klausimų, kuriuos reikėjo derinti su respublikinėmis organizacijomis. Tai ir elektros energijos tiekimas, elektros ryšiai, gamtos apsauga, vandentiekis, keliai ir pan. Projektuotojai dažnai nežinodavo, nei į kokią žinybą kreiptis, nei kas joje sprendžia jiems rūpimus klausimus. Energetikos valdyba tapo savotišku patariamuoju štabu. Atsimenu, kartą iš Leningrado atvažiavo jauna specialistė projektuoti elektros ryšio sistemos. Ateina pas mane ir sako, jog Soldatovas liepęs „eiti pas Stumbrą, jis pasakys, ką daryti...“ Vėliau atvyko miestą projektuojantys architektai V. Akutinas ir M. Belas. Šis, išsiėmęs iš kišenės valstybinės premijos laureato diplomą, pareiškė, kad gavo jį už Ševčenkos miesto projektavimą, tuo pabrėždamas, jog turi pakankamą miestų projektavimo patirtį. Ir pridėjo, kad jeigu Energetikos ministerija projektuoja gyvenvietes, tai Vidutinių mašinų gamybos ministerija turi teisę projektuoti miestus. Tada nesupratau tų žodžių prasmės. Tačiau po kurio laiko atėjęs V. Akutinas pasakė, kad žinybos, išduodančios technines sąlygas projektavimui, apsiriboja tik gyvenamaisiais namais ir kitais tipiniais projektais. Ir paprašė manęs ko nors nepaprasto, nes kitaip miestas būsiąs nepatraukli tipinė gyvenvietė. Nustebau išgirdęs tokį prašymą, nes nuolat buvo kartojama, kad to ar kito daryti negalima, nes neleidžia

projektavimo normos. Aš žinojau, kad miestų projektavimo institutas turi parengęs gražų mokyklos projektą, tačiau dėl per didelės kainos Statybos komitetas jo nepatvirtino. Pasakiau kur kreiptis. Šiandien vidurinė mokykla puikuoja Visaginė. Kartu parengėme užduotį ir politechnikumo pastatui.

Atsakingą požiūrį į miesto projektavimą rodo toks faktas. V. Akutinas pasakojo, kad jiems buvo pasiūlyta skirti lėšų Vilniaus namų statybos kombinatui ir iš jų gauti namų panelius. Tačiau Vilniaus NSK gamina panelius namams, statomiems iki -24°C klimatinėje zonoje, o Visaginas yra -26°C klimatinėje zonoje. Į mano nuostabą, „ar reikia čia taip jaudintis dėl 2 laipsnių“ buvo atsakyta, kad normų pažeisti negalima. Lėšos buvo skirtos Šiaulių namų statybos kombinatui, kuris pagamino tinkamus panelius...

Dėl geranoriško ir atsakingo darbo dabar galime džiaugtis Visagino vaikų darželiais su baseiniais, gražiomis mokyklomis, šiltais gyvenamaisiais namais ir išsaugotu miesto žaliuoju rūbu.

Pamenu 1975 metų vasarą. Tuomet ant Visagino ežero kranto prasidėjo būsimą energetikų miesto statyba. Patvirtintas miesto generalinis planas, ėmė kilti gyvenamieji namai, suformuota pagrindinė miesto aikštė. LKP Centro komiteto sprendimu rugpjūčio 12 dieną surengtos miesto kertinio akmens padėjimo iškilmės. Iš įvairių žinybų atstovų buvo sudaryta komisija. Jos darbe dalyvavo ir aš. Žinoma, svarbiausi darbai teko Ignalinos AE ir miesto statybininkams bei rajono valdžiai. Buvo parinkta akmens pastatymo vieta. Statybininkai surado didelį gražų akmenį, savo forma primenantį Lietuvos kontūrus. Artėjant mitingo dienos, komisija posėdžiavo kas savaitę. Į sudarytus svečių sąrašus buvo įtraukta 80 asmenų iš CK, Ministrų tarybos, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, atsakingi ministerijų ir žinybų vadovai, energetikai. Taip pat buvo 25 svečiai iš Leningrado AE, kuri kuravo Ignalinos atominės elektrinės statybą, projektuotojai, taip pat Vidutinių mašinų gamyklos, Energetikos ir elektrifikacijos ministerijų atstovai.



Lietuvos KP CK ir respublikos vyriausybės vadovai atidengia kartinį akmenį būsimojam energetikų miesto vietoje, 1975 m. V. Gulevičiaus nuotr.

Komisija posėdžiavo ir mitingo išvakarėse, t. y. rugpjūčio 11 dieną. Kai atrodė, kad viskas aptarta ir numatyta, iškilo netikėtų problemų. Mitinge kalbą turėjo sakyti LKP CK sekretorius P. Griškevičius. Tačiau CK atstovas pareiškė, kad pirmojo sekretoriaus kalba būsianti ilga, o jo sveikatos būklė neleidžia ilgai stovėti saulės atokaitoje. O dienos lyg tyčia pasitaikė saulėtos ir karštos. Tad buvo nurodyta virš tribūnos pastatyti stogelį. Nors tai nepatiko statybininkams, jie pažadėjo stogelį padaryti. Tačiau už šią kur kas sudėtingesnę pasirodė antroji problema – visa informacija, taip pat ir P. Griškevičiaus kalba spaudoje galės būti paskelbta tik gavus Vidutinių mašinų gamybos ministerijos leidimą. Po mitingo pirmojo sekretoriaus kalbą reikia pristatyti į Maskvą, ten, peržiūrėjus, ar nėra joje neskelbtinos informacijos, bus duotas leidimas publikuoti. Tai sužinojus kilo didžiulis nepasitenkinimas – kaip respublikos pirmojo sekretoriaus kalbą reikia suderinti su kažkokia ministerija?

Po ilgų derybų buvo nutarta, kad atsakingas už leidybą ministerijos atstovas pats atskris į Vilnių. Aš turėjau jį pasitikti ir atsivežti į mitingą. Svečias, ten gavęs kalbos tekstą, suderins ją ir duos leidimą spausdinti dienraštyje. Kitą dieną sutikęs svečių oro uoste, aš pirmiausia pakviečiau jį papietauti. Motyvavau tuo, kad prieš akis ilga kelionė, paskui – mitingas ir nežinia kada turėsias galimybę pavalgyti. Svečias sutiko. Pietaudami atvykimo proga išgėrėme po 100 gramų konjako. Iš karto supratau – rusiškos sielos žmogus, su tokiu galima susitarti. O jei žmogus negeria, tai, žinok, sausas, užkietėjęs biurokratas ir jau nieko gero nesitikėk. Nuvykus į mitingą, pristaciau svečių CK darbuotojams – jokių problemų nekilo, P. Griškevičiaus kalba be kliūčių buvo parengta ir publikuota spaudoje.

Taigi XX amžiaus aštuntasis dešimtmetis mūsų šalyje buvo naujas – atominės energetikos – vystymosi etapas. Kiekvienas supranta, kad pastatyti, įrengti, priversti dirbti tokį milžiną viena respublika nepajėgi. Ignalinos atominė elektrinė buvo visos tada didelės ir galingos Tarybų Sąjungos kūrinys. Kai ji pradėjo tiekti pirmąją elektros energiją, buvo suskaičiuota, kiek įvairiausių gamyklų, mokslo ir projektavimo institutų darbuotojų kūrybinės minties ir triūso čia įdėta.

Prisimenu, Lietuvos elektrinę projektavo Elektrinių projektavimo instituto Rygos skyrius, įrenginius tiekė daugiau kaip 200 TSRS gamyklų: turbinas – Leningrado ir Charkovo, katilus – Taganrogo ir Polocko, transformatorius – Zaporožės ir t. t. O ką jau kalbėti apie atominę, kurios vieno reaktoriaus galia beveik prilygo visos Lietuvos elektrinės galiai.

Laikas negailestingas. Netruko prabėgti keli elektrinės eksploatavimo dešimtmečiai, ir mes jau kalbame apie jos uždarymą.

Ignalinos AE

sustabdymo problemos

Pirmą kartą apie Ignalinos atominės elektrinės blokų uždarymą užsiminta 1993 metų Nacionalinėje energetikos strategijoje, parengtoje Lietuvos energetikos instituto ir Europos konsultacinės grupės, į kurią įėjo Vokietijos, Jungtinės Karalystės ir Danijos specialistai, dirbantys pagal Europos Bendrijos pagalbos Rytų Europos šalims programą. Strategija pagrįsta įvairių Lietuvos energetikos plėtros scenarijų analize. Analizuojant atsižvelgta į įvairias šalies ekonominio vystymo galimybes ir kartu sudaryta energijos poreikių prognozė. Nacionalinė energetikos strategija, apimanti elektros energetikos sistemą, šilumos, naftos ir dujų sektorius, sudaryta palyginus ir įvertinus įvairius scenarijus. Joje rekomenduojami investicijų prioritetai ir nauja teisinė bei institucinė energetikos struktūra.

Strategija buvo derinama su Energetikos ministerijos, Pasaulio banko ir kitų organizacijų energetinėmis studijomis bei aptarta 1993 m. rugsėjo 14–17 dienomis Vilniuje vykusiame Energetikos ministerijos Mokslinės-techninės tarybos išplėtiniam posėdyje. Tačiau galutinėje jos ataskaitoje kai kurie klausimai traktuojami kitaip negu kitoje studijose, taip pat neatsižvelgta į kai kurias išsakytas pastabas.

Tačiau atliktas didžiulis darbas – ši Strategija kartu su kitomis analogiškoms studijomis galės būti medžiaga rengiant vyriausybinių dokumentų, skirtą Lietuvos energetikos perspektyvai. Šį darbą Ekonomikos ministerijos pageidavimu nagrinėjo ir pastabas parengė

Mokslų akademijos Technikos skyriaus, Energetikų mokslo ir technikos draugijos bei valstybinės energetikos sistemos specialistai. Galutinę Nacionalinės energetikos strategijos ekspertizės redakciją parengė Mokslų akademijos tikrasis narys A. Žukauskas, narys ekspertas V. Makarevičius, inžinierius energetikas D. Kriščiukaitis, Elektros tinklų projektavimo instituto vyriausiasis specialistas A. Jankauskas, Elektros tinklų projektavimo instituto vyriausiasis inžinierius A. Matulionis ir aš.

Darbe akcentuota, kad Lietuvos gyventojai už elektrą, dujas ir kurą moka gerokai mažesnėmis negu Vakaruose kainomis ir rekomenduota iki 1995 metų vartotojų kainas sulygtinti su pasaulinės rinkos kainomis. Tačiau nutylėta, kad Lietuvos gyventojų vidutiniai atlyginimai bei pensijos 30–50 kartų mažesnės negu Vakaruose. Pagal pajamas mūsų gyventojai už energiją faktiškai moka 10–15 kartų daugiau negu vakariečiai. Kartu reikia pažymėti, kad šiuo metu Lietuvos valstybinėje energetikos sistemoje visos energijos gamybos sąnaudos bendrajame balanse padengiamos ir kelti kainas už šilumą ar elektrą nėra reikalo.

Studijoje pagal tris energijos poreikių scenarijus įvertinti trys veiksniai: Ignalinos atominės elektrinės galia, elektros energijos eksporto ir dujų panaudojimo lygis. Įvertinus tris ekonominio augimo scenarijus (nuosaikių, greitų ir lėtų reformų), buvo sudaryta dvylika galimų energijos tiekimo-vartojimo variantų.

Ignalinos atominė elektrinė:

iki darbo rezervo pabaigos veikia du reaktoriai;

iki darbo rezervo pabaigos veikia vienas reaktorius;

elektrinė uždaroma ir nutraukiama eksploatacija.

Elektros energijos eksporto lygis vertinamas 2 ir 6 TWh per metus. (1990 metais buvo 12 TWh).

Rekomenduojama Lietuvos energetikos strategija remiasi tokiu scenarijumi: vienas Ignalinos AE reaktorius, mažas elektros energijos eksportas, aukštas (57 proc.) dujofikavimo lygis ir aukštas

energijos suvartojimo efektyvumas, esant nuosaikioms ekonomikos reformoms.

Atsižvelgiant į Strategijoje numatytą elektros energijos poreikį 2000 metais 9,6 – 11,6 TWh Ignalinos AE siūlomas tik vienas blokas, dirbantis 1250 MW galia. Trūkstantį galią turėtų kompensuoti esančios šiluminės elektrinės. Metinė jų gamyba sudarytų apie 3,0 TWh.

Švedų ir suomių specialistų teigimu, įvertinus pateiktas prielaidas, matyti, jog dėl ekonominių priežasčių nė vieno Ignalinos AE bloko nebus įmanoma sustabdyti anksčiau negu baigsis techniniai ištekliai. Užtikrinus elektrinės saugumo reikalavimus, ir energija toliau galėtų būti patikimai gaminama.

Reikėtų atsižvelgti į tai, kad 2,5 TWh padidinus Ignalinos AE elektros energijos gamybą, tiek pat būtų galima sumažinti elektros energijos, gaminamos Estijoje deginant skalūnus, kiekį. Sieros išmetimas į atmosferą būtų sumažintas 10 tūkstančių tonų. Tai sudaro 20 proc. viso Švedijoje per metus išmetamo sieros kiekio. Šiuos pasiūlymus, švedų ir suomių specialistų nuomone, reikėtų įgyvendinti kuo greičiau – tai sutaupytų investicijas į energijos gamybos pajėgumus, sumažintų energijos gamybos sąnaudas ir pagerintų ekologinę būklę Baltijos regione. Jų nuomone, Lietuvos energetikos sistemos eksporto galimybės iki 2000 metų vertinamos 4,5–15,5 TWh, bet ne 2–6 TWh, kaip pateikiama Strategijoje.

Be to, reikia pabrėžti, kad paliekant dirbti abu Ignalinos AE blokus, elektrinės darbas taptų patikimesnis. Net jeigu abu blokai ir dirbtų ne visu pajėgumu, darbo režimas būtų patikimesnis negu vieno visu pajėgumu dirbančio bloko. Be to, dirbant vienam blokui ir jam sugedus, sutriktų Visagino aprūpinimas šiluma, nutrūktų būtinas šilumos ir garo tiekimas atskiriems elektrinės padaliniais.

Kruonio

hidroakumuliacinė elektrinė

Energetikos strategijoje teigiama, kad Kruonio HAE galią reikia apriboti trimis agregatais. Du iš jų jau dirba, o trečiasis baigiamas montuoti. Pagrindinis motyvas tas, kad sustabdžius vieną Ignalinos AE bloką ir sumažėjus vidaus bei eksporto elektros energijos poreikiams, dabar netikslinga papildomai investuoti 35 mln. JAV dolerių į ketvirtąjį bloką. Jį siūloma montuoti 2000–2010 metais, išaugus vidaus ir eksporto poreikiams. Pabrėžtina, kad ketvirtojo agregato turbina ir generatorius jau nupirkti ir yra elektrinėje. Baigus montuoti trečiąjį agregatą, galima pradėti montuoti ketvirtąjį. 35 milijonų JAV dolerių sąmata, kuria remiasi strategijos autoriai, yra sudaryta visiems baigiamiesiems Kruonio HAE pirmaeiliams darbams. Į sąmatą taip pat įtraukti visi nebaigti ankstesnių agregatų statybos darbai – aukštutinio baseino užbaigimas bei teritorijos sutvarkymas. Pasaulio banko atstovai, išnagrinėję padėtį, pripažino tikslinga baigti montuoti keturis agregatus ir sutinka skirti 12 mln. JAV dolerių paskolą trūkstamoms medžiagoms bei įrenginiams įsigyti. Esant tokiai padėčiai, nėra nei techninių, nei ekonominių priežasčių stabdyti Kruonio HAE statybą 6–8 metams, konservuoti nebaigtus darbus, išformuoti statybininkų ir montuotojų kolektyvą ir po palyginti trumpo laiko vėl atnaujinti statybą. Tuo labiau, kad atsisakoma statyti ketvirtąjį agregatą, mūsų supratimu, dėl nepagrįstai sumažintų elektros energijos vidaus ir eksporto poreikių

bei nepagrįsto Ignalinos vieno bloko sustabdymo. Tačiau, regis, būtina nenutraukiant statybos, įrengti ketvirtąjį agregatą.

Rimtas perspektyvas turi hidroenergija. Nemuno ir Neries vandens potencialas gana didelis, tačiau Strategijoje ekonominiai ir techniniai šių upių išteklių panaudojimo klausimai nebuvo nagrinėti, daugiau aptarta tik mažųjų hidroelektrinių perspektyva. Nors Nacionalinėje energetikos strategijoje pabrėžiama, kad daugelis siūlomų atsinaujinančių energijos šaltinių yra neperspektyvūs, tačiau siūloma atlikti visų jų priešprojektinę analizę ir už vietinių ekspertų darbą sumokėti 100 tūkst. JAV dolerių, o užsienio konsultantams – 400 tūkst. dolerių.

Ne visai suprantamos tokios didelės išlaidos už užsienio specialistų parengtus mažųjų hidroelektrinių projektus. Mažosios hidroelektrinės nėra sudėtingi energetikos objektai ir projektams parengti pakaktų Lietuvos specialistų kvalifikacijos bei kompetencijos.

Nors Nacionalinės energetikos strategijos parengimas – didelis darbas – sukaupia įvairi medžiaga, pateikti įvairūs energetikos plėtros scenarijai, bet joje yra daug neapibrėžtumo. Kai kurios problemos nagrinėjamos keletą kartų, energetikos apžvalgai ir įvairiems samprotavimams trūksta glaustumo, o visam darbui – sistemiskumo.

Negalima pritarti siūlomam energetikos plėtros scenarijui, kai dirba vienas Ignalinos AE blokas, Kruonio HAE veikia tik trys agregatai ir pereinama prie žymiai didesnio dujų suvartojimo. Ekspertų nuomone, turėtų dirbti abu Ignalinos AE blokai, o Kruonio HAE – visi keturi agregatai.

Apie 40 proc. vartotojų šilumą gauna iš išplėstų centralizuoto šilumos tiekimo sistemų, tačiau čia yra daug problemų ir neaiškumų. Nėra išsamios šilumos ūkio ir centralizuoto šilumos tiekimo analizės, nepateikti siūlymai ateičiai.

Kapitalinės investicijos nepakankamai pagrįstos ir daugeliu atvejų yra per didelės, o kartais išvis nereikalingos. Abejonių kelia

naujų savarankiškų energetikos institucijų kūrimas. Iš esmės atliktas naudingas, bet ne visai išbaigtas darbas.

Su ekspertų išvadomis aš asmeniškai supažindinau premjerą A. Šleževičių ir prezidentą A. Brazauską. Strategiją svarstant Vyriausybėje, į ekspertų pastabas buvo atsižvelgta ir palikti dirbti abu reaktoriai.

1994 metų vasarį Londone buvo pasirašyta Dovanos sutartis tarp Lietuvos vyriausybės, Ignalinos AE ir Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB). Dovanos fondas siekė 33 mln. ECU. Šios lėšos turėjo būti panaudotos trumpalaikiams saugumo pagerinimo projektams finansuoti. Šis fondas uždraudė keisti kuro kanalus ir, gavus saugumo licenciją, leido eksploatuoti AE blokus iki kuro kanalų darbo laiko pabaigos, t. y. 20 metų. Pirmąjį bloką iki 2003 metų, antrąjį – iki 2008 metų.

1995 metais Lietuvos energetikos institutas parengė Lietuvos elektros energetikos plėtros programą. Joje konstatuota: „Kuro kanalų eksploatacijos laikas yra 15–20 metų, tačiau reaktoriai būna remontuojami, stovi, taigi realus darbo laikas gali būti ir ilgesnis. Kadangi Vyriausybė su ERPB nutarė nekeisti kuro kanalų, taigi elektrinę teks uždaryti, kai baigsis jų eksploatacijos laikas“. Priimti tokie Ignalinos AE ateities scenarijai:

- 1) pirmasis reaktorius uždaromas 1998 metais, nes negauna licencijos tolesnei eksploatacijai arba po 15 metų eksploatacijos. Antrasis reaktorius uždaromas 2003 metais po 15 metų eksploatacijos;

- 2) pirmasis reaktorius uždaromas 1998 metais, nes negauna licencijos tolesnei eksploatacijai arba po 15 metų. Antrasis reaktorius uždaromas 2008 metais po 20 metų darbo;

- 3) pirmasis reaktorius uždaromas 2003 metais po 20 metų darbo, o antrasis uždaromas 2008 metais po 20 metų eksploatacijos.

Visais atvejais įgyvendinamos saugumo gerinimo priemonės ir pastatoma naudoto kuro saugykla.

Mokslų akademijoje svarstant programą, aš pasakiau, kad jei Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcija (VATESI) išduos licenciją, kad Ignalinos AE atitinka visus saugumo reikalavimus, tikslinga keisti kuro kanalus ir pratęsti elektrinės darbą iki projekcinio – 30 metų. Tai jau yra įgyvendinama ir tokioje pat Sankt Peterburgo AE. Ekonomiškai tikslinga grąžinti pagal Dovanos sutartį gautas lėšas ir pratęsti bloko darbą. Į tokį mano pasiūlymą karštai reagavo EB-PHARE programų diegimo padalinio ekspertas Mortenas Sondergaardas. Jo atsakymas buvo toks piktas, jog aš ir be vertimo supratau, kas čia šeimininkas, o kas svetimas. Iki tol naiviai maniau, kad patarėjai tik pataria, o sprendimus priima Lietuvos Vyriausybė. Neatsitiktinai padėką už visapusišką pagalbą rengiant energetikos strategiją M. Sondergardui pareiškė Lietuvos energetikos institutas. Nacionalinės elektros energetikos plėtros programa buvo patvirtinta pasirenkant trečiąjį scenarijų, t. y. pirmasis reaktorius dirba iki 2003 metų, antrasis – iki 2008 metų.

1999 metais sudarant Nacionalinę energetikos strategiją 2000–2020 metams, teko konstatuoti, kad laikas bėga labai greitai ir reikia vykdyti įsipareigojimus, prisiimtus Dovano sutartyje. Tampa visiškai nesuprantama ir nelogiška, kad į pirmąjį energetinį bloką saugumo didinimui investavus apie 500 mln. litų, 1999 metų liepą VATESI išdavus saugaus darbo licenciją, kurioje konstatuojama, kad blokas atitinka visus tarptautinius saugumo reikalavimus ir atlikus milžinišką darbą, bloką reikia sustabdyti iki 2005 metų. Girdėjau, kad tokias Dovanos sutartis pasirašė ir Rusijos atominės elektrinės, tačiau jose nebuvo numatyta sustabdyti elektrines įdiegus saugos priemones. Dabar analogiškų atominių elektrinės Rusijoje darbo terminas pratęstas iki 45 metų. Ilgėja jis ir Amerikoje bei kitose šalyse. Tuo tarpu mes elektrinę baigiame eksploatuoti po 21 metų, kai projektinis darbo laikas – 30 metų.

Lietuvos energetikos institutas bando įtikinti Europos Sąjungą pratęsti bent antrojo bloko darbą ir numato šiuos uždarymo scenarijus:

1) pirmasis blokas stabdomas 2000 metais, antrasis – 2005 metų pabaigoje;

2) pirmasis blokas stabdomas 2005 metais, o antrasis – 2010 metų pabaigoje;

3) abu Ignalinos AE blokai eksploatuojami taip, kaip buvo numatyta techniniame projekte, t. y. 2006–2007 metais keičiami pirmojo bloko kuro kanalai ir jis toliau eksploatuojamas 15 metų, antrojo bloko kanalai keičiami 2011–2012 metais ir jis toliau eksploatuojamas 15 metų;

4) pirmasis blokas stabdomas 2005 metais, o antrasis eksploatuojamas taip, kaip buvo numatyta techniniame projekte, t. y. 2011–2012 metais keičiami kuro kanalai ir blokas dar eksploatuojamas 15 metų. Trečiąjį scenarijų aš pasiūliau prieš ketverius metus, bet tada Lietuvos energetikos institutas tam nepritarė.

Strategijoje nurodomai sunkumai, su kuriais susidurs Lietuva. Cituoju: „Bendri pirmojo bloko uždarymo neigiami padariniai šalies ekonomikai preliminariai apskaičiuoti, naudojant skirtingus makroekonomikos modelius, gali siekti iki 40 mlrd. litų“. Tačiau patariamasi kompetentingų patarėjų, Lietuvos energetikos institutas siūlo: „Visapusiškai įvertinus techninius, ekonominius ir politinius veiksnius, siūloma tokia IAE tolesnio eksploatavimo strategija: pagal branduolinės saugos sąskaitos Dovanos sutartį pirmasis blokas bus sustabdytas 2005 metais. Kadangi skiriasi pirmojo ir antrojo bloko amžius, klausimas dėl antrojo bloko stabdymo sąlygų ir tikslaus galutinio termino bus sprendžiamas 2004 metais parengtoje atnaujintoje Nacionalinėje energetikos strategijoje, jau turint tikslesnės informacijos apie antrojo bloko darbą“.

Tačiau paaiškėja, kad ir Briuselis ašaromis netiki ir paprašo tiksliai nurodyti antrojo bloko stabdymo terminą. Taip gimsta 2002 metų Energetikos strategija, kurioje numatoma, atsižvelgiant į Lietuvos integracijos į Europos Sąjungos eigą, derybų dėl energetikos skyriaus terminus ir į tai, kad derybos dėl narystės Europos Sąjungoje turi būti baigtos 2002 metais, antrąjį Ignalinos AE bloką sustabdyti 2009 metais.

Siekiant nuraminti Lietuvos žmones, Strategijoje parašoma, kad „uždarius IAE, turimų galių šalies poreikiams tenkinti visais jų augimo atvejais pakanka ilgiau nei iki 2010 metų. Dėl antrojo IAE bloko stabdymo apie 3 ct/kWh padidės vidutinė elektros energijos kaina“.

Suprantama, kad sudarant perspektyvinį 20-ties metų planą, gali būti netikslumų periodo pabaigoje, bet kad praėjus vos penkeriems metams taip nesutaptų prognozės su laukiama realybe, kelia tik liūdesį.

Aš kėliau klausimą dėl naujo atominio bloko statybos, jeigu 2009 metais bus visai sustabdyta Ignalinos AE. Tačiau LEI direktorius J. Vilemas manė kitaip. Visų energetikos strategijų pagrindinė mintis buvo ta, kad elektros energijos gamyba turi rūpintis ne energetikai, o vartotojai, šilumos tinklų įmonės ir pramonės vartotojai ir statyti nedideles elektrines.

Po ilgų svarstymų 2002 metų spalio 10 dieną Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino naująją Strategiją. Joje nė žodžiu neužsiminta nei apie naujo atominio bloko statybą, nei apie naujų dujų ir garo ciklo energetinių blokų įrengimą Lietuvos elektrinėje, nors jau buvo parengtas projektas pastatyti du modernius 400 megavatų blokus.

Man nieko kito nebeliko, kaip tik kreiptis į spaudą ir nors taip atkreipti dėmesį. 2003 metų kovo 12 dieną „Lietuvos žiniuose“ buvo paskelbtas straipsnis „Naujos elektrinės statyba pavėluota jau šiandien“.

Lietuvos vartotojų poreikis 2000 metais sudarė 6814 mln. kWh. Nesunku suskaičiuoti, kad 2010-aisiais vartotojų poreikiai sudarys 10 381 mln. kWh. Prie jų dar reiktų pridėti energetikos sistemos reikmes. 2002 metais jos sudarė 3522 mln. kWh, ir neverta galvoti, kad ateityje jos mažės. Vadinasi, mūsų valstybei 2010 metais reikės apie 13 903 milijonų kWh. Tuo tarpu visos Lietuvos elektrinės, sustabdžius Ignalinos AE, galėtų pagaminti apie 13 4000 mln. kWh.

Akivaizdu, kad savos elektros energijos mums neužteks, žinoma, jeigu nebus pastatyta nauja galinga elektrinė.

Strategija klaidina

Nacionalinės energetikos strategijos autoriai tikino, kad jei energijos ir trūks, jos nusipirksime iš Europos Sąjungos rinkos. Naujų elektrinių, kurios turėjo veikti Europos Sąjungoje 2005 metais, elektros energijos kaina, esant vidutinėms kuro kainoms, sudaro: atominų – 14,57 ct/kWh, anglies – 15,66 ct/kWh, dujų – 16,99 ct/kWh. Nafta kūrenamų elektrinių statyba nenumatyta.

Lietuvos vartotojų sąnaudos 2001–2002 metais išaugo 10,2 proc. ir 2002 metais buvo 7,512 mln. kWh. Tuo tarpu strategija numatė, kad jos turėjo padidėti tik 8,79 proc. Bendrieji Lietuvos poreikiai išaugo daugiau – 12,4 proc. ir sudarė 11 200 mln. kWh, kadangi padidėjo Kruonio HAE gamyba. Iš šių pavyzdžių matyti, kad prognozuojamas 4,3 proc. metinis elektros energijos poreikių augimas yra per mažas.

Dar keisčiau, kad Strategijoje planuojama, jog 2010–2020 metais, elektros energijos prieaugis per metus bus vos 2 proc. Tuo tarpu visi tikėjosi, kad įstojus į ES, Lietuvos ekonomika atsigaus, bus daugiau statoma gyvenamųjų namų, plėsis pramonė skaitmeninės technologijos. Be abejo, tam reikia daugiau elektros energijos.

Lietuvoje dažnai giriama Airija ir jos ekonomikos laimėjimai. Tačiau niekur nerašoma, kad 1990–2000 metais elektros poreikis šioje šalyje išaugo beveik 10 mlrd. kWh ir 2000 metais sudarė 24 mlrd. kWh.

Strategijoje numatoma, kad per 20 metų elektros energijos poreikiai išaugs 5 mlrd. kWh ir 2020 metais sudarys 15,3 mlrd. kWh.

Šiuo metu vieno šalies gyventojų suvartojamas elektros energijos kiekis atsilieka nuo vidutiniškai suvartojamo ES šalyse 4000 kWh gyventojui, 2020 metais pagal Strategiją šis skirtumas sudarys jau 4800 kWh gyventojui.

Strategijos autoriai mažą vartojimo augimą teisingai, kad ypatingas dėmesys bus skiriamas racionaliam elektros energijos naudojimui. Tačiau prievartinis taupymas vargu ar duos naudos. Tarybiniais laikais (ypač 1980–1990 metais) iš pramonės įmonių bei kitų stambių elektros energijos vartotojų buvo reikalaujama kasmet 3 proc. sumažinti elektros suvartojimą kiekvienam gaminio vienetui. Bet rezultatai nedžiugino – per šalčius važinėjo nešildomi troleibusai, prastėjo produkcijos kokybė.

Šiuo metu padėtis iš esmės pasikeitusi – pramonės įmonės pačios suinteresuotos mažinti gamybos išlaidas ir jau ne pirmi metai diegia naujus įrenginius, kurių dėka gamina konkurencingą produkciją. Tas pats ir buityje – mūsų šaldytuvai, televizoriai yra ekonomiškai ir nenusileidžia analogiškiems užsienio gaminiai.

Minėtas elektros energijos suvartojimo augimas (po 4,3 proc.) nėra labai didelis. Lietuvos vartotojų sąnaudos 2020 metais sudarytų 14,6 mlrd. kWh, t. y. per 20 metų padidėtų apie 9 mlrd., o bendras Lietuvos poreikis sudarytų apie 20 mlrd. kilovatvalandžių. Esant tokiam suvartojimui, nuo ES atsiliksime apie 3500 kWh vienam gyventojui. Tai rodo, kad per šį laikotarpį atsilikimą nuo ES sumažinsime labai nedaug – nuo 4000 iki 3500 kWh vienam gyventojui. Tokiam energijos kiekiui pagaminti reikėtų 4000 megavatų generuojamosios galios.

Tačiau kokias elektrines Lietuva turės tuo metu?

Energetikos strategijoje šiluminės elektrinės numatyta pastatyti Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Pagal darbe atliktus projektavimo darbus šių elektrinių galia sudarytų 128 MW.

Atskirai verta pakalbėti apie Lietuvos elektrinę. Strategijos autoriai tvirtina, kad ji gali dirbti 80 metų, kiti specialistai sako,

kad ji savo laiką jau atidirbo. Elektrinės generalinis direktorius P. Noreika teigia, kad pirmasis ir antrasis jėgainės blokai yra modernizuojami, o trečiasis ir ketvirtasis – pasenę ir neekonomiški, todėl geriausiu atveju gali dirbti tik ypatingais atvejais. Likę keturi 300 MW blokai jau veikė 20–24 metus ir šiuo metu nebedirba. Todėl jie nesensta ir galėtų dirbti dar 20 metų.

ES energetikos organizacija UNIPED teigia, kad šiluminių elektrinių įrenginių amžius – 25–30 metų. Ūkio ir finansų ministrų įsakymu, išleistu 1999 metais, šiluminių elektrinių mašinų ir įrenginių vidutinis eksploatavimo laikas nustatytas 20 metų. Nėra abejonių, kad Energetikos strategijoje reikia remtis ne kieno nors pažadais, bet galiojančiais normatyvais.

Jeigu matoma, kad įrenginiai yra geros kokybės, ir komisija nustato, kad jų darbo laiką galima pratęsti, turi būti priimtas Vyriausybės sprendimas, nustatantis naują eksploatavimo laiką. Priešingu atveju įrenginiams pradėjus nepatikimai dirbti ir nenumačius jų modernizavimo, kyla pavojus energijos tiekimui.

Neišsiversime

Bet kokių atvejų, jei Lietuvos elektrinės galia bus 1500 MW ir veiks esamos bei naujos šiluminės elektrinės, bendra šalies elektrinių galia sudarys tik 2400 MW. Norint patenkinti prognozuojamus elektros energijos poreikius, būtina papildoma 1600 MW elektros energijos galia. ES duomenimis, pigiausią elektros energiją gamina atominės elektrinės, todėl tiksliausia Ignalinos AE aikštelėje statyti naują atominę jėgainę. Kai kas sako, kad šį klausimą nagrinėti per anksti, tačiau įsigilinus į statybos terminus, peršasi visai kitos išvados. Vyriausybei ir Seimui priimti sprendimą reikia vienerių metų. Dar vieneri metai praeis, kol visos suinteresuotos organizacijos pateiks projekto darbų technines sąlygas. Konkursas atominei elektrinei statyti pareikalaus dar metų. Dvejų metų prireiks projektui parengti, svarstyti ir patvirtinti. Pagal technines sąlygas 600 MW atominių jėgainių statybos terminas – treji metai. Sudėję gauname aštuonerius metus, taigi net optimistiškiausiais vertinimais jėgainė nepradėtų veikti iki Ignalinos AE sustabdymo.

Galų gale 2004 metais Ūkio ministerija nutarė, kad prognozuojant energetikos plėtrą, negalima pasikliauti vien Energetikos instituto nuomone, ir Kauno technologijos universiteto mokslininkams užsakė parengti elektros energetikos plėtros strategiją. Šio darbo vadovu paskiriamas KTU Energetikos technologijų instituto direktorius, Šilumos ir atomo katedros vedėjas profesorius J. Gilyš.

2005 metų sausio 14 dieną Vilniuje rengiama mokslinė konferencija „Kokią energetiką pasirinkti Lietuvai?“ Pagrindinį pranešimą

skaitęs prof. J. Gilys konstatavo, kad trims Baltijos šalims jau 2010 metais trūks 3,5 mlrd. kWh, iš jų Lietuvai – 1,3 mlrd. kWh. Vėliau energijos trūkumas dar labiau didės. Gauti trūkstamos energijos iš Skandinavijos šalių mažai tikėtina, nes Nordel sistemai jau dabar trūksta apie 15 mlrd. kWh. Skandinavijos šalys trūkstamą energijos kiekį planuoja gauti daugiausia iš Rusijos, nors 2006–2007 metų žiema parodė, kad elektros energijos trūksta ir Rusijoje. Suomiai nuo 1999 metų stato naują energetinį bloką, kurio statyba užtruks 11 metų. Apie tai konferencijoje pranešė Suomijos atstovas M. Paavola. Pasirodo, aš klydau sakydamas, kad naują bloką pastatyti užtenka aštuonerių metų! Linijos į Lenkiją statyba buvo nutraukta Lietuvos iniciatyva ir dabar labai sunkiai randa kelią. Belieka skubiai sutelkti visas jėgas ir materialinius išteklius bei statyti naują atominę elektrinę. Iniciatyvą statyti naują elektrinę rodo estų energetikai, kurie jau nuo 1995 metų siūlė sudaryti bendrą Baltijos energetikos sistemą. Estai pareiškė: arba mes statom AE, arba jie prisideda prie suomių, skiria tam lėšų ir per jau paklotą kabelį trūkstamą energiją gauna iš Suomijos. 2006 metų sausio 26 dieną energetikų konferencijos Vilniuje metu visų trijų Baltijos šalių atstovai susitarė pradėti įgyvendinimo studiją dėl naujos atominės elektrinės statybos šiame regione. 2006 metų vasario 27 dieną Lietuvos, Latvijos ir Estijos vyriausybės vadovai paskelbė komunikatą, kuriuo pritarė naujos atominės elektrinės statybai regione ir pakvietė nacionalines energetikos kompanijas investuoti į šį projektą.

Kitą dieną, kai vyriausybės vadovai pasirašė komunikatą, man paskambino Lietuvos radijo korespondentas ir paprašė pakomentuoti šį įvykį. Aš, žinoma, džiaugiausi, kad ilgai vilkinta AE statyba pagaliau pajudėjo iš vietos, ir pabrėžiau, jog latviai bei estai nesunkiai gaus bankų paskolas numatytai statybai, nes jų energetikos sistemos nėra išskaidytos į atskiras įmones, todėl turi pakankamai valdomo turto. Lietuvoje finansavimo klausimus išspręsti bus gana

sudėtinga, nes išsiskaidžius į atskiras įmones, „Lietuvos energijos“ turtas yra per mažas pakankamo dydžio paskolai gauti. Tame pačiame pokalbyje telefonu dalyvavo ir „Lietuvos energijos“ valdybos pirmininkas J. Vilemas. Jis užtikrino, kad „Lietuvos energijai“ nekils jokių problemų finansuoti šį projektą. Tačiau kai užsienio ekspertai, įvertinę finansinę projekto įgyvendinimo analizę, pripažino, jog „Lietuvos energija“ negali finansuoti savo dalies ir energetikos įmonės reikia sujungti į vieną bendrovę, po metų, 2007-ųjų balandžio 5 dieną, žurnale „Veidas“ Nr. 14 J. Vilemas pareiškė: „Atominės elektrinės statyba – labai brangus ir sudėtingas objektas. Dabartinei „Lietuvos energijai“ tokia našta būtų per sunki, ji tiesiog nepajėgi finansiškai“. Nesuprantama, kad septynerius metus būdamas „Lietuvos energijos“ valdybos pirmininku, J. Vilemas taip ir neišsiaiškino savo vadovaujamos bendrovės finansinės galios. Reikėjo, kad tai pasakytų trumpam atvykę eiliniai užsienio ekspertai.

Vis dėlto reikia konstatuoti, kad tie septyneri metai, Vilemo praleisti „Lietuvos energijoje“, nenuėjo veltui. Jis suprato, kad energetiką reikia plėtoti ne skaldant, o jungiant į stambią kompaniją. Apie tai jis „Veide“ rašo: „Pasižiūrėkime, kas vyksta Europoje: didieji energetikos gigantai toliau auga, plečiasi už savo valstybių ribų „prarydami“ kaimyninių šalių energetikos sistemas. Lietuva turi stipresnę energetiką nei visi artimiausi kaimynai, ir staiga būti kokio nors didelio rykliaus suvirškintiems nelabai norėtusi“. Po šiais žodžiais pasirašytų visi buvę ir neteisingai nušalinti „Lietuvos energijos“ vadovai, nenorėję skaidyti energetikos sistemos. Teiginys, kad sujungdami „Lietuvos energiją“ su Rytų ir Vakarų skirstomaisiais tinklais, mes sukuriame didžiausią Baltijos energetikos sistemą, švelniai kalbant, neatitinka tikrovės.

Energetikos sistemas charakterizuoja elektros energijos gamybos apimtys. Kuriamas junginys apima tik dvi elektrines – Kruonio HAE ir Kauno HE, kurios 2006 metais, atėmus elektros energijos

kiekį, sunaudotą Kruonio HAE užkrovimui, į energetinį tinklą atidavė 170 mln. kWh, arba 1,4 proc. šalyje pagamintos energijos, tuo tarpu Latvenego gamina 4,0 mlrd. kWh, o Esti Energija – 8,0 mlrd. kWh. Jų pagaminta energija sudaro beveik 100 proc. pagamintos energijos. Tad mūsų laukia dar ilgas ir sunkus darbas, kol sujungsimė į vieningą sistemą ir elektrines.

Nenuginčijamų argumentų spaudžiamas, 2006 metų balandžio 10 dieną J. Vilemas pristato Nacionalinės energetikos strategijos naują redakciją, kurioje teigia, kad „Lietuvoje reikia pastatyti naują atominę elektrinę (investicijos apie 10 mlrd. Lt). Anksčiausia šios elektrinės eksploatavimo pradžia būtų 2015–2017 m.“ Nors dar prieš keletą metų J. Vilemas „Kauno dienai“ yra pareiškęs: „Nauja atominė elektrinė Lietuvoje – visiška utopija“. Be to, Lietuvos elektrinėje iki 2010 metų reikia pastatyti bent 1 iki 400 MW galios kombinuoto ciklo dujų turbininį bloką (investicijos vienam blokui 720 mln. Lt) arba susitarti su ES dėl vėlesnės antrojo IAE bloko stabdymo datos.

Kai aš sakiau, kad vėluojam paleisti naują bloką, J. Vilemas su tuo nesutiko, tai kodėl dabar prašoma ES pratęsti antrojo bloko darbo laiką?

Strategijoje dar numatyta iki 2010 metų pastatyti 330 kV elektros perdavimo liniją Telšiai – Klaipėda, iki 2012 metų pastatyti jungtį su Lenkija ir Švedija, iki 2013 metų – 330 kV liniją Panevėžys – Šiauliai. Ir viską reikia padaryti per artimiausius penkerius metus (Lietuvos elektrinės 400 MW blokas ir elektros perdavimo linijos). Iš kur gauti tiek pinigų? O ką mes darėme anksčiau? Per visą nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos energetikai neįvedė nei vieno generuojamosios galios kilovato, nepastatė nei vieno kilometro 330 kilovoltų elektros perdavimo linijos. O veikiantys įrenginiai nenumaldomai sensta.

Vos pasigirdus kalboms, kad į kuriamą energetikos kompaniją įeis ir privataus kapitalo įmonė, žiniasklaidoje staiga kilo diskusijos.

Diskutavo daugelis Seimo narių, pramonininkų konfederacijos atstovai. Visi teigė, kad nereikia leisti privačiam kapitalui užvaldyti kuriamą bendrovę. Nuo 1999 metų ir visose vėlesnėse Seimo patvirtintose strategijose buvo pabrėžiama būtinybė kuo greičiau privatizuoti energetiką. Buvo galvojama, kad privatus kapitalas geriau valdys energetikos ūkį. Nors apie galimas pasekmes, privatizuojant energetiką, buvome perspėti.

2000 metų rugsėjo 4 dieną Helsinkyje vyko pasitarimas, kuriame buvo svarstomas Baltijos jūrą supančių elektros rinkų harmonizavimas. Studiją atliko Šiaurės šalių ir Vokietijos specialistų grupės. Parengtame pranešime konstatuojama: „Privatizavimas ir drauge nesugebėjimas sukurti konkurencinių rinkų skatins monopolinio elgesio stiprėjimą. Kol valstybiniai savininkai, be pelno didinimo, turi galvoti apie kitus tikslus, privatūs monopolijų savininkai paprastai galvoja tik apie ekonominius aspektus. Valstybiniams savininkams paprastai nėra racionalu didinti pelną, ypač jei jie kontroliuoja rinkos kainas, nes valstybiniai savininkai turi geras priežastis skirtingų arba sudėtingesnių uždavinių, negu privačių savininkų, apibūdinimui. Privatūs savininkai nebus laikomi atsakingi už gerovę, jų nereikia perrinkti ir t. t. Jungtinės Karalystės privatizacija, o vėliau įvykęs kontrolės pašalinimas labai aiškiai rodo, kad privatizacijos nepakanka efektyvumui pagerinti. Šiaurės pavyzdys vienodai aiškiai rodo, kad, norint sėkmingai pašalinti reguliavimą, nebūtinai reikalinga privatizacija. Atvirkščiai: privatizacija yra sėkmingo reguliavimo pašalinimo pasekmė“.

Šie ir kiti teiginiai visiškai atitinka ne tik elektros, bet ir dujų bei šilumos ūkio monopolijas. Minėtame pasitarime dalyvavo atsakingi suinteresuotų institucijų atstovai. Tačiau iš šios studijos nebuvo padarytos išvados, jos net nebuvo svarstomos jokiose šalies žinybose, mat yra įsigaliojusi nuomonė, kad tik privatus kapitalas visose verslo šakose gali duoti teigiamų rezultatų.

Privatizavus energetikos objektus, visiškai pasitvirtino tos neigiamos privatizavimo pasekmės, apie kurias dar 2000 metais perspėjo Baltijos jūros šalys. Privatizavus „Lietuvos dujas“, pakilo dujas tiekiančių įmonių pelno norma. Privatizuoti Vakarų skirstomieji tinklai pagal atliktus skaičiavimus turėjo 1,5 ct/kWh pigiau pardavinėti elektros energiją negu Rytų skirstomieji tinklai. Šiandien vaizdas atvirkštinis – VST parduoda elektrą 1,5 ct/kWh brangiau negu Rytų skirstomieji tinklai. Tai patvirtina ir Europos šalių patirtis. Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje ir Belgijoje energetiką valdo privatus kapitalas. Ten elektros energijos kainos didesnės nei Prancūzijoje, Švedijoje ar Airijoje, kur energetika valdoma valstybės. Pajutę tai savo kailiu, supratome, kad valstybė negali nusišalinti nuo energetikos valdymo.

Tris dešimtmečius trukusi Kruonio HAE statyba

Pradėjus statyti šiluminės elektrines su galingais – 150, 200 ar net 300 megavatų blokais, labai aktuali tapo didžiausio poreikio (piko) reguliavimo problema. Šiaurės vakarų energetikos sistemoje buvo pastatytos Dauguvos, Svyrių elektrinės, baigiamos Dniepro hidroelektrinės, suformuotos Volgos HE kaskados, tad didelių energetinių išteklių, galėjusių sureguliuoti apkrovos grafikus, beveik nebuvo.

Didėjant elektros energijos poreikiams ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Tarybų Sąjungoje, buvo diskutuojama dėl energetikos ateities, naujų pajėgumų, elektrinių statybos. Lietuvoje tuo metu buvo svarstoma statyti Birštono hidroelektrinę. Tačiau žvelgiant į ateitį, buvo akivaizdu, kad šios elektrinės galia maža ir ji ypatingos reikšmės neturės. Jau sklandė kalbos ir apie atominės elektrinės statybą.

1963 metais Mokslo ir technikos komiteto darbuotojai L. Rinkūnas ir J. Linkaitis paskelbė studiją apie hidroakumuliacinių elektrinių statybos perspektyvas Lietuvoje. Idėja buvo nauja ir energetikams, ir visuomenei. Kaip visada tokiais atvejais – šalininkų turi abi pusės. Vieni palaikė Birštono hidroelektrinės statybos idėją. Kiti įsiklausė į mokslininkų argumentus dėl hidroakumuliacinės jėgainės perspektyvos. Ką gi geriau statyti?.. Leningrado projektavimo institutas „Lenhidroprojekt“ 1964 metais atliko tyrinėjimo darbus ir parengė technines-ekonomines išvadas apie galimas aikštes

hidroakumuliacinių elektrinių statybai. Tarp prioritetinių buvo ir aikštelė prie Kaišiadorių.

Elektrinės prie Kruonio tikslingumą aptarinėjo Energetikos ugdymo komisija. Buvo pasiūlyta atlikti abiejų – Birštono ir Kruonio – elektrinių ekonominę, techninę ir energetinę analizę, išsiaiškinti pranašumus ir tada priimti galutinį sprendimą. Metus trukęs tyrimas buvo Kruonio HAE naudai, bet apsispręsti statyti buvo nelengva. Ypač prieštaravo TSRS plano komitetas. Energetikos ministerija, realiai susidūrusi su piko reguliavimo problema, statybos idėją palaikė. Galiausiai visose žinybose aptarus ir radus visiems priimtinas pozicijas, darbai prasidėjo. 1971 metais buvo parinkta aikštelė, 1977-aisiais Lietuvos, o po metų TSRS Ministrų taryba pritarė statybos projektui. Bet niekas negalėtų pasakyti, kad viskas klostėsi labai sklandžiai. Kur ten! Visa Kruonio HAE statybos epopėja aprašyta 1999 metais išleistoje knygoje „Kruonio HAE – didybė ir vargai“.

Tačiau Ignalinos AE ir Kruonio HAE didžiosios statybos susilaukė įtakingo technikos leidinio „Nuclear Engineering International“ dėmesio, kuris 1986 m. vasarį išspausdino platų straipsnį. Jame po mano nuotrauka rašoma: „Lietuvos energetikos ir elektrifikacijos valdybos vyriausiasis inžinierius. Jo uždavinys – tinkamas galingos Ignalinos elektrinės darbo suderinimas su TSRS šiaurės vakarų elektros tinklais.“

Nuo idėjos iki HAE agregato paleidimo praėjo trys dešimtmečiai. Žinoma, laikas galėjo būti ir trumpesnis, bet 1988–1989 metais kilo didžiulis vėjus prieš šią elektrinę. Visi tie, kurie anksčiau palaikė statybą, ėmė šnekėti atvirkščiai. Na, kol savo mintis dėstė nekompetentingi, su energetika nesusiję žmonės, dar buvo galima ir negirdėti, guostis, kad jie nesupranta, nežino, ką daro. Gal tai jų saviraiška, noras tapti populiariems.

Tačiau kaip paaiškinti ir Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto mokslininkų (dabar – Lietuvos energetikos institutas. *Aut. past.*) J. Vilemo, J. Burneikio, A. Juškos, L. Gudelio

poziciją, išdėstytą 1988 metų rugsėjo 3 dieną dienraštyje „Tiesa“: „Kitų šalių patyrimas patvirtino tai, kad pikinės galios šaltiniai elektroenergetikos sistemoje turi būti įrengti decentralizuotai, t. y. kuo arčiau naudotojų. Tokie šaltiniai galėtų būti dujų turbininės elektrinės, kurios dabartiniu metu įrengiamos prie stambesnių vartotojų.

Skaiciavimai rodo, kad dabartiniame statybos etape didžiausią ekonominį, energetinį ir ekologinį efektą duotų Kaišiadorių HAE statybos apribojimas, įrengus tik du tris 400–600 tūkst. kW bendrosios galios agregatus.

Apsiribojus, pavyzdžiui, dviejų agregatų paleidimu, galima atidėti, o gal iš viso atsisakyti likusių agregatų ir vandens padavimo vamzdžių, o aukštutinio baseino atraminės sienos statybą baigti ties 146,5 metro altitute, t. y. 6,5 m žemiau projektinio sienos aukščio. Likusias lėšas (apie 100 mln. rublių), šiai statybai skirtas medžiagas būtų galima panaudoti reikalingiems, neatidėliotiniams tikslams, pavyzdžiui, siera junginiams iš Lietuvos elektrinės degimo produktų valyti, kitokių valymo įrenginių statybai arba gerojai paspartinti respublikos dujųifikacijos tempus. Pagerėtų ir Kaišiadorių HAE mažesnės galios panaudojimas energetinėje sistemoje. Be to, tris keturis kartus sumažinus šios elektrinės galią, sutaupytume apie 140 tūkst. tonų organinio kuro, atitinkamai sumažintume ir atmosferos taršą“.

Monitor

Soviets seek alternatives to load following

Rather than improve the load following capability of the fuel and core control systems of their reactors, the Soviet Union is looking at ways of maintaining a full load on the core through pumped storage and the use of heat accumulators.

The development of fuel and reactor systems capable of accommodating the demands of load following "is viewed as the last resort" in the Soviet Union, according to Dr. Ashimov and Chukhovich of the Khrushchevskiy Power Engineering Institute. The Soviets prefer to level out the load on the core. For example, the supply from the Ignalina station being built in Lithuania, which will eventually consist of four 1500MW units, poses problems for the nearby Soviet grid. To help accommodate the station's output in a base load mode, and to stabilize the grid, a 100MW pumped storage station is being built at Kaišiadorys, according to Agapov. Similarly, chief engineer of the Lithuanian Department for Electric Power Development and Electrification.

In the night, when there is a surplus of electricity, the eight turbines of the Kaišiadorys plant will work as pumps, sealing water up from the river to the upper basin of the pumped storage system. At peak load, in the morning and evening, the upper basin will discharge through the turbines, generating electricity. By employing off-peak electricity to charge the pumped storage system at night, the Kaišiadorys plant will help Ignalina to maintain base load operation.

The first unit at Ignalina went critical on 4 October 1983. The second unit will be completed in 1990, and preparations are already under way for the construction of a further two units. The pumped storage plant is expected to go into service shortly.

Accumulating heat. Another approach being developed in the Soviet Union to maintaining base load operation of nuclear plants despite load fluctuations is to add heat accumulators. This solution has been developed by the Khrushchevskiy Power Engineering Institute.

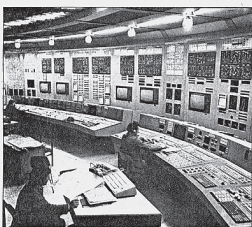
At night, when the electrical load drops, surplus heat generated by the core is stored in a heat accumulator. At times of peak demand this accumulated heat is fed back into the steam power cycle, either by raising the capacity of the main steam generators or by activating a standby steam generator. This increases the electrical capacity of the unit then runs to exceed the nominal capacity of the reactor, which is still operating at 100 per cent load. The faster the accumulator discharges, the higher is the peak output of electricity.

There are several methods of storing thermal energy. These include the pressurization of hot water, the heating of a high-boiling point organic liquid, and the use of phase change materials. The design developed by scientists at the Khrushchevskiy Akademicheskyye Proekt Institute is based on heating some 40,000t of water to about 200°C.

To improve the thermal efficiency of nuclear units water entering the steam generators is normally reheated by steam drawn from the turbines - condensing heating. When water from the heat accumulator is fed into the steam generator, however, the extraction of steam from the turbines for reheating is discontinued, increasing the nominal capacity of the turbine generator by up to 15-16 per cent.

This type of system is at least as economical as pumped storage, according to the Khrushchevskiy Institute report.

September 1988



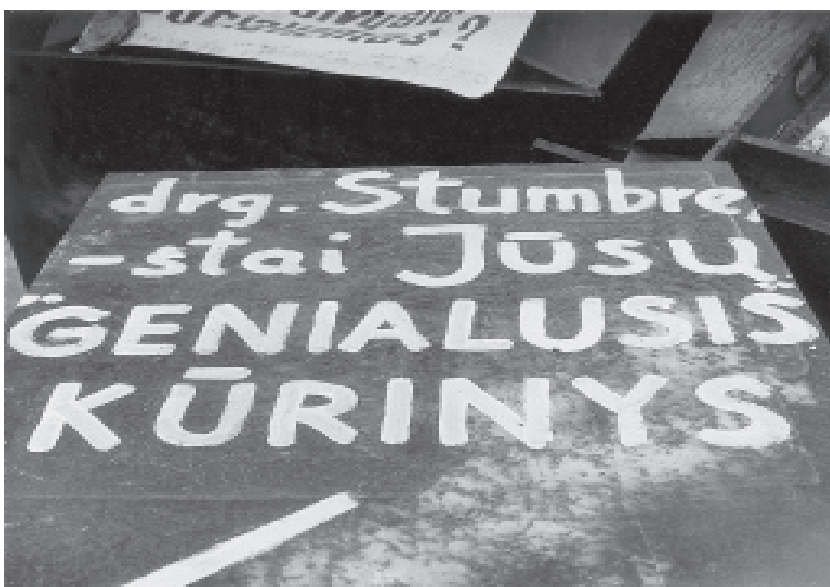
Leidinio „Nuclear Engineering International“ faksimilė, 1986 m.

Tokie Energetikos instituto mokslininkų pasiūlymai dėl lėšų, skirtų Kruonio HAE statybai, panaudojimo kitiems poreikiams rodo visišką finansavimo tvarkos nesupratimą. Tų centralizuotų, iš Maskvos skiriamų lėšų buvo galima atsisakyti, bet nebuvo galima jų panaudoti kitiems objektams. Neseniai teigęs, kad aukštutinio baseino atraminės sienelės statybą reikia apriboti, Energetikos institutas, vadovaujamas akademiko J. Vilemo, parengia Nacionalinę energetikos strategiją, kurioje kaip būtiną sąlygą numato pastatyti projektinio lygio atramines sienes. Nesuprantamas teiginys, kad sumažinus Kruonio HAE galią, bus sutaupyta apie 140 tūkst. tonų organinio kuro. Kruonio HAE, dirbdama siurblio režimu, naudoja Ignalinos AE energiją, kuri organinio kuro nenaudoja. O mokslininkų siūlomos dujų turbinos jį naudoja...

Nieko keista, kad po Černobylio katastrofos Lietuvos visuomenę ypač jaudino centro valdžios planuojama Ignalinos jėgainės trečiojo bloko statyba, taip pat naftos gręžiniai Kuršių mariose, Nemuno tarša. Ekologinė padėtis Lietuvoje buvo entuziastingai aptarinėjama, kurstomos aistros, buriamasi į neformalias organizacijas ir planuojami žygiai... Intelektualioji visuomenė ypač suaktyvėjo 1988–1989 metais. Prasidėjęs Žaliųjų judėjimas buvo nukreiptas prieš keturis pagrindinius objektus – Ignalinos AE, Mažeikių naftos perdirbimo gamyklą, Kruonio HAE ir Jonavos „Azotą“. Po visuomenės protestų buvo sustabdyta trečiojo Ignalinos AE reaktoriaus statyba, pakoreguotas kitų ekologiškai grėsmingų projektų įgyvendinimas.

Žaliųjų manymu, tai reiškė gryną orą ir nepriklausomybę, nepaklusimą Rusijai. Mano supratimu, beatodairiškai protestų protrūkiai reiškė, kad Lietuvą reikia palikti be kuro, be elektros energijos, žemės ūkį – be trąšų, o visus – be duonos.

Keistai man tada atrodė – prisipylę Mažeikių naftos perdirbimo gamykloje pagamintų degalų, žalieji sėda į automobilius ir važiuoja piketuoti dėl gamyklos uždarymo.



Taip mano veikla ir darbas „įvertintas“ ant Kruonio HAE gelžbetoninio bloko, 1989 m. V. Kisieliaus nuotr.

Nerimą dėl Ignalinos AE dar galima suprasti – Černobylio atominės elektrinės avarija pasėjo nerimą dėl pasitikėjimo atomu. Bet kodėl į žaliųjų akiratį papuolė toli nuo didelių miestų, 15 kilometrų nuo Mažeikių esanti naftos gamykla?.. Teršė ji nedaug, o vyraujantys pietų ir vakarų vėjai teršalus nešė kažin kur tolyn.

O kodėl neužkliuvo Lietuvos elektrinė, kuri, per parą degindama 8–9 tūkst. tonų mazuto, į aplinką išmesdavo 300 t sieros dvideginio, ir tas teršalų debesis vėjo buvo nešamas Vilniaus link? Teršė ir Vilniaus termofikacinė elektrinė, beje, stovinti pačiame mieste. Ir jokių mitingų! Niekas nereikalavo, kad ten degintume gamtines dujas ir mažiau terštume gamtą.

Ko buvo siekiama? Juk sustabdžius naftos perdirbimo gamyklą, kuro negautų Lietuvos elektrinė, sustotų Vilniaus ir Kauno termofikacinės elektrinės. Todėl smelkėsi mintis, ar tai nėra priešišku Lietuvai jėgų darbas. Norit nepriklausomybės – gyvenkit be energijos.



Nemuno vandenys užtvindo Kruonio HAE aukštutinį baseiną, 1992 m.

Greta – Lietuvos elektrinės vyr. inžinierius V. Mekas

Kruonio HAE gamtai nedarė jokios žalos, bet dėl jos kilus azijotai, 1989 metų rugsėjo 5 dieną Ministrų taryba priėmė nutarimą dėl elektrinės statybos pristabdymo. Sulėtėjo statybos tempai, ten dirbę žmonės buvo vadinami tautos priešais...

Bet praėjus vos dvejiems metams ir Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, o žaliųjų lyderiui Z. Vaišvilai tapus Nepriklausomos Lietuvos ministro pirmininko pavaduotoju, kuruojančiu energetiką, Vyriausybė 1991 metų gruodžio mėnesį priėmė nutarimą, leidžiantį statyti Kruonio HAE, kurios bendroji galia – 1600 MW. Kas negalima – tapo leidžiama... Tačiau ankstesnė aktyvistų „pergalė“ brangiai kainavo – statybą tęsti jau reikėjo iš Lietuvos biudžeto pinigų. Per 1993–1997 metus panaudota 111 mln. litų, bet už tuos pinigus tebuvo galima paleisti keturis agregatus. Taip ir stovi didžiulė galinga elektrinė pusiau nepastatyta. Atlikta 90

procentų statybos montavimo darbų. Pritrūkom tik 10 procentų – t. y. vamzdžių ir agregatų. Ir nors įdėtos didžiulės lėšos, elektrinė dirba tik puse projekcinio pajėgumo. Mašinų salėje dabar – gražus vaizdas. O už 4-ojo agregato, už laikinų durų – didžiulė duobė. Galia, kuri būtų labai reikalinga, tik rodo mūsų revoliucinės veiklos neūkiškumą.

Teko girdėti, kad aktyvus 1988 metų Žaliųjų lyderis J. Tamulis neseniai tarpininkavo vienai Norvegijos kompanijai, kuri siūlė už 600 mln. litų pastatyti trūkstamus keturis hidroagregatus. Priminsiu, kad keturių veikiančių hidroagregatų vertė sudaro 40 mln. litų. O visos Kruonio HAE – 400 mln. litų. Taigi kompanija, pastačiusi tik 10 procentų elektrinės fizinės apimties, gautų 60 procentų akcijų paketą. Tačiau antrą kartą parduoti Lietuvos turto jam nepavyko.

300 megavatų limitą skyrė... „Amerikos balsas“

Paskutiniaisiais didžiosios valstybės gyvavimo metais Lietuvos ekonomika pradėjo šlubuoti. Trūko energetinės galios, reikėjo taikyti apribojimus. 1988 metų sausį elektros energijos limitas, skirtas Lietuvai, palyginti su gruodžio mėnesiu, buvo sumažintas 300 megavatų.

Tų metų žiema buvo šalta. Kasdien vykstančiuose operatyviniuose pasitarimuose buvome barami už drausmės pažeidimus, grafikų nesilaikymą, gąsdinami atleidimu iš darbo. Į mūsų pasiaiškinimus, kad per mažas limitas, lyg kirste nukirsdavo – „kiek duoda, tiek turi užtekti“. Ne juokas atjungti 300 MW. Visokių išeičių ieškojom – bandėm kaimo vietovėse nutraukti elektros tiekimą po valandą rytais ir vakarais. Tuoju pasipylė skundai – reikia ūkį apeiti, gyvulius pašerti, karves melžti, o elektros nėra... Skambina CK sekretorius V. Astrauskas: „Pasistenkit žemės ūkio „nejudinti...“ Gerai, nejudinsim... Bet negalima ir miestuose gyvenimo ritmo trikdyti, ir čia visi su savo poreikiais. O pramonei kaip ribosi – socialistinis lenktyniavimas, planai, kuriuos reikia vykdyti... Jau patys įsielektrinę vaikščiojom, galvos tindavo nuo minčių.

Nutariau „užtarimo“ eiti pas tuometinį CK sekretorių A. Brazauską. Gal per „partinę liniją“ galima kaip nors paveikti. Juk galios mums užtenka, nemažai elektros energijos eksportuojam, bet savo poreikius turime itin riboti. A. Brazauskas buvo pažįsta-

mas su TSRS CK Pramonės skyriaus vedėju A. Volskiu, kuris irgi dalyvaudavo Energetikos ministerijos selektoriniuose pasitarimuose. A. Brazauskas aiškina jam, jog prašome ne todėl, kad viršijom limitą, o todėl, kad mums mažiau skyrė... Volskis lyg ir pažada išsiaiškinti, tačiau kitą dieną mes vėl apipilami priekaištais, vėl grasinimai netekti darbo.

Kai jau nieko nebesisekė padaryti, nutariau pats važiuoti į Maskvą. Didžiausius ketvirčių limitus nustatydavo Energetikos ministerijos kolegija. O atskirų mėnesių neviršydama normos juos perskirstyti galėjo Vyriausioji dispečerių tarnyba. Nuvykau pas vyriausiojo dispečerio pavaduotoją B. Siutkiną. Kalbamės, ūkiškus reikalus aptarinėjame, galiausiai aš jam sakau:

– Drauge Siutkinai, vasario 16 dieną sukanka 70 metų nuo buržuazinės Lietuvos paskelbimo, ir „Amerikos balsas“ nuolat skelbia žinias, jog kas iš to, kad Lietuva pasistatė hidroelektrinę, turi Lietuvos elektrinę, net atominę, o vis tiek gyvena tamsoje, elektros trūksta, nes ji visa eina į Maskvą. Ir ką į tai atsakyti?.. Skirkite mums vasario mėnesį 300 megavatų daugiau kovo mėnesio sąskaita, kad tą jubiliejinį vasarį apribojimų nedarytume, – prašau jo.

Nesunkiai susitarėm.

Tiek man ir reikėjo – aš juk žinau, kad kovo mėnesį prasidės potvynis, atsigaus hidroelektrinės, pavasarėjant ilgės dienos, rytais reikės mažiau elektros, mūsų niekas nebebars, nors grafikas ir bus viršytas. Taip ir buvo!

Pasirodo, „politinė versija“ buvo paveiklesnė, nei „techniški“ argumentai. O ką tas „Amerikos balsas“ kalbėjo – nei klausiau, nei girdėjau...

Visuomeninės veiklos verpetai

Intensyvėjant krašto elektrifikacijai, didėjo ir visuomenės susidomėjimas – visus energetikų darbus aktyviai aptardavo radijas ir televizija, dėmesio negailėdavo spauda ir informuodavo, regis, apie visai kasdieniškus darbus. O elektrifikuotas kolūkis ar pastatyta nauja pastotė būdavo tikra šventė – vykdavo mitingai, suvažiuodavo vietos valdžia, energetikai sulaukdavo daug dėmesio.

Aš aktyviai bendravau su visomis visuomenės informavimo priemonėmis, pats rašiau straipsnius, dalyvavau televizijos laidoje. Pamenu kartą į pasitarimą elektrifikacijos klausimais aptarti perspektyvinių planų sukviestam kolūkių pirmininkus, tai vienas jų, pradėdamas kalbą pareiškė: „Kaip sakė energetikos ūkio valdybos viršininko pavaduotojas *propagandos* klausimais A. Stumbras...“ Netgi tokias „pareigas“ buvau gavęs...

Ne visiems patikdavo mano atvirumas spaudoje, tačiau tai pasiteisino. Žmonės žinojo apie mūsų darbus, jiems būdavo paaiškinama, kodėl reikia statyti kokį nors energetikos objektą arba tiesti plačias žemės juostas užimančias 330 kilovoltų elektros perdavimo linijas.

1954 metais pradėtos kurti mokslo ir technikos draugijos (MTD), kurių svarba informuojant visuomenę taip pat buvo nemaža. Nuo įkūrimo aktyviai dalyvavau Energetikos ir elektrotechnikos pramonės darbuotojų draugijos veikloje, netrukus buvau išrinktas jos pirmininku ir beveik 40 metų vadovavau šiai draugijai.



Tiesioginio eterio belaukiant, 1971 m. Greta – laidos vedėja G. Sodeikienė

Energetikų mokslo ir technikos draugijos iniciatyva kasmet buvo rengiamos aktualios diskusijos – pradėta nuo kaimo elektrifikavimo, energetikos sistemos plėtros problemų, vėliau, energetikos sistemai perėmus valdyti ir miestų šilumos ūkį, iškilo įvairių klausimų dėl šilumos tinklų tiesimo, miestų termifikavimo. Tokie svarstymai, dalyvaujant įvairių žinybų specialistams, buvo labai naudingi. Pasikalbėję su kitų respublikų energetikais, kartais rasdavom teisingus sprendimus, išėitį iš komplikuočių situacijų, dalijomės patirtimi.

Dalyvavau ir Sąjunginės mokslo ir technikos draugijos, vienijusios visų sąjunginių respublikų energetikus, darbe. Už aktyvią veiklą man suteiktas garbės nario vardas. Diplomas, kuriuo buvau apdovanotas, pažymėtas 7-uoju numeriu, t. y. prieš mane tik šeši žmonės buvo gavę tokių apdovanojimą.

Sąjunginės mokslo ir technikos draugijos valdyba du kartus per metus organizuodavo plenumus, kuriuose ir man, kaip valdybos

nariui, tekdavo dalyvauti. Vienas tokių pasitarimų metų pabaigoje vykdavo Leningrade, kur buvo įsikūrusi MTD valdyba. Tuomet buvo tvirtinami kitų metų veiklos planai, aptariamai finansiniai šaltiniai, nagrinėjamas vienas, aktualus visai Tarybų Sąjungai „techninis“ klausimas. Kitas, išvažiuojamasis plenumas būdavo organizuojamas vasarą ir vykdavo vis kitame regione, pavyzdžiui, Taškente, Almatoje, Bratske, Irkutske, Krasnojarske, Kijeve ir kitur. Į tuos plenumus suvažiuodavo energetikos ir elektrotechnikos ministrai arba pavaduotojai, projektavimo organizacijų atstovai. Forumai buvo naudingi ne tik dėl gaunamos informacijos, bet ir dėl užmezgamų asmeninių kontaktų.

Dar viena bendradarbiavimo ir patirties mainų forma buvo Šiaurės vakarų vyriausiosios energetikos valdybos inžinieriaus J. Abolino iniciatyva organizuojami vyriausiųjų inžinierių susitikimai. Pasak jo, į sąjunginius susitikimus dažniausiai vykdavo tik direktoriai, o operatyvinį darbą dirbantys elektros tinklų ir elektrinių vyriausieji inžinieriai neturėjo galimybės pasidalyti savo rūpesčiais, pasidomėti kolegų darbu. Buvo suburtas neformalus vyriausiųjų inžinierių klubas, į kurio veiklą, be trijų Baltijos šalių specialistų, įsitraukė Archangelsko, Murmansko, Jaroslavlį, Briansko, Smolensko energetikai.

Susitikdavome kartą per metus vis kitame mieste, aptardavome saugumo technikos, avaringumo, naujų įrenginių įdiegimo klausimus. Į delegacijas įeidavo specialistai iš įvairių įmonių – dalyvau-davo vyr. inžinieriai, saugumo technikos ir avaringumo skyrių viršininkai, elektrinių specialistai. Pasitarimus organizuodavo ir Jungtinė dispečerinė tarnyba. Rygoje vyriausieji inžinieriai ir dispečeriai susitikdavo pavasarį – įvertinti potvynių poveikio, pikų, grafikų padengimo ir kt. klausimų, o rudenį – aptarti rudens-žiemos periodo didžiausio elektros poreikio, įrenginių darbo reguliavimo, kuro atsargų klausimus. Vieno tokio pasitarimo metu Archangelske dalyviams tarpusavy karštai diskutuojant, priejau prie Energetikos



Lietuvos TV žiburėlis energetiko dienos proga, 1975 m.
Priekyje – televizijos diktorius J. Baranauskas

ministerijos Vyriausiosios inspekcijos valdybos viršininko pavaduotojo I. Baranovo ir kreivai šypstelėjęs pasakiau:

– Storožukas (Maskvos valstybinės energetikos inspekcijos viršininkas. *Aut. past.*) pagal svarbumą tapo trečias asmuo Tarybų Sąjungoje, nes gautas ministerijos kolegijos nutarimas išstudijuoti jo kalbą, pasakytą aktyvo pasitarime ir parengti veiksmų planą jo išsakytoms mintims įgyvendinti. Anksčiau tik Lenino raštus ir Chruščiovo kalbas analizuodavome...

Išgirdę mano repliką, sušurmuliavo ir kiti pasitarimo dalyviai. Baranovas sukluso:

– Ar nebijai taip kalbėti, galiu juk Storožukui tavo žodžius perduoti?..

– Aš tam ir sakau, kad perduotum, – atkirtau, – tegu tokių kvailų nutarimų daugiau nepriima...

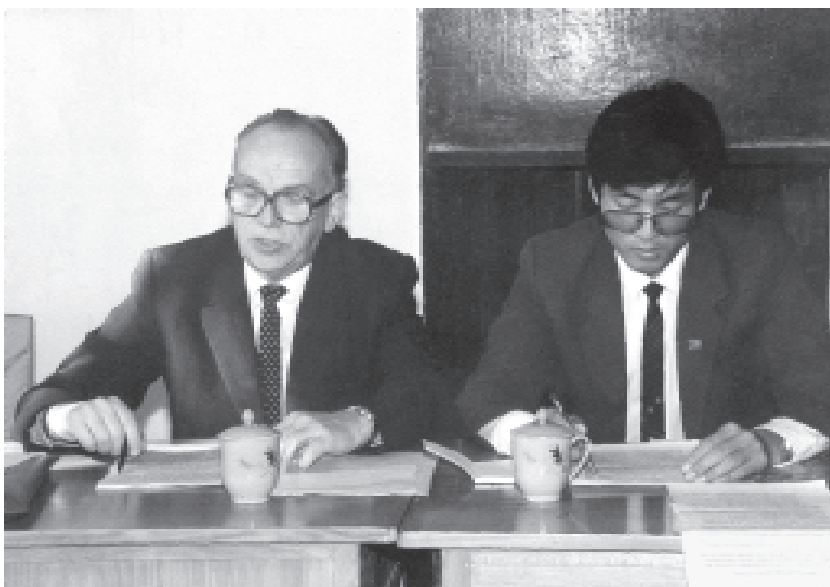
Gal renginio organizatoriai įvertino mano drąsą išrėžti tai, ką ne vienas tyliai mąstė, gal už kitus nuopelnus, pasitarimui baigiantis buvau apdovanotas padėkos raštu, kurio tekstas buvo užrašytas kaligrafiška kirilica.

O tą ministerijos kolegijos nutarimą paskui atidaviau J. Nekrašui, kad jis parodytų ministro pirmajam pavaduotojui A. Makučinui. Tegu pasižiūri, kokius „popierius“ pasirašinėja... Makučinas prisipažino, kad tarp daugybės raštų neskaitydamas galėjo ir tokį pasirašyti. O aš, vėliau bendraudamas su ministro pavaduotoju, nepatyrčiau kokio nors priešiško ar nepasitenkinimo, vėliau atvirkščiai...

Bendradarbiavimo su užsienio šalių energetikais pradžia galima laikyti 1970 metais Vilniuje vykusį Ekonominės savitarpio pagalbos tarybos šalių pasitarimą. Į jį atvykę įvairių šalių energetikos ministrai ir specialistai susipažino su Lietuvos energetika, lankėsi Lietuvos elektrinėje.

Tarptautiniai ryšiai buvo mezgami tarp ūkio subjektų, profsąjungų iniciatyva ir per mokslo ir technikos draugijas. „Lietuvos energija“ bendradarbiavimo sutartis buvo pasirašiusi su Lenkijos, Vokietijos Tiuringijos žemės energetikais. Jos būdavo teminės, iš anksto pasikeisdavo programomis, rengdavosi vizitams, kad jie būtų įdomūs ir naudingi. 1983 metais Mokslo ir technikos draugijos siuntimu dalyvavau konferencijoje Berlyne, į kurią susirinkę socialistinių šalių MTD nariai diskutavo apie miestų aprūpinimą šiluma ir tolesnes šios veiklos perspektyvas. Konferencijoje skaičiau pranešimą, sudominusį dalyvius – mes jau buvome termofikavę 5 miestus ir 18 rajonų centrų. Konferencijoje buvo kalbama apie antrinę šilumos panaudojimą, pavyzdžiui, didelių transformatorių išskiriamą šilumą patalpoms šildyti. Ši patirtis mums pasirodė įdomi. Alytaus elektros tinklų didelių transformatorių 330 kV pastotėje išskiriama šiluma buvo panaudota pastatui šildyti.

1989 metais man buvo pasiūlyta vadovauti į Kiniją vykstančiai delegacijai. Kinų kvietimu aš kartu su Moldavijos (dabar – Moldova. *Aut. past.*) energetikos sistemos generaliniu direktoriumi bei Mokslo ir technikos draugijos pirmininku V. Ikonikovu, Totorijos energetikos sistemos generaliniu direktoriumi bei MTD pir-



Pranešimas Kinijos energetikos specialistams, 1989 m. Greta – vertėjas Li

mininku R. Chairulinu dalyvavome seminare „Ekonomiškas energijos naudojimas liaudies ūkyje“.

Vėlų spalio 13-osios vakarą dideliu keturmotoriu lėktuvu iš Maskvos išskridome į Pekiną. Skrendant prie mūsų priėjusi stiuardėsė padavė ir liepė užpildyti deklaracijas. Pavartėm jas – klausimai anglų kalba, kurios nė vienas nemokėjome. Paklausiau stiuardėsės, kaip pildyti, bet ji atsakė taip pat nemokanti kalbos ir negalinti mums padėti. Labai nenusiminėm, pagalvojom, kad nuskridus į Pekiną, gal padės muitininkai, o gal kas nors rusų kalbą mokės. Deja, Pekino oro uoste irgi niekas nemokėjo rusiškai, nesuprato mūsų klausimų, tad šiek tiek sugaišome, kol tas deklaracijas užpildėm. Išėjusius iš oro uosto mus pasitiko kinai, laikantys plakatą su rusišku užrašu „Tovarišč Stumbras“. Kai susėdome į automobilį, su mumis bendravo tik vertėjas Li, kiti pasitikusieji rusiškai nemokėjo.

Apgyvendino mus gana moderniame viešbutyje, vakarienei buvo pasiūlyta įvairių patiekalų, taip pat europietiškų, gavome ir mums



Turbinų gamykloje Kinijoje, 1989 m.

įprastus stalo įrankius. Buvo pasirūpinta ir finansiniais reikalais – smulkioms išlaidoms mums skyrė po 80 juanių. Tai visai nemaža suma, palyginti su mus lydėjusio vertėjo alga – jis, turintis aukštąjį išsilavinimą, per mėnesį uždirbdavo 100 juanių. Vėliau išsiaiškinom, kad darbininkai, dirbantys gamyklose, uždirba apie 150 juanių.

Kitą savo viešnagės rytą turėjom skristi į Čingdao miestą. Ruošdamiesi kelionei, viešbučio kambaryje įsijungėm televizorių ir buvome nustebinti, kad tą pusantros valandos, kol jis buvo įjungtas, rodė tik mankštos pratimus arba anglų kalbos pamokėles įvairioms amžiaus grupėms – darželinukams, moksleiviams arba dialogus vyresniems, jau labiau kalbą pramokusiems žmonėms. Čingdao vėl apsigyvenome komfortiškame viešbutyje. Kambaryje ant stalo rādome termosą su karštu vandeniu, žaliosios arbatos pakelių. Vonioje – didžiulis veidrodis, telefonas ilgu laidu, rankšluosčių tiek, kad ne tik vienam, bet ir dviem gyventojams per akis užtektų. Padėtos šukos ir šlepetės. Nustebino tada dar nematyta elektros val-

dymo sistema. Šviesą įjungti ir išjungti reikėdavo magnetine durų atidarymo kortele, prie lovos buvo pultelis, kuriuo reguliuojamas apšvietimas ir įjungiamas televizorius, o naktį grindyse šviesdavo lemputė, kad būtų lengviau rasti šlepetes.

Kai svetingi šeimininkai mus pakvietė vakarienės, vėl buvo pasiūlyta gausybė įvairiausių patiekalų – moliuskų, krevečių, kalmarų, mėsos. Ne visada supratau ir ką valgau. Tiesa, aštuonkojo paragauti neišdrįsau. Beje, duonos nė karto nepasiūlė.

Kinai mums pasirodė labai rūpestingi, malonūs ir paslaugūs žmonės. Gaila, kad be vertėjo negalėjom susikalbėti, tik katilų gamykloje vyriausiojo inžinieriaus pavaduotojas mokėjo rusiškai. Milijoniniame Čingdao uostamiestyje lankėmės turbinų gamykloje, gaminančioje nedideles, iki 12 megavatų turbinas, taip pat geoterminės energijos turbinas. Kinijoje tuo metu veikė 9 gamyklos, kurios aprūpino turbinomis visą energetikos ūkį. Matėm statybos ir siuvimo fabrikų darbą, lankėmės alaus darykloje, kuri per metus išverda 130 tūkst. tonų alaus. Japoniškomis linijomis alus pilstomas į 0,5 ir 0,75 l butelius ir 0,3 l skardines. Prie alaus daryklos stovi didžiulis drakonas, padarytas iš tuščių puslitrinių butelių. Žiūrint prieš saulę, drakonas taip išpūdingai tviskėjo, tarsi būtų tikrais žvynais padengtas.

Baigiantis viešnagei Čingdao, aš užsiminiau, kad būtų galima plėtoti tiesioginius ryšius be Sąjunginės mokslo ir technikos draugijos tarpininkavimo. Kinai tam pritarė, ir tarp Lietuvos bei Čingdao MTD buvo pasirašytas bendradarbiavimo protokolas rusų ir kinų kalbomis. Beje, jų požiūrį į rusus parodė atsisveikinimo vakaras, kai keičiantis suvenyrais, šeimininkai mums padovanojo 10 keraminių butelių degtinės. Ką darysi – tuo metu mes atstovavome TSRS. Turiu pasakyti, kad dovanota degtinė buvo gana prasta.

Įsisukus į visuomeninę veiklą, teko nemažai pakeliauti. Lankiausi Prancūzijoje, Havro elektrinėje. Su šia elektrine ryšiai buvo užmegzti per profsąjungų organizacijas, tad vizitas buvo labiau pažintinis, netgi poilsinis, nes pabuvojome ir energetikų poilsio



Havro elektrinėje, 1981 m. Iš kairės: Lietuvos elektrinės vyr. inžinierius V. Mekas, A. Stumbras, vertėja, Lietuvos elektrinės vyr. meistras Č. Davliudas ir Havro elektrinės atstovai

bazėje, lankėmės pas miesto merą, susipažinome su istorijos, meno ir architektūros paminklais. Su prancūzais kasmet buvo keičiamasi energetikos specialistų delegacijomis. Be Havro elektrinės, lankėmės ir naujos atominės elektrinės statybos aikštelėje. Kadangi man visada rūpėjo Lietuvos energetikos ateitis, naujų jėgainių statybos perspektyvos, visiems sakydavau, kad energetikos plėtrą būtina numatyti 20-čiai metų į priekį, nes tiek laiko reikia įsigilinti į idėją, pagrįsti jos reikalingumą, rasti investicijų, parengti techninį projektą ir jį įgyvendinti. Todėl paklausęs prancūzų specialistų, kiek laiko praeina nuo pradinio etapo iki objekto eksploatacijos pradžios, ir gavęs atsakymą – 12 metų – visiškai nenustebau.

Geras idėjas pavyko įgyvendinti

Kad ir ko besiimtum, bet vienas ne ką tepadarysi. Kai tapau vienu iš energetikos valdybos vadovų, pirmiausia rūpėjo suburti vienminčių komandą. Pasirinkti žmones, kurie remtų mano idėjas, turėtų pasiūlymų, mokėtų dirbti savarankiškai. Aš ir jauniems specialistams patikėdavau sudėtingas užduotis, nes ir pats mėgau rizikuoti, eksperimentuoti. Mano galva, negalima smulkmeniškai kontroliuoti – juk iš darbuotojo atėmus iniciatyvą, jis vėliau įpranta kiekvieną smulkmeną derinti. O pavaldiniai turėtų derinti tik principinius klausimus arba tuos, kuriuos išspręsti jiems trūksta įgaliojimų. Ant mano kabineto durų niekada nebūdavo nurodytos priėmimo valandos. Prireikus darbuotojai galėdavo užėiti pasitarti, paklausti, pasiūlyti ar informuoti. Kartais būdavo, kad žmogus puldavo į neviltį, karščiuodavosi, jog nepavyksta atlikti darbo ar įvykdyti užduoties, tuomet ramiai paaiškindavau, kad 70 procentų klausimų išsprendžia patys ir nereikia spirgėti, 10 procentų – apskritai neišsprendžiami, todėl irgi neverta galvos į sieną daužyti, o 20 procentų klausimų būtina spręsti. Štai čia ir būtina susikonsultuoti ir atkakliai dirbti, nes kelių įveikia tik einantys. Beje, nemėgau melagių. Visiems sakydavau, kokia karti bebūtų teisybė – sakyk, o jei sugalvosi meluoti, toje vietoje geriau patylėk.

Atėdavo pas mane ne tik darbo klausimais pasitarti, dažnai darbuotojai pateikdavo įdomių idėjų, tik joms įgyvendinti trūkdavo

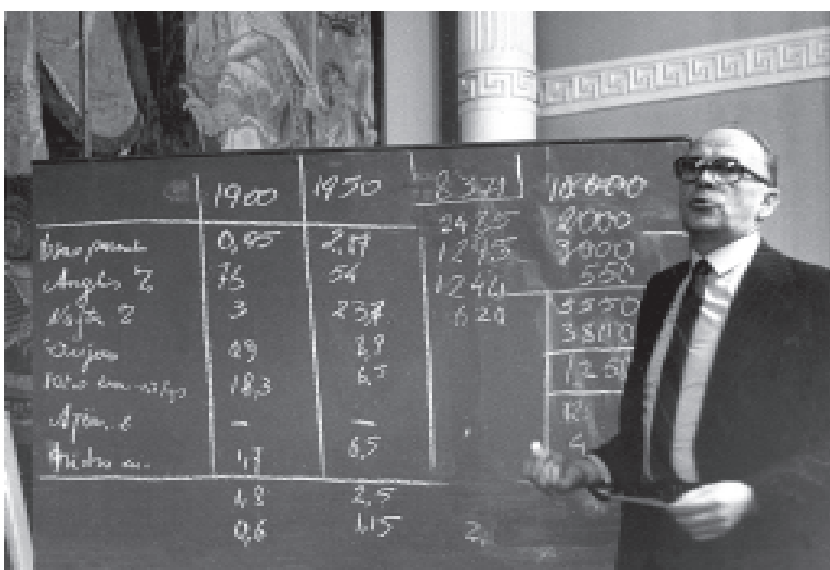


Patarimai jaunesiems energetikos specialistams, 1978 m.

kompetencijos, tada imdavom svarstyti, ką daryti, kaip tą gerą sumanymą palaikyti. Kartą užėjęs dispečerinės tarnybos viršininkas J. Martusevičius užsiminė, kad vertėtų sukurti filmų ciklą apie Lietuvos energetiką. Net pavadinimą buvo sugalvojęs – „Elektra gintaro krašte“. Mintis tikrai gera, bet kas to imsis? Kreipėmės į Kino mėgėjų draugiją, susiradom režisierių V. Paliulį, sutikusį mums talkinti. Netrukus jis entuziastingai ėmėsi darbo – archy-

vuose ieškojo informacijos, sistemino ją, kūrė 10 minučių filmukus, kuriuose dešimtmečiais (pradedant Rietavo elektrine) buvo įamžinta energetikos istorija. Šių istorinių kino reportažų visi labai laukdavome – kasmet pirmąją naujųjų metų darbo dieną į filmo peržiūrą susirinkdavo Lietuvos energetikos sistemos ir Vilniaus energetikos įmonių darbuotojai, būdavo kviečiami valdžios atstovai. Kadangi nei didelės salės, nei reikiamos filmo demonstravimo įrangos mes neturėjome, salę nuomodavomės iš Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos. Žinoma, gaila, kad keičiantis laikams ir vadovams, reorganizavus bendrovę, darbas nutrūko, iširo entuziastų komanda.

Dabar visi džiaugiasi tais atkakliais ir aktyviais energetikos sistemos darbuotojais, kurių pastangų dėka turime ir Lietuvos energetikos istorijos keturtomį. Tiesa, sunkiau nei rašyti ir parengti spaudai knygas sekėsi tvarkyti juridinius jos leidybos reikalus. Tarybiniais metais Energetikos valdyba neturėjo leidybinių teisių, taigi ir limitu popieriui gauti. Tačiau sužinojom, kad tokias galimybes



Paskaita jauniems energetikams Verkių rūmuose, 1982 m.

turi Lietuvos mokslų akademija. Pradėjom ieškoti ryšių. Padedant ir bendradarbiaujant viceprezidentui A. Žukauskui, atsakingam už Mokslų akademijos leidybinę veiklą, 1982 metais buvo išleista „Lietuvos energetikos“ 1-oji dalis.

O J. Martusevičiaus galvoje jau kirbėjo mintis, kaip atstatyti B. Balzukevičiaus skulptūrą „Elektra“, kuri nuo senosios Vilniaus elektrinės pastato buvo nugriauta 1957 metais. Dėl skulptūros atstatymo kreipėmės į Kultūros ministeriją, partijos ir vykdomąjį komitetą. Visi, nuo kurių tai nors šiek tiek priklausė, pritarė šiam sumanymui, tik miesto partijos komiteto pirmajam sekretoriui V. Sakalauskui pasakius, kad „kažkokios lenkiškos skulptūros mums nereikia“, jo įgyvendinimo planai nusėdo dulkėmis. Tiesa, po poros metų man paskambino Ministrų tarybos Kultūros skyriaus vedėjas P. Dzikaras ir pasiteiravo, kodėl, gavę visus leidimus, nieko nedarom. Aš pasiūliau paklausti Sakalausko, tuo metu jau ėjusio Ministrų tarybos pirmininko pareigas. Daugiau Kultūros skyriaus vedėjui klausimų nekilo. Ir tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę,

vėl sugrįžom prie skulptūros atstatymo idėjos. Tačiau tada jau iški-
lo medžiagų stygiaus problema – skulptūrai reikėjo bronzos. Mar-
tusevičius nugirdo, kad kažkas jos turi, gali parduoti, tad nieko ne-
laukus bronzos buvo nupirktas. Aktyviai į skulptūros atkūrimo darbą
įsitraukė skulptorius K. Bogdanas. Buvo paskelbtas geriausio pro-
jekto konkursas. O kad „Elektros“ atsiradimas ant elektrinės stogo
neatrodytų tik energetikos sistemos užgaida, įvairių energetikos įmo-
nių vadovai parėmė idėją pažadėję skirti lėšų, kurias gaus dalyvau-
dami simbolinėje akcijoje – sutaupę 30 tonų mazuto. Tokių pinigų
užteko, ir pagal senas nuotraukas skulptūra 1994 metais buvo res-
tauruota. Dabar ji, matoma iš tolo, puošia miestą. Lietuviai jai davė
dar vieną – Aušrinės – vardą.

Seniai buvo puoselėjama ir energetikos muziejaus idėja. Kauno
šilumos tinklų direktorius A. Šležas, pirmasis ėmėsis kaupti ekspo-
natus, tuo užsiėmimu sudomino ir kitus energetikus. Į muziejaus
kūrimo veiklą įsitraukė buvęs įmonės vyriausiasis inžinierius E. Bui-
nevičius. Buvo sukaupta daug įdomių eksponatų, surinkta vertingos
informacijos, tačiau kaip ir visur, pasikeitus požiūriui į vertybes, at-
ėjus naujiems darbuotojams, ir reikalų radosi kitokių, nebelabai rū-
pėjo išlaikyti nykstančius eksponatus. Muziejaus kūrimo darbai bu-
vo tęsiami Vilniuje. Ekspozicijai demonstruoti buvo pasirinkta se-
noji elektrinė, tuo metu priklausiusi Vilniaus šilumos tinklams.
Pastatas buvo suremontuotas, pritaikytas muziejaus reikmėms. Mu-
ziejų atidarius, paaiškėjo, kad tarp jo steigėjų „Lietuvos energijos“
nėra. Steigėjų sąrašas – Vilniaus savivaldybė, įvairios visuomeninės
organizacijos... O juk „Lietuvos energija“ galėjo pasiūlyti muziejui
unikalių eksponatų – turbinų, generatorių, kurie, išmesti į metalo
laužą, bus negrįžtamai sugadinti ar sunaikinti. Žinoma, reaktoriaus
neeksponuosi, bet atskiros turbinos detalės galėtų būti įdomios.
Visuomenei būtų įdomu sužinoti, kaip ta elektra gaminama. Tiesa,
dabar situacija jau pakito – atkaklių entuziastų pastangos padėjo
bendrovei likti vienai iš muziejaus steigėjų.

Kuro blokados išbandymai

Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, energetikos klausimai tapo labai politizuoti. 1990 metų balandžio 20 dieną Lietuvai buvo paskelbta ekonominė blokada. Šią žinią išgirdau Rygoje, lankydamasis Jungtinėje dispečerių tarnyboje. Tad su šios tarnybos specialistais skubiai ėmėme tartis ir operatyviai planuoti kaip išgyventi, jei iš Rusijos negausim kuro. Kadangi Lietuvos energetikų santykiai su Jungtine dispečerių tarnyba buvo geri, nutarta maksimaliai sumažinti Lietuvos elektrinės apkrovą, o trūkstamos elektros energijos gauti iš Estijos arba Baltarusijos, kuriai neseniai dar patys tiekėm. Buvo sudaryti režimo grafikai, ir trūkstama energija ėmė tekėti iš Estijos. Ignalinos atominė elektrinė dirbo visa galia, o Lietuvos elektrinė – mažiausia, tad visiško ir dalinio elektros energijos nutraukimo šaliai buvo išvengta. Vieninteliai apribojimus pajuto alytiškiai. Kuro taupymo sumetimais buvo sustabdyta katilinė, tiekusi technologinį garą miesto įmonėms, daugiausia tekstilės kombinatui. Kad tuščiai nestovėtų, nuspręsta atlikti tekstilės kombinato remontą, o kartu suremontuoti ir katilinę.

Kiekvieną dieną situaciją įvertindavo operatyvinis štabas, kuriam vadovavo vicepremieras A. Brazauskas. Energetikos viceministras S. Kutas apžvelgdavo energetikos būklę. Kartą, jam išvykus į komandiruotę, pasitarime dalyvavau aš. Informavau apie padėtį, pasakiau, kad elektros gauname iš Šiaurės vakarų energetikos sistemos ir labai nerimauti neturėtume. Bet ir visai nusiraminti negalėjome. Todėl pasitarime dalyvavusio Civilinės gynybos štabo viršininko

generolo S. Nekrošiaus buvo pasiteirauta, kaip jo vadovaujama tarnyba kritiniu atveju aprūpintų elektros energija svarbius objektus – vandentiekį, ryšius ir kt. Nekrošius pasakė, kad turi vieną rezervinę 400 kilovatų galios mobiliąją stotį. Bet tai juk lašas jūroje! Vilnių aprūpinti vandeniu reikėtų 10 tūkst. kilovatų, kad veiktų geležinkelio mazgas – 5 tūkst. kW, o kur dar ryšiai ir visos svarbios įstaigos. Tam, kad karo atveju būtų užtikrintas ūkio funkcionavimas, Civilinės gynybos štabe buvo sudaromi mažiausio poreikio grafikai, galia vien Vilniaus miestui siekė apie 20 tūkst. kilovatų. O tokią galią būtų turėjusi suprojektuota ir dar prieš Antrąją pasaulinę karą pradėta statyti Turniškių hidroelektrinė. Deja, po karo darbai nebuvo atnaujinti. Avarijos ar kitu kritiniu atveju ji būtų galėjusi aprūpinti elektros energija Vilnių, jeigu jos statybos nebūtų atsisakyta. Mažiausius Kauno poreikius galėtų patenkinti Kauno hidroelektrinė.

Na, bet ekonominė blokada energetikų nesužlugdė. Buvęs „Lietuvos kuro“ direktorius J. Ilikevičius kartą pasakojo, kaip buvo gauta papildomai mazuto, t. y. daugiau, negu buvo skirta pagal sąjunginės ministerijos nurodymus. Mazutas buvo gabenamas į Daugpilio paskirstymo punktą, o iš ten jau konkrečia kryptimi būdavo siunčiami ešelonai. Kadangi naftos perdirbimo gamyklos atsargų neturėjo kur laikyti, mazutą reikėjo tuoj paskirstyti. Jei ne Lietuvai, tai kam nors kitam... Buvo vasara, visos talpyklos pilnos, mazuto stygiaus niekas nejautė, tad užteko paskyrimo dokumentus pildančią operatorę pamaloninti šokoladu ir mazutas buvo nukreiptas į Lietuvą.

Viską sustygvę, gana sėkmingai išgyvenom 1990–1991 metų žiemą. Tiesa, pasitaikė diversijų atvejų ir paslaptinių atjungimų. Kažkas atjungė kabelį, kuriuo elektros energija tiekta Aukščiausajai Tarybai. Laimė, pastatui elektra tekėjo trimis kabeliais. Piktadariai arba nežinojo schemos, arba nepriėjo prie kabelių, todėl atjungus vieną kabelį, kitais dviem elektros energija buvo tiekiama. Buvo nutrauktas elektros tiekimas ir Santariškių klinikoms. Bet

apie tą nepatikimą klinikų maitinimą mes žinojom, ieškojom išei-
čių, buvo pagerinta elektros tiekimo schema, o po kelerių metų
įrengta ir rezervinė stotis.

Nors po Maskvos pučo Lietuva buvo pripažinta nepriklausoma
valstybe, tačiau mazuto tiekimo nesisekė išspręsti. Derybos ir pokal-
biai su TSRS vyriausybe rezultatų nedavė. Premjerui G. Vagnoriui
grįžus iš Maskvos, sužinojom, kad papildomai 1992 metų pirmąjį
ketvirtį galime gauti vos keletą tūkstančių tonų mazuto. Tai kaip
dirbti? Buvo svarbu „neužšaldyti“ elektrinių ir šilumos tinklų, nes tai
vėliau būtų labai brangiai kainavę. Šiek tiek mazuto turėjom, dar
buvo valstybės rezervas, ėmėm derinti strategiją, kaip dirbti žiemą,
apsirūpinti elektra ir nestabdyti elektrinės. Susitikę su energetikos mi-
nistru L. Ašmantu (pas ministrą nuvykom kartu su generaliniu di-
rektoriumi A. Mikužiu – kad nebūtų nesusipratimų, jog vieno vado-
vo vienokia nuomonė, kito kitokia), svarstėm, kad turimų kuro at-
sargų gali užtekti Lietuvos elektrinėje deginant per parą ne daugiau
kaip 1,5 tūkst. tonų mazuto ir pagaminant 6 mln. kilovatvalandžių
elektros energijos. Jei gautume papildomai dujų, apkrovą galima pa-
didinti, o jei ne, dirbti tokiu režimu, kad daugiausia elektros energi-
jos gamintų Ignalinos AE. Ir pasilikti 50 tūkst. t rezervą, jeigu sustotų
Ignalinos AE. Tokio režimo ir laikėmės, tačiau sausį užėjo dideli šal-
čiai, ypač padidėjo apkrova, todėl linija Ignalinos AE – Lietuvos elek-
trinė pasiekė kritinę ribą ir galėjo bet kada išsijungti. Energetikos
ministro pavaduotojas S. Kutas davė nurodymą apkrovą mažinti.

Beje, energetikos ministras L. Ašmantas apkrovų ir ribojimų
klausimą ne kartą kėlė Vyriausybėje, tačiau Vagnoriaus vadovau-
jamas ministrų kabinetas jo svarstymą perkeldavo iš vieno posė-
džio darbotvarkės į kitą. Išeities nebuvo. Iš vakaro pranešėme apie
įvedamus ribojimus (apie jų režimus būdavo pranešama per radiją
15 valandą). Žinoma, ne visi drausmingai laikėsi nurodymų. Ir jei
susikaičiuodavom, kad apkrovą reikia sumažinti 400 megavatų, tai
geriausiu atveju sutaupydavom 100–150 megavatų.

O kai gavome pranešimą apie skiriamą papildomą dujų kiekį, 7 valandą ryto visos įmonės buvo informuotos, kad apribojimai atšaukiami. Tačiau tą dieną įvyko trumpasis jungimas Kaišiadorių 110 kilovoltų pastotėje. Du paukštynai liko be įtampos. Ramybės nedavė mintis – ar tai gedimas, ar diversija... Nuvažiavę su A. Mikužiu į Kaišiadoris, įsitikinome, kad tai trumpasis jungimas ir ne kokioje maitinimo linijoje, einančioje iš pastotės, o abiejų transformatorių įvadiniuose narveliuose. Labai panašu į diversiją, bet įtartinų asmenų nepavyko nustatyti. Laimė, ten jau buvo atvykęs Alytaus elektros tinklų direktorius V. Blažauskas. Mes nurimom sužinoję, kad Alytaus elektros tinklai turi atsarginių narvelių ir juos tuoj atveš. Taip avarija buvo likviduota gana greitai.

Kai grįžau į Vilnių, paskambino iš valdybos ir pranešė, kad 14 valandą turiu būti Vyriausybėje. Bus svarstomi energetikos klausimai. „Na, galų gale“, – pamaniau sau... Metai praėjo, kai G. Vagnorius valdžioje, o nei generalinis direktorius A. Mikužis, nei aš nė karto nebuvom pakviesti pasikalbėti ar pranešti apie energetikos problemas ir darbus, apie pasirengimo žiemos sezonui rūpesčius ar pan. Sėdžiu posėdyje, gavęs žodį, pradedu pasakoti apie Kaišiadoryse įvykusią avariją, bet Vagnorius ilgai kalbėti neleido, nervingu balsu pareiškė, kad kariniame miestelyje ginklus dalija, o mes, energetikai, velniaižin kokius elektros energijos apribojimus taikom. Kad pramonė sustotų?!. Pavadinęs tai kenkėjiškumu, ryžtingai pareiškia, kad iš pareigų reikia atleisti A. Mikužį, energetikos ministro pavaduotoją S. Kutą ir mane. Visi, išskyrus energetikos ministrą L. Ašmantą, balsavo „už“. Bet vienas lauke ne karys – nutarimas priimtas. Manding, šis klausimas jau seniai buvo aptartas, reikėjo tik progos „užsikabinti“... Juk mes, visi „prie tarybų valdžios“ dirbę, Nepriklausomai Lietuvai nelabai tinkami ir reikalingi...

Klausimas išspręstas. Išeinu iš salės. Netrukus, dar posėdžiui nesibaigus, išeina Ašmantas ir klausia manęs: „Na, ar jau gali iš

darbo išeiti?..“ Klausimą tik aš ir supratau. Kažkada juokais L. Ašmantui esu prasitaręs, kiekgi galiu tas pačias pareigas eiti. Mat tarybiniais metais Ministrų taryba tarnybiniam naudojimui išleisdavo telefonų knygėlę su visų vadovaujančiųjų darbuotojų telefonų numeriais. Joje buvo Centro komiteto, Ministrų tarybos, Aukščiausiosios tarybos vadovų, jų pavaduotojų ir rajonų valdžios pareigūnų bei stambių įmonių vadovų pavardės. Laikas bėgo, pavardės keitėsi, o ties A. Stumbro pavarde jau 30 metų tos pačios pareigos rašomos. Tiesa, finansų ministras R. Sikorskis buvo pradėjęs dirbti už mane anksčiau. Jis savo pareigas pradėjo eiti 1957 metais, o aš į sąrašą paskirtas 1958-aisiais. Ir pagal darbo stažą niekaip negalėjau jo aplenkti. Keitėsi valdžia, ir jau pamaniau, kad Sikorskio į naują vyriausybę nebekvies, tačiau jo patirties dar labai reikėjo. Ir tik Vyriausybės vadovu tapus Vagnoriui, jis buvo atleistas. O aš dirbau. Taigi mano stažas tapo vieneriais metais ilgesnis. Todėl Ašmantui patvirtinau, kad dabar galiu išeiti. Aplenkiau Sikorskį, pasiekiau pareigų vienoje darbovietėje ilgaamžiškumo rekordą – 34 metai!..

Grįždamas iš Vyriausybės rūmų, užsukau pas energetikos viceministrą S. Kutą, kurio klausimas taip pat įtrauktas į tos dienos posėdžio darbotvarkę. Sakau, gali nebeiti, nes jau esi atleistas. Kutas nesupranta mano „pokštų“... Sako, manęs niekas neįspėjo, ir aš eisiu savo klausimo pristatyti. Na, nuėjo, pakalbėjo. Ir lyg niekur nieko... Apie atleidimą niekas neužsiminė.

O aš, parėjęs į valdybą, mintiju – kad mane, nurodžiusį taikyti apribojimus, nors tai ir nebuvo padaryta, atleidžia – aišku, Kutą, davusį nurodymus – aišku. Bet kodėl Mikužį?.. Na, nebent dėl kompanijos. Vyriausybė parašė potvarkį dėl Kuto, o dėl mano ir Mikužio atleidimo įsakymą turėjo rašyti Ašmantas. Jis kategoriškai atsisakė... Po savaitės mes su Mikužiu einam pas Ašmantą aiškintis – dirbt mums ar nedirbt.

– Dirbkit, – nukirto jis.

Bet kaip dirbti, jei tavimi nepasitiki? Mūsų darbe reikia rizikuoti, o jei valdžia tą riziką supras savaip, gali ir sabotażu apkaltinti.

– Na, tada ne tuoj pat, – sako Ašmantas, – žiemos poreikių maksimumą reikia „atlaikyti“. Aha, vadinasi, iki kovo mėnesio dirbt, kol šiek tiek sumažės apkrovos, kad atėjęs naujas vadovas galėtų ramiai įeiti į ritmą, ruošti kitai žiemai, planuoti pavasarį kapitalinius remontus, kurie būtų vasarą atlikti, pasirūpinti kuro atsargomis.

Kalbant apie apribojimus, norisi pabrėžti, kad apribojimų ir atjungimų grafiką ateinančiai žiemai visada būdavo sudarinėjami vasarą. Su gamyklomis būdavo suderinamas įrenginių stabdymo eiliškumas ir trukmė, tačiau nenutrūkstantis technologiniai procesai stabdomi nebuvo. Tiesa, pasitaikydavo sunkumų, juk ir laikas neramus – perestroika, prasidėjęs chaosas, energijos stygius. Tačiau tokia tvarka visiems buvo žinoma, jokios saviveiklos nebuvo, tiesiog mano atleidimą ir reikėjo suprasti kaip norą atsikratyti neįtikusių ir „pastatyti“ savus... Taigi aš antrą kartą per savo darbo biografiją buvau paskelbtas valstybės priešu.

Kitą dieną atėjęs į tarnybą, sulaukiau ryšių ministro K. Birulio skambučio:

– Mane nuo pareigų „nuėmė“, – su slepiamu apmaudu pareiškė. – Kol ta vieta buvo pavojinga, kol Nepriklausomos Lietuvos pasaulis nepripažino, kol kariniai daliniai baimę ir nerimą kėlė, kol su Saugumo departamentu bendrauti reikėdavo, šios pareigos nieko nežavėjo. Dabar, kai Lietuvą jau ir Rusija pripažįsta, daug norinčių į tą vietą atsirado...

Teliko pasiguosti, kad ne mes vieni neįtikom...

Po kelių dienų sustojo Ignalinos AE pirmasis blokas. „Ypatinga padėtis...“ Jau buvo gerokai po darbo valandų, bet turėdamas viso-



Paskutiniai nurodymai prieš išeinant į pensiją, 1992 m.

Greta – Centrinės dispečerių tarnybos viršininkas J. Martusevičius

kių reikalų dar buvau valdyboje, užėjau pas generalinį. Gavus tokią žinią, nurodymas vienintelis – taikyti apribojimus. Aptariant situaciją, netrukus suskambo telefonas: vicepremjeras Z. Vaišvila kviečia ateiti į vyriausybę paaiškinti, kas atsitiko, kodėl sustojo blokas. Mikužis siuncia mane. Einu... Įėjęs į pastatą apstulbstu. Suprantu, kad valdžios rūmus reikia saugoti, ir „anais laikais“ prie durų milicininkas sėdėdavo, įeinančiųjų leidimus tikrindavo, bet kad šitaip, trys automatais ginkluoti kareiviai pasitiks – nesitikėjau. Pakylu į trečiąją aukštą – ten, kur Vaišvilos kabinetas, priimamajame, be vicepremjero sekretorės, irgi trys ginkluoti sėdi... Jausmas tarsi į apgultį pakliuvus. Trumpai išklojau Vaišvilai visą padėtį, o jis mandagiai sako:

– Lukterėkit, gal dar Vagnorius norės ko paklausti.

Nueinam pas Vagnorių – dar sykį informuoju apie problemą atominėje elektrinėje, pasakau apie apribojimus (nors buvo nurodyta



S. Kuto ir A. Mikužio linkėjimai, 1992 m.

be jo žinios tokių priemonių netaikyti), bet čia juk techniniai dalykai – kol skambinsi, ieškosi, viską suderinsi, sistema gali „iš rikiuotės išeiti“...

– Ką daryti, – klausia premjeras, – kad tokie dalykai nesikartotų?

– Kuro reikia! Štai svarbiausias dalykas...

Kitą dieną prieš pietus su „Lietuvos kuro“ generaliniu direktoriumi J. Ilikevičium vėl esam kviečiami pas premjerą. Atvyksta, nors man, kaip atleistam iš pareigų, nebūtų ko čia ir landžioti, tačiau jokios užuominos nesulaukiu. Vagnorius, kreipdamasis į Ilikevičių, sako, duosim, ko reikia mainais į kurą – maisto produktų, dolerių, tik gaukit jo...

Na va, Vyriausybė pradėjo rūpintis, kad energetika patikimai veiktų, suprato, kad negalima tik reikalauti sklandaus darbo niekuo nepadedant.

O laikas bėgo. Pavasarėjo. Atėjo ir 1992 metų kovo 27-oji. Iškilmingai, atvykus atsisveikinti ne tik kolegoms, bet ir Latvijos bei Baltarusijos energetikams, Jungtinės dispečerių tarnybos vadovams, Kauno politechnikos instituto bei Mokslų akademijos atstovams, buvau išlydėtas į užtarnautą poilsį... Laimingiausia tuo metu buvo žmona Jolanta:

– Tu prie Aušros vartų žvakutę Vagnoriui uždek, kad dabar turėsi ramų gyvenimą. Anksčiau nei dieną, nei naktį ramybės neturėjai, poilsio dienų nebuvo, surast negalėdavom.

Tai tiesa. Dirbant tokiam chaose, koks buvo Vagnoriaus vadovavimo metu, visokių dienų būdavo...

Tačiau netrukus aš vėl dirbau – tapau „Lietuvos energijos“ Technikos ir informacijos skyriaus vadovaujančiuoju inžinieriumi. Po kurio laiko mano pagalbos paprašiusi Pramonininkų konfederacija priėmė dirbti konsultantu.

Elektros linija į Lenkiją

Tuo metu žiniasklaida plačiai aptarinėjo ūkio ministro V. Babiliaus „naująjį“ elektros tiekimo į Vakarų projektą, pasiektą derbose su Jungtinės Karalystės bendrove „National Power“. Tačiau ar ta idėja buvo „nauja“?! Nuo 1992 metų AB „Lietuvos energija“ su Lenkijos elektros tinklų įmone nagrinėjo linijos statybos ir elektros energijos eksporto galimybes. Svarstyti įvairūs variantai ir prieita prie abiem pusėms priimtinių išvadų, kad projektas bus įgyvendintas etapais. Ministrų lygio susitikimuose susitarta ir dėl sutarties rengimo. 1997 metų rugsėjo 15 dieną Lenkijos Ministrų tarybos pirmininko V. Timoszeviciaus vizito į Lietuvą metu AB „Lietuvos energija“ su Lenkijos elektros tinklų įmone galutinai suderino ir parengė sutartį pikinės elektros energijos eksportui iš Lietuvos į Lenkiją ir linijos pirmojo etapo statybai nuo Alytaus iki Lietuvos sienos. Vėliau ji turėjo būti pratęsta į abi puses – Lenkijoje iki Elko, Lietuvoje – iki Kruonio HAE.

Sutartis su lenkais numatė nuoseklų energijos eksporto augimą. Iki 2000 metų sausio 1 dienos buvo numatyta nutiesti į Lenkiją 110 kilovoltų įtampos elektros perdavimo liniją. Elektra būtų tekėjusi į Lenkiją, o pinigai plaukę į Lietuvą. Po 18 mėnesių, t. y. 2001 metų liepos 1 dieną, du Kruonio HAE agregatai turėjo pradėti dirbti kartu su Lenkijos energetikos sistema per 400 kV dvi grandę liniją. Skaičiuota, kad darbai Lietuvoje kainuotų 80 milijonų, Lenkijoje – 143 mln. JAV dolerių. Linijos į Lenkiją projektavimas ir statyba truktų apie ketverius metus. Tačiau kad

investicijos atsipirktų kuo greičiau, abiejų šalių energetikos specialistai buvo sugalvoję originalią šio projekto įgyvendinimo schemą. Elektros perdavimo linijos atkarpoje nuo Alytaus iki Lietuvos sienos iš karto buvo numatyta tiesti dvigrandę 400 kV įtampos elektros perdavimo liniją (EPL) ir jos statybą, atsieisiančią 21 mln. dolerių, baigti iki 2001 metų sausio 1 dienos. Lenkija per tą laiką turėjo paruošti atskirą rajoną (salą), kuriam reikėtų apie 50 tūkst. kW galios ir per metus būtų sunaudota apie 300 mln. kilovatvalandžių. Tas rajonas elektra laikinai būtų aprūpinamas per vieną naujos linijos grandį, laikinai abiejose pusėse prijungtą prie veikiančių 110 kV pastočių. Numatyta minimali 10,2 cento už kilovatvalandę elektros energijos kaina. Per pusantrų laikinos schemos darbo metų Lietuva gautų apie 50 mln. litų pelno, kuris galėtų būti skirtas tolesniam projekto įgyvendinimui. Įgyvendinus projektą, Lietuva parduotų 26,6 ct/kWh.

Pasirašyti sutarties į Lietuvą kartu su vyriausybine delegacija atvyko ir Lenkijos elektros energetikos tinklų prezidentas Z. Bickis. Tačiau ūkio ministras V. Babilius uždraudė pasirašyti šią sutartį. Susitikime su Bickiu jis pareiškė, kad pagal parengtą sutartį Lenkija importuos per mažą elektros kiekį, o tai neatitinka Lietuvos strateginio tikslo – eksportuoti daug, t. y. 6 milijardus kilovatvalandžių elektros energijos per metus. Z. Bickis teigė, kad pirmojo etapo linijos statybos pabaiga tik padidina projekto plėtros galimybes ir atitinka Lietuvos interesus eksportuoti daugiau energijos toliau į Vakarų. Ūkio ministras pažadėjo per dvi savaites pasitarti dėl viso projekto įgyvendinimo su JAV kompanijomis ir informuoti Lenkijos pusę. V. Babilius teigė, kad Lietuva į didįjį projektą lėšų neinvestuos, o linijų tiesimą ir energijos perdavimą reikia atiduoti privatiems Vakarų investuotojams.

Aš manau, kad sutartį reikėjo pasirašyti. Pirma, Lenkija sutiko tiesiogiai be jokių tarpininkų ir už gerą kainą pirkti 400 megavatų galios piko valandų energiją ir tiesti liniją nuo sienos iki Elko. Nors lenkai

būtų pirkę 1 mlrd. kilovatvalandžių per metus, bet linija būtų buvusi pajėgi perduoti 6 milijardus kWh. Antra, svarbi ir galinga tarpvalstybinė linija būtų akcinės bendrovės „Lietuvos energija“, o ne užsienio kompanijų nuosavybė, todėl viso pelno už eksportą ir tranzitą nebūtų reikėję dalytis su tarpininkais, ir Lietuva būtų pardavinėjusi energiją ES šalims, o ne „Power Bridge“ ar „National Power“. Trečia, linijos statybai finansuoti Lietuvos teritorijoje AB „Lietuvos energija“ būtų galėjusi gauti paskolą palankiausiomis sąlygomis.

Ūkio ministro V. Babiliaus pozicija tapo visiškai neprognozuojama. Kai sutariama energiją perduoti be tarpininkų, jis kviečia tarpininkus iš JAV, tarsi jie neužsiimtų perpardavimu kitoms valstybėms. Esant elektros energijos paklausai, buvo galima padidinti Kruonio HAE pajėgumus. Taip žingsnis po žingsnio be milijardinių išlaidų ir fantastiškų eksporto planų galėjome eksportuoti energiją į Lenkiją. Tačiau ūkio ministro sprendimas atnešė žalą šalies ūkiui, pablogino Lietuvos ir Lenkijos santykius, ilgam buvo atidėtas projekto įgyvendinimas.

Ambicingas ministro V. Babiliaus valdymas turėjo neigiamos įtakos energetikai. Baltarusija už Lietuvos tiekiamą elektros energiją įsiskolino 500 mln. litų, delsimas tiesti liniją į Lenkiją nuo 1997 iki 1999 metų taip pat atsiėjo apie 500 mln. litų. Vienoje TV laidoje „Spaudos klubas“ buvo diskutuojama dėl Baltarusijos skolos ir linijos į Lenkiją. Aš taip pat dalyvavau laidoje ir tiesioginiame eteriye pasakiau, jog tam, kad ministras išmoktų kai kurių dalykų, įgytų kompetencijos spręsti klausimus, valstybei reikėjo prarasti 1 milijardą litų. Nors savo žodžius iliustravau skaičiais ir faktais, bet net remiamas prie sienos ministras norėjo įtikinti televizijos žiūrovus ir laidos dalyvius, kad skolos už elektros energiją bus gražintos, o man mestelėjo:

– Prasidėjus atsiskaitymams, ponas Stumbras susikraus savo argumentus į krepšelį ir grįš į „Lietuvos energiją“ tyrinėti ataskaitinių duomenų.

O netrukus po laidos buvo parengtas įsakymas, kuriame teigta, kad „A. Stumbras, oponuodamas ministrui V. Babiliui bei generaliniam direktoriui V. Jurgaičiui, peržengė visas leistinas ribas, įrodinėdamas šių pareigūnų „kalbę“, dėl kurios Lietuva esą praradusi vieną milijardą litų. Šis niekuo nepagrįstas kaltinimas aiškiai susijęs su netiesioginiu mėginimu viešai paskleisti įtarimus, kad minėti pareigūnai įsivėlę į korupciją. Tokį, iki piktos ekstazės eskaluotą puolimą galima paaiškinti tik koordinuotu noru diskredituoti visuomenės akyse ne tik „Lietuvos energijos“ vadovybės, bet ir Ūkio ministerijos vadovybės, kartu ir vyriausybės politiką. Toks eilinio bendrovės darbuotojo, tiesiogiai pavaldaus Technikos ir informacijos skyriaus viršininkui A. Stašioniui, elgesys demonstruoja aiškią pastarojo poziciją bendrovės vadovybės ir vyriausybinių institucijų atžvilgiu, koordinuotą kenkėjišką veiklą bendrovėje, nes pagal AB „Lietuvos energija“ 1998 metų gruodžio 10 dienos įsakymą „Technikos ir informacijos skyrius koordinuoja informacijos apie bendrovės veiklą teikimą žiniasklaidai“.

Trečią kartą tapau valstybės išdaviku. Už mano „išsišokimus“ tiesioginiame eteryje buvo ketinama iš pareigų atleisti Technikos ir informacijos skyriaus viršininką A. Stašionį, nors jis tuo metu buvo Hanoveryje ir negalėjo man užčiaupti burnos. Be to, aš kalbėjau ne kaip skyriaus darbuotojas, o kaip Mokslo ir technikos draugijos pirmininkas.

Laimė, ne visi pasidavė tokiam kritikos užgniaužimui. Tuometinis generalinis „Lietuvos energijos“ direktorius V. Jurgaitis įsakymo nepasirašė, tačiau netrukus kritikos strėlės ėmė smigti į jį patį. O kadangi tuomet buvo labai „madinga“ keisti generalinius – per vieną Seimo kadenciją, esant valdžioje tai pačiai partijai, nuo 1998 iki 2000 metų buvo pakeisti penki generaliniai direktoriai. Tikri „generalinių rengimo kursai“ – paskyrė į tą postą, ko nors išmokai, traukis ir leisk kitam pabandyti. Tarsi ketinta visus energetikus išmokyti generaliniais būti? Juolab, kaip vėliau paaiškėjo,

juo būti visai ir nesunku. Jokios atsakomybės, jokios nervinės įtampos, jokių galių ir pan. Tai byloja 1998 metų vasario 10 dienos posėdžio protokolas, kuriuo labai susiaurinami „Lietuvos energijos“ generalinio direktoriaus įgaliojimai: „Vadovaujantis Akcinių bendrovių įstatymo 29 straipsnio 8 dalimi apriboti generalinio direktoriaus įgaliojimus įskaitant, bet neapsiribojant, teisę atlikti šiuos veiksmus: tvarkyti operatyvinius ūkinės veiklos reikalus, atstovauti bendrovei valstybinės valdžios ir valdymo organuose, teismuose ir santykiuose su trečiaisiais asmenimis, atidaryti ir uždaryti sąskaitas, bendrovės vardu sudaryti sandorius, disponuoti bendrovės lėšomis ir turtu, skirti paskatinimus ir drausmines nuobaudas, leisti įsakymus, reguliuojančius administracijos ir struktūrinių padalinių darbą, priimti ir atleisti iš darbo bendrovės darbuotojus, sudaryti su jais darbo sutartis ir nustatyti jų atlyginimus bei mokėjimo ir premijavimo tvarką, išduoti įgaliojimus vykdyti savo funkcijas. Apribojimai taikomi tol, kol valdyba nuspręs kitaip“.

Na, bent jau kabinetas ir tarnybinis automobilis liko. Tuo metu generalinio direktoriaus pareigas ėjo R. Rukšėnas.

Su patariamuoju balsu

1992 metais, po Seimo rinkimų, kuriuos konservatoriai žiauriai pralaimėjo, Demokratinėi darbo partijai sudarius vyriausybę, premjeras A. Šleževičius pasiūlė man valstybės konsultanto pareigas, t. y. konsultuoti ne tik Vyriausybę, bet ir Seimą bei Prezidentą.

Taigi laiko ne tik nepadaugėjo, jo vis trūko. Juk jei tik žmogus nori dirbti, darbo visada ras. Mano žmona per anksti apsidžiaugė. Aš buvau paskirtas į visuomeninę Energetikos išteklių kainų ir energetikos kontrolės komisiją, turėjau teikti pasiūlymus. Man buvo keista stebėti kilusį didelį aziotazą dėl elektros kainų. Laikraščiai nuolat „triūbijo“, kad kainos kyla nežmoniškais greičiais, kaip dabar gyvensim...

Tuo tarpu energijos kainų kilimas, palyginti su kitų paslaugų ir prekių kainomis, ne toks ir didelis. Pavyzdžiui, 1993 metų pabaigoje elektros energijos kaina buvo 10 ct (anksčiau 4 kapeikos), taigi pakilo 2,5 karto. O laikraščiai teisinosi, kad dėl to, jog brangsta elektra, tenka ir jiems kelti kainas. Ir pakėlė dešimtimis kartų – nuo 3 kapeikų laikraštis pabrango iki 2 litų... O kiek išaugo kitų prekių kainos, nekalbant jau apie gamtines dujas ar mazutą... Brango metalas, įrengimai.

Karštų ginčų metu, kai kalba pakrypdavo apie energijos kainas, aš valdžios vyrų ne kartą klausiau, kodėl nuo 26 kapeikų pienas pabrango iki 2 litų (8 kartus), juk žolė Lietuvoj auga kaip augusi... Niekas nenorėjo girdėti ir suprasti, kad elektros ir šilumos kainos nedengia gamybos sąnaudų ir didėja nuostoliai.

Pasinaudodamas savo kaip valstybės konsultanto padėtimi, Lietuvos Prezidento 1994 metų metiniam pranešimui pateikiau

pasiūlymų, kaip gerinti kainų sudarymą ir išgelbėti energetikos sistemą nuo gresiančio bankroto, nes skolos buvo didžiulės, reikėjo imti banko paskolas, kurių procentai buvo įtraukiami į savikainą.

Prezidentas savo metiniame 1994 m. pranešime pabrėžė, kad nustatant energetikos išteklių kainas yra daug netvarkos, kainos kinta keletą kartų per metus. Kaip gamybininkai gali plėtoti gamybą nežinodami, kokios energetikos išteklių kainos bus po poros metų? Taip pat Prezidentas įpareigojo Energetikos ministeriją sudaryti 2–3 metų kainų prognozę. Tačiau šis darbas kažkodėl vyko vangiai. Ir tik sudarius nuolat veikiančią Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją, darbai pajudėjo iš vietos.

Lietuvai, dar tik neseniai atgavusiai nepriklausomybę, labai trūko ir patirties, ir žinių sprendžiant aktualius šalies ūkio ir ekonomikos klausimus. JAV paramos fondai ėmėsi iniciatyvos ir 1996 metais pakvietė Kainų komisijos specialistus susipažinti su panašių institucijų darbu, kainų reguliavimo mechanizmais. Į šią komandiruotę vykau ir aš. Patyrę ekspertai aiškino, kad kainų reguliavimo komisija turi ginti ne tik vartotojų, bet ir įmonių bei akcininkų interesus. Jeigu akcininkai neturės 10 proc. pelno iš savo įdėto kapitalo, pinigų į energetiką neinvestuos ir ji, suprantama, žlugs.

Pasak vieno Pasaulio banko darbuotojo, investuotojai ateina ne tam, kad padėtų, o tam, kad užsidirbtų pinigų. „Išmeskit iš galvos mintį, kad geradarys nori jums padėti. Jeigu sąlygos jo netenkins, jis ir neinvestuos“, – buvo kalama mums...

Patirties sėmėmės ir Vengrijoje. Šioje šalyje akcininkai turi gauti 8 proc. pelno, o Lietuvos Vyriausybė priėmė nutarimą, kad valstybės akcijos veikiančiose įmonėse turi gauti 7 proc. pelno, tačiau kainas derinant Kainų komisijoje, ūkio ministras Babilius parašė įsakymą, kad pelno normos nenumatyti. Taigi – iš vienos pusės vyriausybės nutarimas reikalauja, kad akcijos būtų pelningos (negi šalies biudžetui nereikalingos pajamos iš jo valdomo turto?), iš kitos pusės – kad į kainas elektros energijos sąnaudų neįtraukti...

Pokyčiai energetikos sistemoje

1996 metais konservatoriams laimėjus Seimo rinkimus ir G. Vagnorių antrą kartą paskyrus premjeru, iš Vyriausybės personalo skyriaus sulaukiau skambučio, kad parašyčiau prašymą atleisti mane iš valstybės konsultanto pareigų, o intrigai padidinti pridūrė – jei parašysiu, gausiu išieitinę kompensaciją už 6 mėnesius, jei ne, būsiu atleistas pagal kitą „punktą“ ir bus sumokėta tik už du mėnesius. Mano atlyginimas dirbant pusę etato „Lietuvos energijos“ vadovaujančiuoju inžinieriumi buvo 600 litų, valstybės konsultantu – 266,77 lito. Taigi geriau gauti daugiau. Parašiau prašymą atleisti mane iš užimamų pareigų ir gavau 1501 lito kompensaciją. Tuo pačiu metu baigiau darbą ir Kainų komisijoje, kuri netrukus tapo nuolat veikiančia institucija.

Tačiau veikti radau ką. Tuo metu vyko aršūs debatai dėl „Lietuvos energijos“ restruktūrizacijos, dėl tolesnių valdymo formų, dėl privatizacijos. Prezidentūroje buvo įkurta komisija, turėjusi siūlyti alternatyvų Vyriausybės siūlymams variantą. Į komisijos darbą buvo įtrauktas buvęs energetikos ministras L. Ašmantas, D. Mikalajūnas, tuomet ėjęs „Lietuvos energijos“ Komercijos departamento direktoriaus pareigas, vėliau dirbęs bendrovės generaliniu direktoriumi, „Lietuvos energijos“ Ekonomikos ir finansų departamento direktorius R. Šukys, dabar dirbantis finansų direktoriumi, taip pat Kauno technologijos universiteto ir Pramonininkų konfederacijos atstovai. Joje dirbau ir aš. Ekspertų grupė parengė pasiūlymus, kurie buvo apsvarstyti 2000 metų sausį. Siūlyta neardyti energetikos sistemos,

o padaryti kaip latviai ir estai, buvo siūlytas ir Skandinavijos šalių variantas: kurti dukterines įmones, t. y. jas įkurti vietoj dabartinių filialų ir sukurti ES normomis paremtą sistemą, nustatant elektros energijos gamybos, pardavimo ir paskirstymo kainas.

Apie tai skaičiau pranešimą Prezidentūroje. Tame susitikime dalyvavo ir Prezidentas V. Adamkus, ir Ūkio ministerijos specialistai. Ūkio ministras V. Milaknis, atstovavęs Vyriausybės pozicijai, teigė, kad mūsų pasiūlymai bus išnagrinėti, parengtas Vyriausybės nutarimas dėl tolesnės restruktūrizacijos. Visi džiaugėsi, kad pavyko rasti kompromisą, bet vėliau nei Komisija, nei jos nariai niekur nebuvo kviečiami diskutuoti tais klausimais. Privatizacijos mašina riedėjo į priekį, ir jokie logiški mūsų pasiūlymai tam nebuvo kliūtis.

2000 metų vasarį vyko „Lietuvos energijos“ stebėtojų tarybos posėdis, buvo suformuota nauja valdyba. Į ją įėjo Prancūzijos banko „Societe Generale“ skyriaus Vilniuje generalinio direktoriaus pavaduotoja R. Skyrienė, advokatų kontoros „Lideika, Petrauskas, Valiūnas ir partneriai“ advokatas G. Bartkus, AB „Vattenfall“ finansų direktorius M. Kraneris, *Skandinavian Development Found* atstovas Lietuvoje R. Strumskis. Lietuvai atstovavo tik Lietuvos energetikos instituto vadovas J. Vilemas.

Pagrindinis kapitalas priklausė valstybei, nedidelė dalis buvo perduota bendrovės darbuotojams. Kai paklausiau J. Vilemo, kaip atstovaujami Lietuvos interesai, jis gūžtelėjo pečiais: „Apie tai aš nepagalvoju. Mes su jais puikiai sutariam“. Tai suprantama. Kiti valdybos nariai gaudavo visą informaciją apie ekonominę energetikos sistemos padėtį ir, prasidėjus privatizacijos procesui, tai jiems galėjo labai praversti.

Į „Lietuvos energijos“ valdybą neįėjo net bendrovės generalinis direktorius! O juk galėjome toli nesižvalgydami atsisukti į kaimynus ir pažiūrėti, kaip tvarkosi jie. Štai Latvijoje Latvenergo, 2000 metais vykdydama restruktūrizaciją, bendrovės valdybą sumažino nuo

6 iki 3 narių. Valdybos pirmininku tapo bendrovės prezidentas, pavaduotoju – viceprezidentas. Bet juk taip ir turi būti! Valdyba turi valdyti, o ne būti kažkoks administracijos antstatas. Antstatas yra stebėtojų taryba. Panašiai buvo suformuota ir Estijos energetikos įmonės valdyba. Tad nori nenori, galvon lindo mintis, kad „Lietuvos energiją“ norima pusdykiai parduoti užsieniečiams, kaip jau buvo padaryta su „Mažeikių nafta“.

Lietuvos energetikos ūkis pagal galią buvo dvigubai didesnis už Estijos. Tačiau estai padarė savo įmones dukterinėmis, kaip Švedijoje ir Suomijoje. Estai siūlė jungtis į bendrą Baltijos energetikos sistemą, kad būtų lengviau atlaikyti konkurenciją prieš besidairančias į mūsų bendrovės užsienio kompanijas. Tam nebuvo pritarta, o praėjus keletui metų ir mums paskelbus konkursą privatizuoti Rytų skirstomuosius tinklus – jį laimėjo estai. Aš tada paklausiau Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pirmininko V. Jankausko ir „Lietuvos energijos“ valdybos pirmininko J. Vilemo, ar ne gėda dėl tokios susidariusios situacijos... V. Jankauskas tiesiai šviesiai pasakė, kad gėda, o Vilemas bandė aiškinti, kad energetikai čia nekalti, kaltos taip susiklosčiusios aplinkybės. Na, matyt, nekaip pasijuto mūsų šalies vadovai, nes estams skirstomieji tinklai vis dėlto nebuvo parduoti. Tai prisiminus ir dabar šiurpuls suima...

Tarybiniais metais mūsų respublikos energetikos sistema buvo pati lietuviškiausia. Kai net Žemės ūkio ministerijos padaliniuose dirbo broliškos tautos atstovų, visose energetikos įmonėse nei direktoriai ar jų pavaduotojai, nei vyriausieji inžinieriai nebuvo kitos tautybės. O šiandien savais kažkodėl nepasitikima. Vis dairomasi kam parduoti, kokią „vatelfalą“ prisivilioti ir pan. Va, ateis kokie švedai ir jau gins nepriklausomybę, o mes neginam...

Kai visame pasaulyje vyko centralizacija, atskiros energetikos kompanijos jungėsi į vieną darinį ir taip stiprino finansinę bazę, Lietuvoje kažkodėl siūlyta visas elektrines padaryti savarankiškas.

Betgi tai neatitinka pagrindinio tikslo – patikimai aprūpinti vartotojus elektros energija. Toks troškimas suskaidyti į atskiras nevaldomas grandis visą energetikos sistemą, nesužavėjo energetikų praktikų ir kai kurių mokslininkų. Kilo diskusijos. Spaudoje L. Ašmantas, A. Bačauskas, P. Noreika bandė aiškinti neigiamas tokio išdraskymo pasekmes. Tačiau tylą – jokių atgarsių.

Prezidentui V. Adamkui parašomas laiškas, kurį pasirašo Branduolinės energetikos asociacijos pirmininkas L. Ašmantas, Lietuvos elektros energetikos asociacijos prezidentas R. Rukšėnas ir aš, Energetikų mokslo ir technikos draugijos pirmininkas.

Ir vėl tik balsai tyruose – veikia buldozeris, norima sugriauti, padalyti į savarankiškas dalis visą energetikos sistemą, kad vėliau jas būtų galima privatizuoti. Labai aktyviai dirba ir J. Vilemas. Jis įrodinėja, kad elektrinės, tapusios savarankiškos, konkuruos tarpusavy ir taip bus galima pasiekti mažiausias elektros energijos gamybos kainas. Net sustabdžius Ignalinos AE antrąjį bloką, elektros energija pabrangs tik 3 centais. Nors daugelis Lietuvos ir užsienio energetikos specialistų pripažįsta, jog Lietuva per maža, kad būtų rinkos konkurencija, tam neužtenka rinkos dalyvių bei trūksta gamybos apimtys. Konkurencinėms sąlygoms tarp gamintojų grupių sudaryti reikia gaminti keliasdešimt kartų daugiau elektros energijos. Net Suomija, gaminanti septynis kartus daugiau elektros energijos nei Lietuva, tokios galimybės neturi. Maža to, kad padidintų finansinę galią, kuri reikalinga naujo atominio reaktoriaus statybai, suomiai sujungė energetikos ir naftos koncernus.

Galiausiai Lietuvos Seimas priima nutarimą vykdyti restruktūrizaciją. Na, aš per daug nesijaudinau, nors nervų ir kainavo. Seimo kadencija artėjo į pabaigą, „Mažeikių naftos“ pardavimas ro-dė, kad konservatoriai valdžioje neliks, puoselėjau viltį, kad atėjusi kita politinė jėga klausimą peržiūrės.

Po rinkimų sudarius naują Vyriausybę, paskambinau ūkio ministrui P. Čėsnaui, ir pasakiau, kad norėčiau pasikalbėti apie energeti-

kos situaciją, jog reikia ką nors ryžtingai daryti, kad šis ūkis nebūtų griauamas, nes tai kelias, vedantis į niekur. Deja, man trumpai drūtai buvo pasakyta, kad beprasmiška diskutuoti ta tema, mano pozicija pralošė, yra Seimo priimtas nutarimas ir reikia jį vykdyti. Na, aš, nenorėdamas taip lengvai pasiduoti, dar paklausiau:

– O kodėl jūs, būdamas Vilniaus baldų kombinato direktoriumi, nepadarėte cechų savarankiškoms įmonėms su atskiromis valdybomis?.. Juk paskui su kiekviena per ūkio ministrą ar viceministrą būtumėt galėję visus klausimus derinti...

Galų gale mečiau paskutinį argumentą:

– Ar nebijot daryti tokią restruktūrizaciją, kokios nėra nė vienoje šalyje?..

– Mes viską apgalvojom, – nukirto ministras.

2000 metais, po Seimo priimto nutarimo, pradedama skaičiuoti, po kiek elektrinės turės parduoti elektros energiją. Ignalinos AE buvo nustatyta 5,46 cento už kilovatvalandę, Lietuvos elektrinei – 21,33, Vilniaus elektrinei – 8,82, Kauno – 10,17, Mažeikių – 18,43, Klaipėdos – 7,73, Kauno hidroelektrinei – 1,82, Kruonio hidroakumuliacinei – 17,47 ct ir privačioms po 18,35 centus už kilovatvalandę kaina. Vartotojams pigiausiai būtų pirkti iš Kauno HE, bet ji gali parduoti tik apie 280 mln. kilovatvalandžių. O Lietuvai reikia 10 milijardų. Ignalinos AE gali tiek pagaminti, bet ji porą mėnesių remontuoja kiekvieną bloką, tai jeigu dirbantis vienas blokas sustotų dėl kokios nors avarijos – Lietuva liktų tamsoje. Be to, jei nebus perkama elektra iš Lietuvos elektrinės, ji bankrutuos, ir po poros metų sustabdžius Ignalinos AE, nebus kam gaminti elektros. Reikia pirkti elektros energiją ir iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ar Mažeikių, nes jos tiekia miestams šilumą.

Taigi priimamas „saliamoniškas“ sprendimas – Kauno HE ir Kruonio HAE įjungti į perdavimo tinklą, nors tai ir prieštarauja Europos Sąjungos direktyvoms. Vartotojams elektra parduodama Ignalinos AE nustatyta kaina, prie perdavimo tinklo tarifo pridėjus

po 2 centus, iš kurių būtų padengiamos šiluminėms elektrinėms trūkstamos lėšos. Dabar perdavimo tinklas parduoda elektros energiją, į kurios kainą įeina Ignalinos AE elektros kaina, perdavimo išlaidos, Kauno HE ir Kruonio HAE veiklos rezultatai ir mokestis šiluminėms elektrinėms, skambiai pavadintas rezervo mokesčiu. Kur dingo siektas gamybos, perdavimo ir paskirstymo kainų skaidrumas? Tokio „rezervo mokesčio“ nėra nė vienoje energetikos sistemoje. Visur elektros energija parduodama koncerno (kompanijos) kaina.

Kas būtų, jei koks nors automobilių koncernas paskelbtų, kad jų gaminamos mašinos pigiausios, taigi pirkit, gausit gerą automobilį už nedidelę kainą. Tiesa, jos nepatikimos – nėra stabdžių, nedega lempos... Kadangi pas mus įvyko restruktūrizacija ir tuos darbus atlikęs cechą tapo savarankiška įmone, tai įsigiję automobilį, sumokėsit jiems, jie sumontuos tuos stabdžius. Pirkėjas iš nuostabos išsižioja – jam visai nesvarbu, kas ir už kiek turi padaryti, jis nori gauti automobilį, kuris patikimai važiuotų.

Šios sistemos sumanytojams užtektų išeiti iš savo kabinetų ir užsukti į kokią nors vieno prekybos tinklo parduotuvę bet kuriame Lietuvos mieste ir pamatyti, kad visose parduotuvėse firmos kaina tokia pat, o antkainis – tai vidaus reikalas ir pirkėjų niekas neprašo padengti prekės „Akropolyje“ ar „Saulutėje“ kainos skirtumo.

Estai pirmieji sakė, kad trim Baltijos valstybėms reikia kurti bendrą energetikos sistemą. Tačiau Lietuvai tai nepasirodė patrauklu. Kita vertus, kaip mums jungtis, jeigu Estijoje ir Latvijoje sukurta elektrinių susivienijimai, tai kaip konkuruotų mūsų atskiros elektrinės?.. Dėl Lietuvos elektros ūkio pertvarkos Lietuvos elektros energetikos asociacija parašė laišką Seimo pirmininkui A. Paulauskui, premjerui A. Brazauskui, ūkio ministrui P. Čėsnei, tačiau ir į visų energetikų bendrą nuomonę nebuvo įsiklausyta ir atsižvelgta. Nepriimta jokių sprendimų.

Tuo metu, kai buvo priimami tie nutarimai, Helsinkyje vyko visų Baltijos šalių energetikos sistemų atstovų pasitarimas dėl Bal-

tijos respublikų energetikos ūkio harmonizavimo. Pasitarime buvo kalbama apie veiklos organizavimą, aptarti privačios veiklos pavojai, nurodyti reorganizavimo ir restruktūrizavimo etapai. Nors tame forume dalyvavo nemažai atsakingų ir įtakingų Lietuvos pareigūnų iš Kainų komisijos, Ūkio ministerijos ir kitų institucijų, tačiau Helsinkyje pateiktos mintys ir idėjos mūsų šalyje nebuvo analizuotos. Aš siūliau bent pasvarstyti, pateikti savo vertinimus ir nuomonę, o tada jau tyliau ar garsiau sakyti, kad mūsų sprendimai geresni ir teisingesni ir svetima patirtimi mes nesiremsime.

Elektros energija parduodama, kaip buvo daroma ir iki restruktūrizacijos, pagal visų elektrinių pagamintos elektros energijos kainų vidurkį. Ir iki reformų buvo apskaičiuojamos elektros gamybos, perdavimo ir paskirstymo išlaidos. Gamybos išlaidos sudarė 8 centus už kilovatvalandę – po restruktūrizacijos jos pasidarė 6 centai, plius 2 centai rezervo mokestis. „Pažanga“ akivaizdi. Dar sudėtingiau tapo paskirstyti elektros energijos gamybos kvotas atskiroms elektrinėms. Anksčiau tai darė Centrinė dispečerių tarnyba atsižvelgdama į elektros ir šilumos poreikius, elektrinių ekonomiškumą ir elektros tiekimo patikimumą. Dabar, kai elektrines valdo atskiros valdybos, atskiros stebėtojų tarybos, elektros energijos gamybos kvotas gali nustatyti tik Ūkio ministerija. Skirstant kvotas, jai būtina atsižvelgti ir į techninius bei ekonominius rodiklius. Nors pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ministerijos negali užsiimti įmonių ūkine veikla, bet jei tikslas „kilnus“ – padėti užvaldyti energetiką privačiam užsienio kapitalui, tada galima ir įstatymams nusizengti. Rezultatų ilgai laukti nereikėjo. Vilniaus elektrinė 15-kai metų veltui atiduota prancūzų kompanijai, Kauno termofikacinė elektrinė pusvelčiui parduota „Gazprom’ui“, o Mažeikių elektrinė, parduota „Mažeikių naftai“, prarado juridinį statusą. Valstybei dar liko seniausia 45-erių metų Lietuvos elektrinė, kuriai atnaujinti reikia labai daug lėšų.

Tačiau didžiausia restruktūrizacijos nesėkmė ta, kad neliko ūkinės struktūros, atsakingos už elektros energijos tiekimą. Visos įmonės savarankiškos, kol dirba – dirba, ištekliai baigsis – sustos. Prabilta, kad už energetikos plėtrą atsakinga „Lietuvos energija“, bet tuo atveju reikėtų turėti įmonių akcijų. Ką gali „Lietuvos energija“ pasakyti Kauno elektrinės savininkams? Kad pastatytų du blokus, nes tuoj trūks galios? O jiems to daryti neapsimoka, jų planai kiti.

Energetikos sistema ypatinga tuo, kad turi strateginę reikšmę, maitina visą ūkį. Nutrūkus normaliam darbui, rezultatai tuoj pat pajuntami. Ir naujas galias reikia planuoti iš anksto, o ne mąstyti tada, kai jų jau reikia. Energetikos objektai – ne architektūros paminklai, jie šimtmečiais nestovi. Per tą laiką, kol Lietuvos elektrinė neveikė, ją buvo galima modernizuoti, parengti patikimam darbui, juk jokia naujiena, kad Ignalinos AE reikės stabdyti, tačiau nieko nebuvo daroma. Dabar sakoma, trūksta galios – reikia linijos į Lenkiją, į Švediją, reikia naujos atominės. Ir visko reikia šiandien!

Bėda ta, kad nėra kam rūpintis energetikos strategija. Problemų kyla ir dėl to, kad Seimo kadencija tik ketveri metai ir perspektyvinių klausimų Seimo nariai nesiima spręsti, vis atidėliodami kitai kadencijai.

Naujovės, kurių siekiama griaunant sena

2000 metų vasarį paskirtas „Lietuvos energijos“ valdybos pirmininku, J. Vilemas pradeda savo ardomąją veiklą. Jau po kelių mėnesių „Respublikoje“ pasirodo straipsnis „Energetikų klanas gina savo privilegijas“, kuriame konstatuojami „baisūs“ nusikaltimai, teigiama, kad „praėjus dešimčiai nepriklausomybės metų, „Lietuvos energija“ kai kuriais atžvilgiais gyvena socializmo dvasia“. Paminėti faktai iš kolektyvinės sutarties, kurioje numatyta, kad jei įmonė dirbs pelningai, išeinantiems eilinių atostogų darbuotojams išmokėti papildomą atlygį reabilitacijai, skirti lėšų dantų protezavimui, sudaryti sąlygas dirbti bufetui ir valgyklai, jubiliejų progomis ilgamečiams darbuotojams sumokėti vidutinio darbo užmokesčio dydžio pašalpą.

Toliau įžvalgos dar griežtesnės: „To dešimtmečio pradžioje senųjų energetikų įtaka buvo tokia didelė, kad jie sugebėjo sukurti nepaprastai stabilią struktūrą su beveik nesikeičiančiu personalu“. Ir suprask kaip nori – išeity taip, kad kadry kaita vertingesnė už patyrusius, įgudusius, atsidavusius specialistus. J. Vilemas teigia, kad senieji energetikai aršiai gina savo sukurtą sistemą. Esą, visą minėtąją „prabangą“ jie sau leidžia tokiu metu, kai gerokai sumažėjo elektros energijos gamybos mastas ir beveik nutrūko eksportas. Na, dėl to eksporto norėtųsi patikslinti – iki 1998 metų eksportuota 11 mlrd. kilovatvalandžių. Už ją buvo laiku ir visiškai

atsiskaityta. Ir tik ėmus keisti tvarką bei pradėjus Baltarusijai „dykai“ tiekti elektrą, eksportas nutrūko. Bet neaišku, kuo čia dėta „Lietuvos energija“?

O kai J. Vilemas dėl eksporto žlugdymo apkaltino „senuosius“ energetikus, ne vienam užvirė kraujas. Tie, kurie kūrė, puoselėjo energetiką, buvusią pavyzdžiu ne tik Lietuvos įmonėms, bet ir kitų šalių energetikos sistemoms, sklandžiai jai vadovavo, pasak J. Vilemo, yra seni, konservatyvūs, įsikibę senų tradicijų. Bet skaičiai ir vėl iškalbingesni už emocijas – privatizacijai nepritaręs, nesutikęs, kad būtų draskoma energetikos sistema, L. Ašmantas, iki 2000-ųjų „Lietuvos energijai“ vadovavę V. Sirutis, R. Rukšėnas, A. Bačauskas, V. Jurgaitis, B. Cicėnas ir jų pavaduotojai yra jaunesni už J. Vilemą. Sunku suprasti, kad neseniai iš šalies stebėjęs ir gyręs „Lietuvos energijos“ valdymą bei veiklos rezultatus, J. Vilemas, atėjęs į naujas pareigas, panūdo naujovių, kurios, tikėjosi, atsiras griauinant?..

Po metų su „Kauno dienos“ žurnalistu kalbėdamas apie atominės energetikos perspektyvas, J. Vilemas teigė, kad „nauja atominė yra visiška utopija, kad nėra lėšų, kad net IAE saugumui stiprinti pinigų kaulijama iš užsienio“, jis skeptiškai vertino ir užsienio investicijų galimybes, o į klausimą, kas bus, kai sustabdysim antrąją atominės bloką, J. Vilemas atsakė, kad „ateities prioritetas – mažos elektrinės, gaminančios elektrą ir šilumą. Ir kad artimiausią dešimtmetį galima vadinti mažųjų elektrinių laikotarpiu“.

Nuo to laiko praėjo penkeri metai. Jau galima įvertinti mažųjų elektrinių statybos perspektyvas, kad būtų kompensuojama 1200 MW IAE galia. Jeigu mažomis laikysime 30 megavatų elektrines, dirbančias termofikaciniu režimu, tai jų reikėtų keturiasdešimties. O kur tokias statyti?.. Per tuos metus buvo atlikti tyrimai, išanalizuota situacija – Vilniuje dar užtenka termofikacinės elektrinės, Kaune, privatizuojant šiluminę elektrinę, prabilta apie dar vieną turbiną. Klaipėdoje svarstytos dviejų termofikacinių turbinų generatorių po 25 MW statybos galimybės. Šiauliuose veikia

neseniai pastatyti du turbogeneratoriai po 1,5 megavato ir planuojama pastatyti dešimties megavatų. Į planus įtrauktos ir Alytaus, Marijampolės, Panevėžio turbogeneratorių statybos. Tačiau nuo sugalvojimo iki plano įgyvendinimo praeina ne vieneri metai, kartais net dešimtmetis, esami ar planuojami objektai tesudarys tik 200 MW, o kur likusieji?.. Kas statys, kas užsakovas?..

Dar 1997 metais buvo priimtas neteisingas sprendimas, nors energetikai ir perspėjo, kad savivaldybėms negalima atiduoti stambių – Vilniaus ir Kauno – elektrinių. Tai sistemos objektai ir jie turėjo būti valdomi atsižvelgiant į visos sistemos poreikius. Štai Vilniaus elektrinės galia dvigubai didesnė negu miesto elektros energijos poreikiai. Tuoju paaiškėjo, kad miestas tokio kėsnio „neapžios“, kad daug vargo rūpinantis elektrinės eksploatacija, priežiūra, remontu. Imtas svarstyti miesto šilumos ūkio nuomos variantas. Netrukus ir konkursas paskelbtas. Kaip tik tuo metu atsistatydino R. Pakso vyriausybė, nauja dar nebuvo sudaryta, ir kai kam tai pasirodė tinkamas momentas veikti. Per dvylika dienų norėta ne tik gauti pasiūlymus iš konkurso dalyvių, bet ir paskelbti nugalėtoją. Įvykiai rutuliojosi itin greitai...

Sužinojęs konkurso sąlygas, aš paskambinau Č. Juršėnui. Tačiau jo pavojaus signalas neišgąsdino, Juršėnas pareiškė, kad reikia kalbėtis su G. Paviržiu, kuruojančiu šį klausimą. Taip besiblaškant, beieškant kam išsakyti nerimą, bebandant įtikinti, ir nugalėtojas paskelbiamas – juo tapo prancūzų kompanija „Dalkia“. Bet diskusijos nenutilo, klausimo – nuomoti ar ne Vilniaus šilumos ūkį – svarstymas persikelia į viešumą. TV laidoje „Korida“ karštai diskutuoja A. Zuokas, L. Ašmantas, A. Janukonis, R. Dagys. Aš laidoje A. Zuoko paklausiau, ar tuos 640 mln. litų laimėtojas skirs papildomai ar vietoj tų pinigų, kurie buvo numatyti sudarant su Pasaulio banku suderintą penkiolikos metų Vilniaus šilumos tinklų veiklos ir modernizavimo planą? Zuokas patvirtino, kad 640 mln. litų – ne papildomos, o vietoj šilumos tinklų

numatytų lėšų. Tame plane buvo numatyta, kad eksploatacijai ir tolesnei plėtrai bus skirta 880 mln. litų. Tai į savikainą įtraukti 50 mln. litų per metus einamiesiems ir kapitaliniams remontams iš amortizacijos lėšų, kurios per penkiolika metų sudarytų 750 mln. litų, dar 130 mln. litų – iš pelno.

O konkursą laimėjusi „Dalkia“ siūlo 640 milijonų... Maža to, ir pelnas, kuris perdavimo metu buvo 20 milijonų litų, atitenka šiai kompanijai.

Prisimenu, kaip Socialdemokratų frakcija Vilniaus miesto taryboje prieš balsavimą dėl šilumos tinklų nuomos nutarė pavaidinti demokratiją, pasitarti su specialistais, išklausti jų nuomonės. Į frakcijos posėdį buvo pakviestas buvęs Vilniaus elektrinės direktorius, vėliau dirbęs „Lietuvos energijos“ generaliniu direktorium R. Rukšėnas, buvęs elektrinės vyr. inžinieriaus pavaduotojas A. Ivanauskas ir aš. Dar nespėjus išdėstyti argumentų, G. Paviržis nekantraudamas pareiškė: „Jūs, pone Stumbrai, gal ir kompetentingas elektros srityje, bet čia šilumos ūkis, ir jūsų pastabos mums menkai reikšmingos“. Bet čia ir kompetencijos nereikėjo – dar Kudirkos pradžios mokykloje išmokau, kad 880 mln. litų yra daugiau už 640 milijonų, kuriuos žada „Dalkia“... Diskusijai pakrypus nepalankia linkme, posėdžio pirmininkas pareiškė, kad kalbės tarybos nariai. O jie – menininkai, mokytojai, gydytojai – juk ne specialistai. Kiek kalbėjo, kiek patylėjo... Nors buvo parengta sutarties analizė, nurodyti trūkumai, bandoma įrodyti, kad laukia liūdna ateitis, niekas neturėjo kantrybės į tai gilintis, galiausiai nutarta, kad tarybos posėdyje visi balsuos laisvai. Kas yra „laisvai“, kai galioja partijos drausmė? Visi juk žiūrės, kaip „vadai“ balsuoja...

Ir nors visai buvo bandoma stabdyti šilumos tinklų sutartį – parašytas atviras laiškas Prezidentui, Vyriausybei, Ūkio ministerijai – šioji viešai atsakė per spaudą, kad sutinka, jog tokios sutarties pasirašyti negalima. Seimo pirmininkas A. Paulauskas buvo pasikvietęs mus su L. Ašmantu ir savo partijos miesto tarybos narius,

tačiau jo nuomonės dėl kitur nukreiptos kalbos nepavyko sužinoti. Sureagavo ir Prezidentas, pokalbio pasikvietęs J. Vilemą, L. Ašmantą, A. Zuoką. Išvadą, kad Vilniaus miesto savivaldybei ir šilumos tinklams tenka didelė atsakomybė ir įsipareigojimai, o „Dalkia“ už nieką neatsakys, pateikė prokuratūra. „Prieš“ buvo ir Valstybės kontrolė, tačiau miesto taryba balsavo „už“.

Taigi pasirašius tokią nuomos sutartį, 200 mln. litų, Vilniaus šilumos tinklų finansiniame plane numatytų Vilniaus elektrinės remontui ir modernizacijai, nuplaukė. Matyt, buvo galvojama, kad dar nauja, kad 15 metų ją tikrai galima eksploatuoti, modernizuoti nereikia. O kas bus pasibaigus nuomos laikui?.. Gal tik į metalo laužą įrenginiai tiks?.. Tai štai, kaip paprastai, nieko neinvestavus į elektrinę, ją ima valdyti firma ar grupė žmonių. Ir dabar dar neaišku, kas valdo: „Dalkia“ ar „Rubicon Group“.

Panaši situacija ir Kaune. Tiesa, ten šilumos ūkis buvo atiduotas su visais nuostoliais, kurie susidarė laiku nenustačius teisingų tarifų. Todėl nutarta elektrinę parduoti „Gazprom’ui“. Ir išsiderėta dėl vienos sąlygos – penkerius metus nedidinti tarifų. Pabrangus dujoms, Kaunas dar metus kitus turės pigesnę šilumą. Nebėra ir Mažeikių šiluminės elektrinės. Nupirkta „Mažeikių naftos“, ji prarado juridinį statusą. Lietuvos energetikos sistemoje liko tik Lietuvos elektrinė. Pastarąją reikėtų modernizuoti. Nors Nacionalinės energetikos strategijos autoriai tvirtina, kad elektrinė dar gali dirbti kelis dešimtmečius, tačiau kiti specialistai teigia, kad ji savo laiką jau atidirbo. Bet planuoti reikia ne pagal kalbas, o pagal normatyvus.

Energetika – valstybės kūno pagrindas, ir jos problemos bei kasdienybės rūpesčiai nemažas galvos skausmas visiems. Ir tiems, kurie turi postus, ir tiems, kurie jau neužima jokių pareigų, tačiau jei pirmieji ne visada gali savo nuomonę pareikšti, tai antrieji iš šalies geriau mato ir vertina. Bet tokie itin neparankūs. Mano aktyvumas tuo metu, kai vyko restruktūrizacija, kai kam itin nepatiko,

8

*Prisimta
Prašyti kantonu
Kantonu
1944 m. IV*

Kauno Miesto Energijos Valdybos
Direktoriumi
Prasymas.

t. Juoco
Algirdo Stumbro
gyn. Brašnyčios g-rė 13; b7

Prasau mane, gimusi 1927 m. rugsėjo mėn. 24 d.,
priimti į Jūsų vadovaujama įstaigą.
Aš mokausi Kauno Funksioniosios Technikos
Mokyklos III kl. energijos kurse.

Kaunas
1944. XII. 11

Su pagarba
A. Stumbras

Jl.m. 1027

Prašymo priimti į darbą faksimilė, 1944 m.

nusibodo bendrovės valdžiai klausytis mano pastebėjimų ir, kai J. Vilemas tapo bendrovės valdybos pirmininku, buvo priimtas nutarimas iš darbo atleisti visus pensinio amžiaus sulaukusius darbuotojus. Gaila, žinoma, kad buvo atleisti patyrę ir labai reikalingi specialistai, bet nebuvo kaip manęs vieno atsikratyti, nors dirbau tik pusę etato... Man pranešti tos žinios atėjo sutrikęs Technikos skyriaus viršininkas A. Stašionis. „Tu juk nekaltas, – raminau, – nieko kito aš ir nelaukiu“. Tik nustebino vadovų požiūris. Per visą mano darbo sistemoje laiką daug patyrusių gerų specialistų

išleidome į pensiją, bet tada buvo tradicija gražiai su jais atsisveikinti – sukviesdavome į salę, padėkodavome už darbą, pagerbdavome už nuopelnus ir pastangas. Tokios buvo tradicijos.

Mane atleido 2000 metų rugsėjo 25 dieną, o 24-ąją, mano gimimo dieną, dar atėjo pasveikinti generalinis direktorius A. Keserauskas, technikos direktorius V. Paškevičius, kiti „Lietuvos energijos“ darbuotojai. Įteikė atminimo medalį – pamaniau, dovana gimtadienio proga, bet kitoje pusėje buvo parašyta: „Už nuopelnus energetikai. Rugsėjo 25 d.“

Taip mano darbų kadencija baigėsi. Taigi, 1944 m. gruodžio 11 d. parašęs vienintelį savo gyvenime pareiškimą su prašymu priimti mane į darbą, išdirbau 55 metus ir 286 dienas. Liko tik visuomeninė veikla – buvau Lietuvos energetikų mokslo ir technikos draugijos pirmininkas bei Pasaulio energetikos tarybos Lietuvos komiteto narys.

Papeikimas... už devynis rublius

Sako, neklysta tik tas, kad nedirba... Tačiau jokia nesėkmė nepraslysdavo valdžios nepastebėta. Ir papeikimų būdavo. Iš visų institucijų, kurios tik galėjo juos duoti, esu jų gavęs. Centro komitetas davė papeikimą už nelaimingą atsitikimą Lietuvos elektrinėje, Liaudies kontrolė, tikrinusi darbo našumą ir jo didinimo planus – už tai, kad mūsų darbuotojų parengtoje ataskaitoje, kurią aš pasirašiau, nurodyta, jog įvykdyti visi punktai, o ji rado vieną neįvykdytą. Vilniaus miesto partijos komiteto tikrintojai, peržvelgę sodo namelių statybos dokumentus (ar nėra pažeidimų, ar netrūksta statybinių medžiagų, ar už visas jas sumokėta), nustatė, kad pamatų betonavimui atvežta 300 kg cemento, bet nenurodytos transporto išlaidos. Tai kaip tas cementas atvežtas?... Trūko sąskaitos už 9 rublius. Ir vėl papeikimas! Supratau, kad esmė ne 9 rubliai, o buvau pamokytas už savo poelgius, nederančius vadovui. Ne visada paplaukiui buvau glostomas.

Visus gautus papeikimus skirstau į tris grupes. Pirmoji – tie, kuriuos pripažįsta ir gavusieji, ir davusieji, antroji – papeikimai, kuriuos davusieji laiko teisingais, o gavusieji būna įsitikinę, kad valdžia neteisi ir nieko nesupranta, neįvertina pastangų ir triūso; trečioji – papeikimai, kurių būdavo duodama daugiausia. Į juos nei nubaustieji, nei baudžiantieji nekreipdavo dėmesio – tai buvo tik formalumas, ir abi pusės suprato: „Taip reikia“.

Na, bet gavęs papeikimą, po to, žiūrėk, būdavau „pamalonintas“ pagyrimu arba atvirkščiai. Taip nutiko ir 1987 metais švenčiant 60-metį. Juk lyg ir įprasta, kad „garbingų jubiliejų proga už ilgametį ir nuoširdų darbą, pastangas įgyvendinant...“ (formuluotės tais atvejais daugmaž standartinės), skirti kokių apdovanojimų, tačiau per tuos metus įvyko du nelaimingi atsitikimai ir už tai Sąjunginė energetikos ir elektrifikacijos ministerija mane „pagerbė“ papeikimu. Tiesa, paskui buvau apdovanotas LTSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo garbės raštu.

Esu gavęs ir labai garbingų apdovanojimų. 1964 metais, pabaigus žemės ūkio elektrifikaciją, gavau AT prezidiumo garbės raštą, 1965-aisiais buvo suteiktas nusipelnusio inžinieriaus vardas. 1966 metais už sėkmingą septynerių metų plano vykdymą prisegtas Darbo raudonosios vėliavos ordinas, 1981-aisiais gavau antrąjį Darbo raudonosios vėliavos ordiną. Tai labai retas atvejis einant tokias pareigas, nes vadovaujantiems asmenims tepriklausė 2 procentai visų organizacijai skiriamų ženklų (ordinų ir medalių). O nemažai vadovų dirbo labai gerai, tad gauti ordiną antrą kartą – maža tikimybė. Aš manau, kad taip buvo įvertintos mano pastangos siekiant stabilaus Mažeikių elektrinės darbo, nes ten buvo labai daug problemų. 1979 metų spalio 26 dieną pradėjusi veikti Mažeikių elektrinė pirmaisiais eksploatacijos metais dėl įvairių priežasčių buvo stabdoma 31 kartą. Įtakos turėjo ir tai, kad paleidimo komplekse vietoj numatytų dviejų garo katilų elektrinė pradėjo dirbti turėdama tik vieną. Vietoj dviejų katilų maitinimo siurblių buvo sumontuotas tik vienas. Personalui trūko patyrimo. Iš 500 elektrinės darbuotojų tik 7 atėjo dirbti iš kitų elektrinių ir turėjo patirtį. Nepadėjo nei aukštesnės pareigos ar didesnis atlyginimas. Mažeikių rajonas nebuvo populiarus. Sustojus elektrinei, sustodavo ir naftos perdirbimo gamykla. O juk nuo jos darbo priklausė respublikos aprūpinimas naftos produktais. Sustojus elektrinei, man nieko kito nelikdavo, tik pasiimti iš namų visada kelio nei paruoštą kelionmaišį ir skubiai važiuoti į Mažeikius.

O dar maloniau, kai tave pastebi, įvertina darbą ir apdovanoja ne valdžia, ne pagal proporcijas, eilę, amžių ar kitaip, o patys energetikai. Tie, kurie kartu dirbdami, geriau mato ir supranta pasiekimus ir bėdas. 1977 metais Sąjunginė energetikos ir elektrotechnikos ministerija suteikė garbės energetiko vardą. Lietuvos elektrinės 40-mečio minėjimo proga jos direktorius P. Noreika įteikė padėkos raštą. Tada, prisimenu, salė ilgai plojo, o aš, stabdydamas nežinia kodėl kilusias ovacijas, teisinausi: „Aš nieko ypatingo nepadariau, aš tik stengiausi netrukdyti jums dirbti“. Vėliau P. Noreika juokėsi, kad tai buvusi mano trumpiausia kada nors pasakyta kalba.

Malonus ir iš Ignalinos AE vadovybės elektrinės darbo 20-mečio proga gautas atminimo medalis. Aš buvau susijęs su jos statybos ir eksploatacijos reikalais ir, nors tuo metu jau nebuvo aktyvus asmuo, mane prisiminė. Garbės ženklų mano visuomeninę veiklą įvertino Pasaulio energetikos tarybos Lietuvos komitetas. Labai sujaudino vieno jubiliejaus proga Vilniaus termofikacinės elektrinės elektros cecho viršininko V. Kasperavičiaus įrašas jo dovanotoje knygoje: „1958 m. vėlyvą rudenį grįžęs iš Jakutijos, ne iš komjaunuoliškų BAM'o statybų, blaškiausi po Lietuvą ieškodamas darbo. Visų įmonių durys buvo uždarytos. Žmogus, kuris išklausei ir manimi patikėjo, buvo A. Stumbras. Mūsų keliai, praėjus 30 metų, beveik nesusikirto, bet dėkingumo jausmas liko iki šiol.“ Tai buvo 1987 metai.

Turiu keletą nuoskaudų, bet svarbiausia būti realistu, juk palieto vandens nesusemsi. Nereikia kelti uždavinių, kurių nesugebi įgyvendinti. Būtina objektyviai vertinti savo jėgas ir sugebėjimus. O kad geriau sektųsi, siūlyčiau ir kitiems kaip aksiomą priimti tris kriterijus: pirma, valdžia protinga ir sprendžia teisingai, antra – viskas eina geryn, trečia – teisybė nugali. Tuomet gali planuoti savo gyvenimą ir dirbti...

Juk pareigų neturėjimas neužmigdo sąžinės balso. Vis tiek viską girdi ir matai, viskas rūpi. Jauti energetikos pulsą, suprantai jos svarbą, jaudiniesi dėl perspektyvos.

Lietuva net per blokadą beveik nejautė energijos trūkumo. Turbūt ir susidaro įspūdis, jog viskas labai paprasta, vyksta automatiškai, ir įsivaizduoti, kad elektros nėra, reikia labai lakios vaizduotės. Vis prisimenu vienos stambios įmonės vadovą, 1988–1989 metais taikant apribojimus, nustebusį dėl elektros stygiaus: „Kaip tai trūks ta elektros? Ką, laidai tušti, elektronų nėra?.. Ko nėra? Jeigu laidai ateina, tai ir elektra turi būti“. Bijau, kad toks supratimas greit gali vėl ateiti.

Vietoj pabaigos

Per penkiasdešimt penkerius metus man nė karto nekilo mintis pereiti į kokią kitą sritį, nors pasiūlymų turėjau. Ir nesigailiu, kad visą gyvenimą atidaviau energetikai. Tai tokia romantiška sritis. Visada sakydavau, kad elektra – kaip moteris, su ja reikia elgtis švelniai ir atsargiai. Kitaip gali skaudžiai gauti per nagus. O energetikai – vieningiausi, mylintys savo profesiją ir jai ištikimi žmonės. Man gyvenime sekėsi, nes visi tie, kuriems rūpėjo elektrifikacija, kurie norėjo kurti, o ne griauti, man padėjo...

Aš – optimistas. Tikiuosi, kad galiausiai baigsis valdžios ginčai ir prasidės kūrybinis darbas statant naują AE. Reikia nuolatinio dėmesio ir sutartinio darbo. Reikia perspektyvos ir laiku priimamų sprendimų. Trokštu, kad aktualūs klausimai būtų nagrinėjami Vyriausybėje ir Seimo komitetuose, kad sprendžiant svarbius klausimus būtų išgirstos visuomeninės organizacijos, kad prie racionalaus energijos panaudojimo prisidėtų visi Lietuvos žmonės.

Šioje knygoje mintimis perbėgau per daugiau nei penkis dešimtmečius. Vieni įvykiai liko ryškesni, kiti išbluko. Čia pateiktos mintys – tai ne energetikos metraštis, ne jos istorija, tai vieno žmogaus prisiminimai, patirtis, išgyvenimai, pastebėjimai ir viltingas žvilgsnis į ateitį tikintis darnaus darbo, tarpusavio supratimo ir teisingų sprendimų...

Norėčiau padėkoti visiems, savo patarimais ir paskatinimais prisidėjusiais prie šios knygos. Tačiau ji nebūtų išvydusi pasaulio be Lietuvos elektros energetikos asociacijos pagalbos. Ypatingą padėką noriu pareikšti šios asociacijos prezidentui Rimvydui Rukšėnui už nuoširdžias pastangas leidžiant šią knygą.

Asmenvardžių rodyklė

A

Abolinas J. 89, 90
Adamkus V. 166
Akutinas V. 104, 105
Aleksandravičius S. 69
Amanas E. 53
Astrauskas V. 134
Ašmantas L. 151, 152,
153, 154, 165, 168,
174, 175, 176, 177
Avdejevas G. 103

B

Babilius V. 158, 159, 160
Bačkauskas A. 174
Baltrušaitis V. 25, 26
Balzukevičius B. 147
Banaitis J. 23
Bankauskas S. 70
Barabašas V. 103
Baranauskas J. 139
Baranovas I. 139
Bartkus G. 166
Basajevas I. 30
Belas M. 104
Bergas V. 102
Bickis Z. 159
Bielevičius P. 43
Binkis K. 18
Birulis K. 154
Bitinas T. 73
Blažauskas V. 152
Bogdanas K. 148
Brazauskas A. 113, 134,
135, 149, 170
Buinevičius E. 32, 148
Bulavas V. 103

Burneikis J. 128
Būtėnas J. 18

C

Cicėnas B. 174

Č
Čėsna P. 168, 170
Čiras J. 73
Čistiakovas A. 48, 58,
60, 74

D

Dagys R. 175
Dambrauskaitė A. 20
Davliudas Č. 144
Didenka L. 27
Dlaugi K. 71, 72
Dorofejevas V. 57
Dorošukas E. 26, 28, 32
Dragelis P. 58, 60, 100, 102
Drėma V. 37
Drobnys A. 93, 99, 102
Dzikaras P. 147

F

Ferensas A. 99, 100
Fraimanas J. 87

G

Gabdankas K. 77, 78, 79,
80
Garbštas K. 72
Garunkštis A. 96
Gilyš J. 122
Girša S. 60
Gorbačiovas S. 43

Gorkis M. 37
Gorškovas A. 84
Grežnovas A. 102
Grigaravičius V. 33
Griškevičius P. 106, 107
Grodzenskis Š. 51
Guodis A. 32, 43, 59, 70
Gudelis L. 128
Gudukienė A. 103
Gulevičius A. 96
Gutmanas I. 7

H

Heleris J. 65

Ch

Chairulinas R. 141
Charazovas V. 99, 100
Choroševskis G. 100
Chruščiovas N. 44, 77,
85, 139

I

Ikonikovas V. 140
Ilikevičius J. 150
Ivanauskas A. 176

J

Jackevičiūtė G. 38
Jadzgevičius S. 43
Jankauskas A. 109
Jankauskas V. 167
Janukonis H. 175
Jaruševičius S. 24
Jasiūnienė A. 22
Jegorovas R. 43, 44, 46,
50, 62

Jigi O. 89, 90

Jofė 86

Jonušas B. 16

Jurgaitis V. 161, 174

Jurgelevičienė J. 96

Jurkevičius 55

Juršėnas Č. 175

Juška A. 128

Juška B. 71

K

Kairys K. 79

Kasakaitienė M. 18

Kasperavičius V. 182

Kavaliauskas J. 27

Kėkštas Z. 43

Kelbauskas B. 23

Keliuotytė J. 17, 38, 39,
40

Keserauskas A. 179

Ketneris K. 90, 92

Kirlys A. 96

Kosyginas A. 80

Kotilevskis D. 86, 90, 97

Kozlovas F. 77

Kraneris M. 166

Krasauskas S. 22

Kriščiukaitis D. 109

Kučingis A. 13, 20, 25

Kučinskas V. 32

Kudirka V. 18, 19, 176

Kudzys A. 60

Kugšėvas N. 93, 94, 95

Kunavičius H. 22, 25

Kurauskas H. 22

Kutas S. 149, 151, 153,
156

L

Lasinskas M. 96

Leninas V. 32, 139

Lermontovas N. 37

Linkaitis J. 29, 31, 32, 33,

34, 50, 78, 99, 127

Liubinas V. 32

Lobašėvas A. 93, 94

M

Majakovskis V. 37

Makarevičius V. 109

Makuchinas A. 140

Manušis J. 62, 79

Marijošius R. 25, 26

Markevičius V. 48, 59

Martusevičius J. 46, 146,
147, 148, 155

Matulionis A. 109

Mažeika J. 20

Mekas V. 33, 85, 87, 132,
144

Meškauskas V. 60

Michelevičius S. 33

Mikalajūnas D. 165

Mikužis A. 151, 152,
153, 155, 156

Milaknis V. 166

Milaška I9

Mikojanas A. 77

Molokanovas J. 89

N

Natkevičius K. 32

Naujalis J. 14

Navalgauskas B. 70

Nechvatalas S. 71

Nekrašas J. 50, 60, 61,
62, 70, 73, 79, 83,
98, 99, 140

Nekrošius S. 150

Neporožnis P. 79, 80

Nėris S. 23, 37

Noreika P. 33, 60, 78,
79, 81, 82, 87, 182

Noreikienė L. 18

O

Ozarskis E. 78

P

Paavola M. 122

Paksas R. 175

Paleckis J. 75

Paleckytė S. 19

Paliulis V. 146

Paškevičius V. 179

Paulauskas A. 170, 176

Paviržis G. 175, 176

Petrauskas K. 20

Petravičius A. 70

Petronis M. 46

Piesliakas V. 47

Pliseckaja M. 56

Pomerancevas V. 32

Preikšas K. 28

Pukys I9

Puškinas A. 37

Puškorius A. 25

Puzemskis I3

R

Radzevičius A. 27

Ragalevičius J. 59

Randakevičius J. 29, 31

Randomanskis I7

Raudonikienė D. 79

Raulinaitis I3

Riekumas K. 29, 30

Rymeikis J. 33

Rinkūnas L. 127

Ruginis 79

Rukšėnas R. 7, 162, 168,
174, 184

Rutkauskas Z. I3

S

Sabaliauskas J. 65

Sakalauskaitė K. 18

Sakalauskas V. 147
Sangaila J. 102
Sapožnikovas E. 46
Sargautis M. 32
Savinychas A. 80, 85
Seibutis A. 96
Sevastjanovas 83
Sikorskis R. 153
Sipavičius E. 60
Syromiatnikovas I. 47, 61
Sirutis V. 174
Siutkinas B. 135
Skirgaila 29
Skyrienė R. 166
Smetona A. 21
Smilgevičius J. 76
Sniečkus A. 75, 79
Snieška V. 103
Sodeika S. 25
Sodeikienė G. 137
Soldatovas I. 103, 104
Sondergaardas M. 114
Stalinas J. 43
Stanaitis A. 96

Stašionis A. 161, 178
Staškevičius M. 32
Storožukas K. 139
Strumskis R. 166
Stumbras A. 6, 7, 25, 31,
39, 43, 46, 53, 73, 79,
89, 136, 141, 144, 153,
160, 161, 176, 182
Stumbras V. 13
Suchanovas B. 102, 103
Sutkus A. 14

Š

Šležas A. 148
Šleževičius A. 113, 163
Šukys R. 165
Šumauskas M. 59, 60,
75, 98

T

Tamulis J. 133
Tarasovas V. 41
Timoszeviczius V. 158
Tumalevičiūtė R. 27

V

Vagneris R. 20
Vagnorius G. 151, 152,
155, 157, 165
Vaišvila Z. 132, 155
Valiukonis J. 46
Veksleris S. 31
Velaniškis J. 87
Venskevičius G. 48
Vilemas J. 123, 124, 128,
130, 166, 167, 168,
173, 174, 177, 178
Volskis A. 135

Z

Zubcova L. 32
Zuokas A. 175, 177

Ž

Žemaitis G. 102
Žukauskas A. 64, 99,
109, 147

Stumbras, Algirdas

St398 Prisiminimai / Algirdas Stumbras. –
Vilnius: Margi raštai, 2007. – 204 p.: iliustr.

ISBN 978-9986-09-338-1

Tai Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus,
ilgamečio energetikos sistemos vadovaujančio
darbuotojo Algirdo Stumbro prisiminimų knyga.

UDK 888.2-94

ALGIRDAS STUMBRAS

Prisiminimai

Redaktorė Genovaitė Savickienė

Techn. redaktorė Nijolė Jatužienė

Apipavidalino Aurelijus Petrikauskas

SL 319. 2007 07 23. Tiražas 2000 egz. Užsakymas 1224.

Leidykla „Margi raštai“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

www.margirastai.lt, el. paštas: margirastai@takas.lt

Spausdino UAB „Standartų spaustuvė“,

Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius.